

**T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**BİR CAMİ CEMAATİNİN ANATOMİSİ:
KIZILAY HACI OSMAN MESCİDİ CEMAATİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Yüksek Lisans Tezi

Ahmet ERDOĞAN

Çorum 2019

**BİR CAMİ CEMAATİNİN ANATOMİSİ: KIZILAY HACI OSMAN
MESCİDİ CEMAATİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Ahmet ERDOĞAN

**Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı**

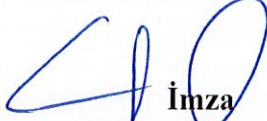
Yüksek Lisans Tezi

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Sefer YAVUZ**

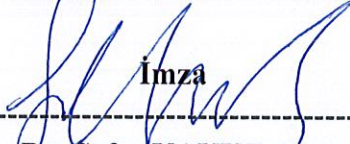
Çorum 2019

KABUL VE ONAY

Ahmet ERDOĞAN tarafından hazırlanan *Bir Cami Cemaatinin Anatomisi: Kızılay Hacı Osman Mescidi Cemaati Üzerine Bir İnceleme* başlıklı bu çalışma, 26/04/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği /oyçokluğu ile başarılı bulunarak yüksek lisans /doktora /sanatta yeterlilik tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU (Başkan)

İmza

Doç. Dr. Sefer YAVUZ (Danışman)

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Selçuk KIRTEPE

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN
Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim. (26/04/2019)

Ahmet Erdoğan

İmza

ÖZET

ERDOĞAN, Ahmet. *Bir Cami Cemaatinin Anatomisi: Kızılay Hacı Osman Mescidi Cemaati Üzerine Bir İnceleme*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2019.

İnsanın dini hayatını değişim ve etkileşim sürecinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Bu sebeple cami İslam dini açısından bir sosyalleştirme kurumu olarak görülebilir. Camiye devam eden, cami cemaatini meydana getiren fertlerin dini inançlarını, dini ibadetlere olan ilgisini, dini kanaatlerini, dini tutumları ve günlük hayatında diğer toplumsal olaylar karşısında aldığı tutumları ve bunların içinde buldukları sosyal çevre ile etkileşimi önemlidir.

Genel olarak dinle toplumsal bünye arasındaki ilişkiler, toplumsal ve kültürel çevrelerin dini yaşantılarının incelenmesi, toplumsal hayat içindeki dini gerçeğin çeşitli yönleriyle gözler önüne serilmesi Din Sosyolojisinin genel amaçları arasındadır. Buradan hareketle çalışmada Ankara / Çankaya / Kızılay Hacı Osman Mescidi Cemaatinin dini tutum ve davranışları objektif olarak ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cami, Cemaat, İmam, Kızılay, Hacı Osman

ABSTRACT

ERDOĞAN, Ahmet. *Anatomy of a Jamaat Mosque: A Study on Kızılay Hacı Osman Masjid Jamaat*, (Master Thesis), Çorum, 2019.

It is not possible to think about the religious life of man separately from the process of change and interaction. For this reason, the mosque can be seen as a socialization institution in terms of Islamic religion. It is important to interact with the religious beliefs of the individuals who are present in the mosque community, the interest in religious worship, their religious convictions, their religious attitudes and their attitudes towards other social events in their daily life and their social environment.

Relations between religion and social structure in general, the examination of the religious experiences of social and cultural environments, and the manifestation of religious truth in social life are among the general aims of sociology of religion. From here, it is aimed to objectively reveal the religious attitudes and behaviors of Ankara / Çankaya / Kızılay Hacı Osman Masjid Jamaat.

Keywords: Mosque, Congregation, İmam, Kızılay, Hacı Osman

ÖNSÖZ

Cami cemaatini hedef alan sosyolojik çalışmalara fazlaca rastlanmamaktadır. Cami cemaati sosyolojik manada dinin pratik anlatımlarından en önemlisini teşkil eden namaz ibadeti için toplanan bir sosyal gruptur. Bu çalışma öyle bir sosyal grubu değişik toplumsal ve dinsel etkileşimleriyle birlikte din sosyoloji perspektifi ile ele alan bir alan çalışmasıdır.

Türkiye’de modernleşme; şehirleşme, eğitimin yaygınlaştırılması ve kültürel etkileşim süreçleri ile birlikte, geleneksel din anlayışını farklılaştırmış ve İslam’ı (dini) modern sorunlarla karşı karşıya getirmiştir. Bu bağlamda; ülkemizin geleneksel hayat tarzından modern hayat tarzına geçiş serüveni cami cemaatinin profilinden dini tutum ve davranışlarına kadar pek çok şeyi etkilemiştir. Araştırmada ele alacağımız cami cemaatinin de bu gelişmelerden etkilenmemesi düşünülemez. Dolayısıyla araştırmada ilgili cami cemaatinin üyeleri arasındaki bağların oluşması ve şekillenmesinde modernleşmenin ortaya çıkardığı siyasi sosyal ve ekonomik algılamaların tesirleri de ele alınacaktır.

Öncelikle araştırma konusunun ortaya koyulmasında akademik düşüncelerini, bilgilerini ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Doç. Dr. Sefer YAVUZ’a, görüşlerini sundukları için Ankara ili Çankaya ilçesi Hacı Osman Mescidi Cemaati’ne teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Ahmet ERDOĞAN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRAC	ii
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	vi
RESİMLER LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	1
2. Araştırmanın Amacı.....	2
3. Araştırmanın Önemi.....	3
4. Araştırmanın Yöntemi.....	3
5. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	4
6. Araştırma Soruları.....	5
7. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları	5
8. Araştırmanın Veri Toplama Tekniği.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

1.1. GÜNDELİK HAYAT VE DİN	6
1.2. DİN KAVRAMI	11
1.3. DİN VE TOPLUM	14
1.4. CAMİ KAVRAMI	16
1.4.1. Caminin Tarihçesi	17
1.5. CAMİLERİN FONKSİYONLARI	17
1.5.1. Camilerin Dini Fonksiyonları	17

1.5.2.Camilerin Eğitim Fonksiyonu	18
1.5.3.Camilerin Toplumsal Kimliğin Oluşumundaki Fonksiyonları	19
1.5.4.Camilerin Sosyal Fonksiyonları	19
1.5.5.Camilerin Kültürel Fonksiyonları	19
1.6. TOPLUMSAL KAYNAŞMA VE CAMİLER.....	20
1.7. İMAM - HATİP KAVRAMI.....	21
1.8. İMAM-HATİPLİĞİN ANLAM VE ÖNEMİ	21
1.9. İMAM – HATİPLERDE BULUNMASI GEREKEN NİTELİKLER ..	22
1.10. İMAM-HATİPLERİN SOSYOLOJİK İŞLEVLERİ.....	28
1.10.1.Dini Toplumsallaşmada Camilerin ve Din Görevlilerinin Rolü	30
1.10.2.Cemaat Kavramı	31
1.11. TÜRKİYE’DE CEMAATLEŞME SÜRECİ.....	32
1.12. DİNİ CEMAAT VE SOSYALLEŞME.....	33
1.13. CEMAATİN TEORİK TEMELLERİ.....	33
İKİNCİ BÖLÜM	
AMPRİK ÇERÇEVE	
2.1. KIZILAY HACI OSMAN MESCİDİ	36
2.2. UYGULAMALI ARAŞTIRMANIN BULGULARI.....	38
2.2.1.Araştırmanın Olgusal Özellikleri	38
2.2.1.1. Cinsiyete göre örneklemin dağılımı	38
2.2.1.2. Yaşa göre örneklemin dağılımı	39
2.3. BULGULARIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ	78
SONUÇ.....	80
KAYNAKLAR	83
EKLER.....	89

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 2.1. Cinsiyet	40
Tablo 2.2. Yaş	41
Tablo 2.3. Medeni Durum	42
Tablo 2.4. Eğitim Durumu	43
Tablo 2.5. Mesleki Durumunuz	44
Tablo 2.6. Aylık Gelir	43
Tablo 2.7. Çocuğunuz Var Mıdır?.....	44
Tablo 2.8. Şu an oturduğunuz yerin dışında hayatınızda en uzun ikamet ettiğınız yer neresi?	47
Tablo 2.9. Aşağıdaki kitaplardan hangisi ya da hangileri evinizde bulunur?	46
Tablo 2.10. Dini eğitiminizi nereden/kimden aldınız?.....	49
Tablo 2.11. Dininiz için özel gayret gösteriyor musunuz?.....	50
Tablo 2.12. Cevabınız evet ise dininizi öğrenmek ve daha iyi yaşamak için nasıl gayret gösterdiğinizi lütfen işaretleyiniz?	51
Tablo 2.13. Aşağıdaki ibadetlerin hangilerini yaparsınız?.....	52
Tablo 2.14. Beş vakit namaz kılar mısınız?	52
Tablo 2.15. Cuma namazını kılar mısınız?.....	53
Tablo 2.16. Bayram namazını kılar mısınız?	55
Tablo 2.17. Teravih namazını kılar mısınız?	56
Tablo 2.18. Nafile namazları kılar mısınız?	59
Tablo 2.19. Kılmadığınız bir namazın kazasını kılar mısınız?.....	60
Tablo 2.20. Namazlarınızı camide kılmaya özen gösterir misiniz?	61
Tablo 2.21. Camiye hangi sıklıkla gidersiniz?	63
Tablo 2.22. Camiye sık gitmenize engel olarak aşağıdaki hangi seçenek sizin durumunuzu açıklayıcıdır?	64
Tablo 2.23. Camiye sık sık gelmenizden etkili olan nedir?.....	63
Tablo 2.24. Camilerdeki ayet-hadis tabelasına hangi konularla ilgili ayet-hadis yazılmasını istersiniz?	64

Tablo 2.25. Camilerde verilen vaaz ve hutbeler dinimizi yeteri kadar anlamanızı sağlıyor mu?.....	65
Tablo 2.26. Cevabınız hayır ise, vaaz ve hutbelerde daha çok hangi konulara ağırlık verilmesini istersiniz?	66
Tablo 2.27. Ramazan ayında oruç tutar mısınız?	69
Tablo 2.28. Ramazan ayında tutmadığınız orucun kazasını tutar mısınız?	70
Tablo 2.29. Fitre verir misiniz?	71
Tablo 2.30. Zekat verir misiniz?	72
Tablo 2.31. Kurban keser misiniz?.....	73
Tablo 2.32. Kur'an-ı Kerim okumayı biliyor musunuz?	75
Tablo 2.33. Kur'an-ı Kerim'i hiç okudunuz mu?.....	75
Tablo 2.34. Kur'an-ı Kerim'in Türkçe mealini hiç okudunuz mu?	76
Tablo 2.35. Kur'an-ı Kerim'i hiç hatim ettiniz mi (Meal ya da Arapçadan)? ...	77
Tablo 2.36. Çocuğunuza dini gereksinimleri öğretiyor musunuz?	78
Tablo 2.37. Çocuğunuz ibadetlerini yerine getiriyor mu?.....	79

RESİMLER LİSTESİ

	Sayfa
Resim 1. Kızılay Hacı Osman Mescidinin Bulunduğu Yer.....	89
Resim 2. Kızılay Hacı Osman Mescidi Dış Görünüm.....	89
Resim 3. Kızılay Hacı Osman Mescidi İç Görünümü	90
Resim 4. Kızılay Hacı Osman Mescidi Taşıyıcı Sistemleri	90
Resim 5. Kızılay Hacı Osman Mescidi Giriş Kapısı (a).....	91
Resim 6. Kızılay Hacı Osman Mescidi Giriş Kapısı (b)	91
Resim 7. Kızılay Hacı Osman Mescidi Giriş Kapısı (c).....	92
Resim 8. Kızılay Hacı Osman Mescidinde Bulunan Pencereler	92
Resim 9. Kızılay Hacı Osman Mescidi Mihrabı ve Minberi	93
Resim 10. Kızılay Hacı Osman Mescidi Vaaz Kürsüsü	93
Resim 11. Kızılay Hacı Osman Mescidi Şadırvanı ve Tuvaletleri.....	94

GİRİŞ

Din olgusu insanlık tarihi kadar eski dönemlere uzanmaktadır. Tarihsel çağların her evresinde varlığını hissettirmektedir. İnsanların kaynaşmasında, dayanışmasında ve bütünleşmesinde son derece önemli rol oynamaktadır. Bununla birlikte her toplumun dini, din anlayışı, kültürü, insan yetiştirme düzeni, idealleri, değerleri farklıdır. Dinlerin amacı toplumu mutluluğa ulaştırmaktır. Fakat toplumların dinle çıktıkları yolculukta hangi durakta nelerle karşılaşacağı belli değildir. Çünkü toplumlar statik değildir; toplumda çeşitli kültür alanları birbiriyle devamlı etkileşim halindedir. Dinle karşılıklı etkileşimde bulunan her toplumun, tarihin farklı dönemlerinde farklı gelişme mecralarından geçmesi tabiidir. Diğer taraftan dinin, farklı toplumsal yapılarına yayılması sırasında, kabul edildiği topluluklarda birbirinden farklılaşmış çeşitli yorumların söz konusu olduğu görülmektedir.

Türkiye, gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi kendi tarihi, toplumsal ve kültürel koşullarının doğurduğu toplumsal değişme sürecini yaşamaktadır. Türk toplumunda özellikle son yüzyıl içinde ortaya çıkan hareketliliklerin önemli toplumsal ve kültürel değişimlere neden olduğu bilinen bir gerçektir. Bu hareketliliğin Türk toplumunda her alanda bir modernleşmeyi de beraberinde getirdiği görülmektedir. Söz konusu değişim ve modernleşme sancıları geleneksel Türk toplum yapısında farklı sorunlar, durumlar ortaya çıkarmıştır / çıkaracaktır. Geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına geçişle birlikte değerlerdeki farklılaşma, dinin toplum, toplumun da din üzerinde ortaya çıkardığı etkilerde de değişikliklere sebep olmaktadır. Geleneksel yapının önemli bir taşıyıcısı diye düşünülen cami cemaatini de bu etkilerden bağımsız düşünmek olanaksız olmaktadır.

1. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Bu çalışmanın yazarı, Hacı Osman Mescidinde 2012 yılında göreve başlamış, mescidin konumu ve çevresini ilk zamanlar garipsemiştir. Zira meyhanelerin ortasında bulunan bir mescide gelenlerin çevredeki içki içen kimseleri görünce nasıl bir düşünce içerisinde olduklarını tespit etmek bu araştırmanın temel inceleme alanıdır. Bunun yanında ilk günlerde mescidin girişine dilek ve öneri kutusu, şikâyet kutusu, dök içini

kutusu adıyla 3 kutucuk koyulmuştur. Bu kutucuklara atılan öneriler, sorular ile değişik isteklerin cemaatin din algısını ve anlayışının araştırılması noktasında bizi biraz daha tetiklediğini belirtmek isteriz.

Bu noktalardan hareketle çalışmanın temel problemi, farklı sosyokültürel katmanlardan camiye gelen cemaatin algı ve görüşlerini ortaya koymanın bir gereklilik olduğudur. Çalışmanın yapıldığı mescidin çevresel özellikleri itibariyle bu probleme cevap verecek yeterlilikte olduğu varsayılmıştır.

Bu çalışmanın konusu Ankara / Çankaya / Kızılay Hacı Osman Mescidine devam eden cemaatin dini tutum ve davranışlarının din sosyolojisi açısından tespiti ve çözümlemesidir. Bu çerçevede, cami cemaatini oluşturan kimselerin olgusal özellikleri, dini konuları algılama, tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi bağlamında çalışma ele alınacaktır.

Toplumun devamlı hareket halinde, değişen ve yenilenen bir olgu olduğu kabul edildiğinden toplumsal olaylardaki değişimler, din–toplum ilişkilerine de yansımaktadır. Bu bağlamda araştırmada inceleyeceğimiz cami cemaatinin üyeleri arasındaki bağların oluşması ve şekillenmesinde modernleşmenin ortaya çıkardığı siyasi, sosyal ve ekonomik algılamalar da ele alınmaktadır.

2. Araştırmanın Amacı

Din ile toplumsal bünye arasındaki ilişkiler, toplumsal ve kültürel çevrelerin dini yaşantılarının incelenmesi, toplumsal hayat içindeki dini gerçeğin çeşitli yönleriyle gözler önüne serilmesi din sosyolojisinin genel amaçları arasındadır. Bu bağlamda Türk toplumunun din ve dini anlayışlarda değişmelerin yaşandığı yapılan çalışmalar sayesinde bilinmektedir. Yapılan araştırmalarda bu değişimlerin ve etkileşimlerin, insanların din algısını, yaşama biçimini etkilediği görülmektedir. Bu bağlamda çalışmaya konu olarak seçilen caminin diğer il ve ilçelerdekine oranla değişimden daha çok etkilendiği ve dini yaşayış tarzlarının ve yaşama biçimlerinin farklı olduğu varsayılmaktadır.

Bu noktadan hareketle çalışmada Ankara / Çankaya / Kızılay Hacı Osman Mescidi Cemaatinin dini tutum ve davranışlarını objektif olarak tespit etmek ve böylece cemaatin camilere devam etmesi için çözüm önerileri ortaya koymaktır.

3. Araştırmanın Önemi

İnsanın dini hayatını değişim ve etkileşim sürecinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Bu sebeple cami İslam dini açısından bir sosyalleştirme kurumu olarak görülebilmektedir. Camiye devam eden, cami cemaatini meydana getiren fertlerin dini inançları, dini ibadatlere olan ilgisi, dini kanaatleri, dini tutumları ve günlük hayatında toplumsal olaylar karşısında aldığı tutumları ve bunların içinde buldukları sosyal çevre ile etkileşimi önemli olmaktadır.

Konu alınan mescidin de bu bakımdan ilginç özellikler taşıdığı gözlemlenmektedir. Mescidin çevresinin meyhaneler, pavyonlar, pasajlar ve kamu kurum kuruluşlarıyla çevrili olması, burada yaşayan ve çalışan insanların yaşam tarzları, dini algısı, yaşayış ve yaklaşımları farklı olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle böyle bir örneklem üzerinde bu konunun ele alınmasının Din Sosyolojisi açısından önemli olduğu, alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

4. Araştırmanın Yöntemi

Çalışma teorik ve ampirik olmak üzere iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Alan araştırmasına hazırlık adına yapılan teorik bölümün oluşturulmasında literatür taraması sonucu konumuzla ilgili bilgi ve belgeler bulunmuş ve konu bağlamında açıklanmıştır.

Uygulama kısmı ise tarama modeline dayalı “anket” tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Bilindiği gibi çok yönlü değişkenlerin söz konusu olduğu dini alanda olguları tek nedene indirgeyerek açıklamak oldukça problemlidir. Dünyada var olan ya da gerçekleşen her şeyin birbirleriyle ilişkili olduğu dikkate alındığında antropolojik olarak çok yönlü olan insanoğlunun mensup olduğu dini hayatı ve onun toplum içindeki etkilerini betimleme ve nihayet açıklama da çoklu nedensel ilişkilerle mümkün olmuştur. Bu bağlamda çalışmada ayrıca örneklem üzerinde çeşitli zaman ve durumlarda gözlemler gerçekleştirmek suretiyle ve zaman zaman rastgele mülakatlar yapılarak veri elde edilmiştir.

Uygulama alanı ile ilgili verilerin toplanması için bir anket formu düzenlenmiş ve araştırmaya gönüllü katılanlar üzerinde uygulanmıştır. Anket tekniğinin seçiminde bu tekniğin uygulama kolaylığı ve muhataba rahat cevaplama imkânı sağlaması gibi niteliklere sahip olması etkili olmaktadır.

5. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Kızılay Hacı Osman Mescidi Cemaati oluşturmaktadır. Bu çerçevede örneklem Kızılay'da bulunan ve camiye sıkça giden ya da haftada bir kez giden camii cemaatinden meydana gelmektedir. Bu kotayı, cami cemaatiyle sınırlı tutmak araştırmanın üzerine odaklandığı örneklemin algı ve düşüncelerinin net olarak ortaya çıkması amacıyla tercih edilmiştir.

Örneklemi alınan cemaatin, farklı yapı ve düşüncede, farklı ideolojide olduklarını düşünmekteyiz. Öyle ki, mescide gelenlerin; pavyonda piyanist olarak çalışan, meyhane işletip cuma namazına gelen, ganyan bayisinde çalışıp (mescidin müezzini olmadığı için) müezzinlik yapan, büfesinde loto-toto oynatan, kahvehanede oyun oynayan ve ezan okunduğunda oyunu bırakıp namaza gelen kişilerden oluşması dikkat çekicidir. Bununla birlikte mescidin açılmasını doğal karşılayan, siyasi olduğunu düşünen, mescide gelen cemaatin içki içen kimseleri kınayacağından endişe eden insanların da bulunduğu görülmektedir.

Bu noktadan hareketle bu topluluğu seçme nedenlerimizden biri, birbirlerinden farklı anlayış ve karakteristik yapıya sahip insanları barındırmasının yanında araştırma için özgün bir örnek oluşturacağını düşünmemiz ve bu mescitte imam-hatip olarak görev yapıyor olmamız sayesinde bu görev sırasında farklı zaman ve şartlarda örneklem üzerinde gözlem yapma olanağını elde edebiliyor olmamızdır.

Bu çalışmada da mescide gelen kişilerin yaş, gelir, cinsiyet, medeni durum, eğitim gibi sosyodemografik değişkenlerden oluşan kotalar ile örneklem kendi içinde sınıflandırılmış ve bu sınıflandırmalar kendi içinde analiz edilerek ilgili bulgulara ulaşılmıştır.

Bu bağlamda araştırmanın örnekleme, kota örnekleme yöntemi ile elde edilmiştir. Kota örnekleme tekniği, hedeflenen evrenin özelliklerinin tanımlanması ile başlar. Daha sonra, örneklenecek birimlerde aranacak olan özelliklerde belirli kotalar oluşturulur ve bireyler bu kotaları doldurmak için seçilir. Kotalar, bağımlı değişkeni etkilediği düşünülen değişken(ler) in temel kategorileri için oluşturulur. Kotalar belirlendikten sonra, her gözlemci kotalarda öngörülen sayıya ulaşmak için ilgili özelliklerle birlikte taşımak istediği kişinin örneklemini içerebilir. Kota örnekleme pratik ve ekonomik bir tekniktir. Bununla birlikte, görüşmeci önyargılar yaratır, çünkü örnek seçimlerini bir ölçüde veri toplayan gözlemciye bırakmıştır. Kontenjan

kriterlerini karşılayanlar ile daha kolay iletişim sağlanabildiğinden, daha yakın, araştırmaya katılmak isteyenlere daha fazla örnek verilecektir (Şavran,2009,144-145).

6. Araştırma Soruları

Araştırmamızın temel sorunsalı, Kızılay Hacı Osman Mescidine devam eden cami cemaatinin dini yaşayışı ve algılarıdır. Bu çerçevede araştırmada aşağıdaki genel soruların cevapları aranacaktır:

- Meyhane, bar gibi eğlence mekânlarının olduğu bir çevrede mescide gelenlerin dini hayatları nasıldır?
- Bu örneklem grubundaki kişilerin dini konuları algılama ve uygulama dereceleri nelerdir?

7. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırma Ankara / Çankaya / Kızılay Hacı Osman Mescidine devam eden insanların dini inanç, ibadet, tutum, değer ve davranışlarının belirlenmesi bunun yanında dini hayata yönelik tutum ve davranışlarının çeşitli faktörlere göre nasıl bir farklılaşma ortaya çıkardığının saptanması ile sınırlıdır.

Yine araştırma, belli bir zaman diliminde yapılacağından, araştırmaya katılanların zamanla tutum ve davranışlarının değişebileceği düşünülebilir. Dolayısıyla bu çalışma, yapıldığı zaman dilimi ile sınırlıdır. Ayrıca araştırmada elde edilen veriler araştırmaya katılanların verdikleri cevapların samimi ve doğru olduğu varsayımıyla sınırlıdır.

8. Araştırmanın Veri Toplama Tekniği

Çalışma teorik ve Ampirik olmak üzere iki aşamada gerçekleştirilecektir. Teorik çerçevenin oluşturulmasında dokümantasyon tarama tekniği kullanılmıştır.

Uygulama alanı ile ilgili verilerin toplanması için ise, bir anket formu düzenlenmiş ve araştırmaya gönüllü katılanlar üzerinde uygulanmıştır. Anket tekniğinin seçiminde bu tekniğin uygulama kolaylığı ve muhataba rahat cevaplama imkânı sağlaması gibi niteliklere sahip olması etkili olmaktadır.

Ayrıca katılımcı gözlem ve mülakat tekniklerinden de faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

1.1. GÜNDELİK HAYAT VE DİN

Gündelik hayat kavramı, kişilerin mutlak olarak yaptıkları, düşündükleri, hissettikleri tüm olay ve olguları içinde barındıran bir kavramdır. Bununla birlikte gündelik hayatın pratiklerinden ortaya çıkan ayrıntılar sosyolojik olarak toplumların değerlendirilmesi ve tanımlanmasında önemli bilgi kaynaklarıdır. Bu yönüyle gündelik hayat belirli bir zaman dilimi içerisinde yaşamış insan gruplarının algı ve düşünceleri üzerine en doğru çıkarımlara ulaşılabilecek bir hazinedir (Çetin,2014,s.270). İnsanların gündelik hayatları genelde mutlak bir şekilde ve bir sistem dâhilinde işlediği için insanlar gündelik hayatlarını sürekli ve değişmeyecek zannederler. Dolayısıyla insanların gündelik hayatları otomatik olarak işleyen ve insanların bilişsel olarak bunları kabul ettiği bir süreçler bütünü olarak tanımlanabilir (Bargh,1997). Otomatik olarak işleyen bir bilişsel süreç insanların sürekli yaptığı ve içinde olduğu bir durum olduğu için özellikle sosyal bilimler alanında da bu konuyla ilgili çalışmalar son yıllarda artmaya başlamıştır. Aslında gündelik hayatın bu derece önemsenmemesinin en önemli sebebi kendisinin hem basit hem de mutlak olmasından kaynaklanmaktadır (Çetin,2013,s.27-28).

Esas olarak gündelik hayat kavramı insanların sıradan hayatlarını konu ettiğini düşündürdüğü için bu kavram avam halkın kendini ifade ettiği bir kavram olarak düşünülmüşse de özellikle 18. yüzyıldan itibaren yapılan çalışmalarla elitist bakış açısıyla bile halkın incelenmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalardan elde edilen birikimle, gündelik hayat kavramı artık bir yüksek kültür kavramı ile kıyaslanmaktan vazgeçilmiş ve bundan sonra hem yüksek hem de avam tabaka ve kültürler arasındaki geçişkenlik ve farklılıklar incelenmeye çalışılmıştır (Long,2002). Bu süreci tetikleyen en önemli tarihsel aşama sanayi toplumunun kurulması aşamasıdır (Mardin,1997,s.151;Burke,1996,s.23). Bu dönemden itibaren Freud, Simmel, Garfinkel, Schultz, Wittgenstein gibi bilim adamları gündelik hayatla ilgili çalışmalar yapmaya başlamıştır (Arslan,2012,s.652).

İslam toplumlarında ise gündelik hayat kavramı din konusu ile ilişkilendirilmiş fakat buna rağmen bu konuyla ilgili dahi araştırmalar eksik kalmıştır. Dolayısıyla burada ortaya çıkan algı bir gerçek İslam'ın olduğu ve bir de gündelik veya kültürel formlara yönelik ikinci öneme sahip başka bir İslam'ın olduğu ayrımı ortaya çıkmaktadır (Arslan,2012,s.653). İkinci öneme sahip olan gündelik hayattaki İslam ile ilgili bile çok az çalışmanın yapılmış olması gündelik hayatla ilgili yapılan çalışmaları da etkilemiştir. Bu bağlamda birinci veyahut esas olarak yapılan çalışmalar İslam'ın dinsel metinleri üzerinden şekillenmişken ikinci bir öneme sahip olan gündelik İslam anlayışı ise daha çok İslam'ın pratiği ve ilmiyal konularına odaklanmıştır. Dolayısıyla aslında İslam çalışmalarında da toplumun sosyolojik olarak değerinin bilinmesinin ancak yüksek kültür çalışmaları ile olabileceği bu yüzden gündelik hayata dair konuların ise ikincil önemde kaldığı gibi batı ile uyumlu bir elitist algı hâkimdir.

Gündelik hayatla ilgili yapılan bilimsel çalışmaların yoğunlaşmasının temelinde iki yaklaşımın olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi insanların doğasını ve toplumun doğasını anlamak için insan ve toplumların gündelik hayatlarındaki pratiklerinin önemli bir açıklayıcı kaynak olduğunu savunan görüştür (Gardiner,2002,s.1). Gündelik hayatla ilgili ortaya konan açıklamalar ise gündelik hayatın üstünde toplumların ortak algı ve pratiklerini açıklamak için bir temel taşı olabilir. Bu bağlamda alışılmış olan kesin biçimde bilinen değildir gerçeği öne çıkmaktadır (Hegel,1971,s.43). İkinci yaklaşım ise gündelik hayat ile ilgili yapılan çalışmalarla, birey ve toplumların kültürel ve siyasal konularla ilgili bağlantıları tespit edilebilir. Böylelikle özellikle baskıcı rejimlerin durumlarını ortaya koymak, eleştirel, özgürleştirici ve ideolojik fonksiyonlara sahip bir yaklaşımın gelişmesine sebep olmuştur (Lynch,2004,s.18). Dolayısıyla hem toplumsal hem bireysel hem de devlet ile ilgili konularda ortaya konan argümanları anlamlandırabilmek için gündelik hayat ile toplum arasındaki ilişki incelenmelidir (Giddens,2013,s.168-169).

Bu konu ile ilgili söylenebilecek ilk söz gündelik hayat ile din arasında derin uçurumların, en azından bir anlamsal farklılığın olduğu algısıdır. Zira gündelik hayat dünyadaki mutad, sıradan, basit, bir manada önemsiz konuları içinde barındırırken din kavramı ise daha kutsal ve aşkın konularla ilgilidir. Bu aşkın konuların ise gündelik hayatın sıradanlığı içerisinde heba edilmemesi gerekir diye bir algı hâkim olmuştur (Arslan,2012,s.655). Fakat bununla birlikte din demek insanların gündelik hayatlarını daha düzene koyan bir sistemler bütünü olduğu için aslında gündelik hayat ve din

birbirinden ayrılmaz konulardır. Geertz (1968) insanların gündelik hayatındaki tüm konular aslında din kavramıyla da direkt ilintili olduğunu ifade etmektedir (s.18-19). Zira sosyal bir varlık olan insan ve toplumun ve bireyin başta sosyal iyiliğini amaçlayan din kavramı, birey ve toplumların kolektif olarak gelişmeleri için hem bir etken hem de bir sonuçtur. Yani dil, gelenek, töre, sanat, teknoloji, bilim gibi konularda gelişen birey ve toplumlar aynı zamanda dinin anlamını da geliştirmekte ve kolektif bir şuur ortaya koymaktadır. İnsan ve toplumla etkileşime giren tüm kavramlar aslında bireylerin dünyaya bakışındaki tutum ve davranışlarını oluşturur. Bu süreç ise dinin içerisinde var olan bir faktördür. Bununla birlikte sağduyu bilgisi de bilişsel olarak var olduklarının farkında olan insan ve toplumların gündelik hayatlarını ifade etmek için kullanılan pratiklerdir (Geertz,1975,s.109).

Sağduyu kavramı ilk başta bilimsel perspektiften farklı ve dinsel perspektife yakın gibi görünebilir. Zira dinsel bakış açısı sağduyulu bakış açısına göre gündelik hayatı külli bir şekilde düzenleyen daha geniş bir kavramdır. Dinsel bakış açısının en önemli kaygısı kendisinin ortaya koyduğu sistemler bütününe inanılmasıdır. Bilimsel bakış açısının en önemli kaygısı ise ortaya koyulan ya da ortaya koyduğu gerçeklere inanılmasıdır. Bu inanılma aslında kabul etmeyi gerektirir. İşte sağduyusal perspektif ise din ile bilim arasındaki bu bakış açılarından ortak bir platformda birleştirip elde edilen algı ve bilgilerin gündelik hayata yansıtılması olarak tanımlanabilir (Abercrombie vd,1994,s.73;Cevizci,2000,s.99-100). Dolayısıyla bilimsel perspektif ve dini perspektif arasında etkileşimin olması ancak sağduyu perspektifiyle mümkündür. Bunun olmadığı durumlarda ise dinin birey ve toplum hayatındaki fonksiyonu tam olarak anlaşılabilir (Geertz,1975,s.112). Bu bağlamda insan için en önemli gündelik hayat bilgisi sağduyu perspektifi ile dini inanışlar arasındaki etkileşimi sürdürebilmektir. Dolayısıyla sağduyusal perspektif aslında insanların günlük hayatta dinlerini yaşayabilmeleri için en önemli bir esastır.

Gündelik hayatta din olgusu aynı zamanda gündelik hayattaki çeşitlilik ile direkt ilintilidir. Dolayısıyla gündelik hayat aslında dinsel bir çeşitliliktir. Bu noktadan hareketle resmi, normatif, yazıya dayalı din anlayışı ve pratiği gündelik hayatı yakından ilgilendirmemektedir. Gündelik hayat için en önemli konu aslında kültür dinamikleridir. (Alkın,2014). Örneğin İslam dini esas olarak Kuran ve Sünnete dayalı bir dindir. Dolayısıyla bu kaynaklarda geçen normatif kurallar İslam dininin ana teması ve temelidir. Bununla birlikte yüzyıllar boyunca oluşan süreç ve kültür, insan ve

toplumların gündelik hayatlarındaki dini farklılaştırmış, toplumların kavrayış ve eğilimlerine göre din bükülmüş ve kendilerine has bir din ortaya çıkmıştır (Mensching,1994;Ülgener,1981;Waardenburg,1979;Weber,1966). Dolayısıyla resmi, kitabi, normatif dinin yanında toplum içerisinde bir de popüler din veyahut popüler dindarlık olarak tanımlanabilecek bir kavram üretilmiştir. Resmi veyahut da kitap temel din, sistemleşmiş doktrinler, kurumlar iken popüler din ise sıradan halk tarafından systemsiz ve yaygın bir şekilde yaygınlaşmış olan inanç ve pratiklerdir. Dolayısıyla popülerliğin herhangi bir teolojik temeli sistemsiz olarak yoktur. Bu daha çok kültür ve çok tanrılı İslam öncesi inanışların karışımı ile ortaya çıkmış bir pratiktir.

Redfield (1956) bu ayrımı büyük gelenek ve küçük gelenek olarak formülize etmiştir (s.70).. Büyük gelenek ona göre idareci ve yüksek kültür sahibi entelektüel seçkinlerin bilim, felsefe, din ve sanat üzerindeki düşünce ve eserlerinin toplamı iken küçük gelenek ise sıradan insanların gündelik hayatlarındaki sanat, algı ve dini inanışlarını içerir. Büyük gelenek burjuva, elitizm, şehir hayatı gibi ana başlıklarda incelenirken küçük gelenek ise kültürel ve dinsel çevrenin ortaya koyduğu bir formdur. Bununla birlikte küçük gelenek insanların nesilden nesile birbirlerine ilettikleri tüm konu ve algılamaları içerir; dolayısıyla kendi içerisinde bir inceleme veya kabul etmeme anlayışı hâkim değildir.

Weber (1996) bu konuyu dinin içinde bulunan çeşitlilik kavramı üzerinden değerlendirmiştir (s.364-365). Ona göre semavi dinlerin içerisinde farklı farklı dindarlık tipleri vardır. Bunlardan ilki yukarıda da bahsedildiği üzere elitist gruplarla ilgili olan yüksek kültür ve bilgiye sahip kişilerin içerisinde olduğu virtüöz dindarlığıdır. Diğeri ise bu niteliklere sahip olmayan avam halkın içinde olduğu kitle dindarlığıdır. Bir tür dindarların gündelik hayattaki dini pratikleri ancak avam halk için bir örnek olabilir iddiaları dillendirilmektedir (Ülgener,1981).

Gündelik hayattaki İslam konusunda ise yukarıda da bahsedildiği üzere popüler din anlayışı hâkim olmaya başlamıştır. Dolayısıyla İslam öncesi zamanlardan İslam'a girmiş olan inanış ya da uygulamalar, gelenek ve görenekler, din adamlarının ortaya koyduğu fikir ve düşünceler popüler dini şekillendirmiştir (Arslan,2012,s.660). Bu çeşit İslam'ı yaşayan bireyler ve toplumlar ise daha çok gelenekselci ve taklitçidir. Bu bağlamda popüler dindarlık tutumuna sahip olan bir kişi okuma yazma öğreniyim diye öğrenmek için değil muska yazmak için okuma yazmayı öğrenmek isteyebilir (Patai,1987,s.12). Dolayısıyla popüler din, öğretilen çok gelenek veya taklidi,

hükümlerden çok dini coşkuyu vurgular. Yani popüler din aslında araçlar ile kurumsallaşmaktadır. (Waardenburg,1979,s.358).

Gündelik hayat içerisinde oluşan popüler dindarlık aslında insanların kötülükten korunmak için sığındıkları da bir alandır. Bu bağlamda hasta olanların hastalıktan kurtulması, kaza ve belalardan korunmak gibi konularda popüler dindarlık önemli bir esastır. İnsanların hastalık ya da felaket gibi konulardan duydukları kaygı onları popüler olarak geliştirilmiş bir dindarlığa dahi itebilir. Öyle ki insanlar bu kaygılardan kurtulmak için popüler dinin içerisinde bile marjinal seviyede kalmış olan konulara eğilim gösterebilirler. Bunlar arasında fal bakma, cinlerle ilişkiye girme, medyumluk, büyü yapma gibi konular dahi gelebilir (Arslan,2012,s.661). Bu bağlamda popüler din aslında faydacı bir bakış açısıyla gelişmiştir.

Din temel olarak kutsal ve yüce bir kavram olduğu için ve bununla birlikte hem kitabi hem de teorik bir çerçeve geliştiği için tarihsel olarak bu form altında gündelik hayatta da varlığını devam ettirmiştir. Bununla birlikte elbette ki toplumların büyük olaylar sonucunda geçirdikleri değişim süreçleri dinleri de etkilemiş ve dinin günlük hayatta yaşanmasında değişiklikler meydana gelmiştir.

Günümüz 21. yüzyılında da en önemli kavram hız ve değişimdir. Küreselleşmenin halen devam ettiği günümüzde hız ve değişim kavramları halen günümüz toplumsal yapısına dönüştürmekte ve değiştirmektedir. Bu bağlamda günümüzde din de bir dönüşüme uğramış ve günümüzdeki pozitivist rasyonelleşme, bireyselleşme, aşırı özgürlük gibi kavramlar dinin gündelik hayattaki içeriğini de değiştirmiştir/değiştirmektedir. Bununla birlikte gelinen noktada tüm bu negatif faktörlere rağmen birey ve toplumların kutsala döndükleri ve dini ve manevi konularda daha ilgili olduklarını bir gerçektir (Bell,2006). Dini uyanış olarak adlandırılabilen bu süreç özellikle altmışlı yıllardan itibaren hızını arttırmış ve iletişim teknolojilerinin gelişimi ile yaygınlaşmıştır (Tucker,1997;McLeod,2007).

Dine olan söz konusu yöneliş iki türlü olmuştur. Bunlardan ilki büyük dinlere olan geleneksel yöneliş iken diğeri ise mistik öğretileri olan yarı dinsel eğilimlerdir (Arslan,2006,s.11-15). Özellikle sekülerizmin hâkim olduğu toplumlarda ikinci eğilim daha fazla kendini göstermektedir. Bu konunun en önemli örneği Amerika olarak düşünülebilir; zira Amerika her türlü dinin pratik bir şekilde geleneksel, modern ya da popüler olarak yaşandığı bir dinler süpermarketi olarak adlandırılabilir (Ruthven,1989).

Küreselleşme sonucu ortaya çıkan etkilerin en başında gelen iletişim ve ulaşım imkânlarının gelişmesi din ve dindarlık ile ilgili güncel hayatın yaşanması konusundaki pratikleri de etkilemiştir. Bu bağlamda özellikle gazete ve dergilerdeki burç, astroloji ile ilgili yorumlar, bu konuyla ilgilenen internet siteleri, televizyon programları gibi araçlar dinin senkretik hale gelmesine sebep olmuştur (Arslan,2012,s.659). Bununla birlikte özellikle postmodern çağımızdaki sinema ve televizyon sektörü de insanların hayatında dindarlığın etkileyen faktörlerdendir. Bu bağlamda özellikle televizyon ve sinema filmleri, diziler insanları mistik ve ezoterik konularda etkilemekte ve bunları artık hayatlarına da yansıtabilmektedirler (Biçer,2011,s.179).

Sonuç olarak günümüzde gündelik hayattaki din, tarihten günümüze geçen süreçler bağlamında değişmiş ve hem İslam öncesi öğretilerin, hem de İslam sonrası elde edilen birikimlerin sonucunda 21. yüzyılda katmanlaşmıştır. Bu katmanlaşmaya en önemli sebep olarak küreselleşme olgusu verilebileceği gibi din ve dindarlık konusunda birey ve toplumlar için hazırlanan eğitim müfredatları ve eğitim sistemi de çok önemli bir yer teşkil etmektedir.

1.2. DİN KAVRAMI

Arapça Din; yol, hüküm, ödül, itaat, hesap verebilirlik, egemenlik, mülkiyet, adalet, adet, baş bükme, ferman, devlet, kaza, yönetme, günahları önlemek anlamına gelir. Latince de Religio; bağlantı ve cemaat anlamında kullanıldığı gibi, Tanrı'nın saygısına bağlılık anlamına da gelir (Sezen,1988,s.7).

Din sosyologlarının dini, iki bağlamda tanımladıkları görülmektedir. Bazıları dinin içeriğine dayanan birtakım tanımlar yapar, bazıları ise bireyin ve toplumun hayatındaki dinin tanımına atıfta bulunur. Robertson, birinci formdaki tanımların “temel” olarak adlandırılabilceğini, ikinci formdakilerin “fonksiyonel” olarak tanımlanabileceğini belirtir (Köktaş,1993,s.24). Dini “özel” olarak ele alan Otto, onu; “kutsalın yaşanması” olarak tarif etmekte ve bu tanımın, bütün dinler için geçerli olduğunu belirtmektedir (Freyer,1964,s.31-32). Bu tanım kısa ve basit olmasına rağmen, faydalı ve özlü bir tanım olduğu söylenebilir. Dinin tanımlarının çoğunluğunun eksik bir yanı olsa da, aynı zamanda büyüü de tanımladığı ve bunun böyle olmadığı söylenebilir. Bergson, dinleri anlamak için önce bir sınıflandırma yapmanın şart olduğunu belirtiyor. Ona göre dinler iki başlık altında ele alınabilir. Birincisi, insanın umutsuzluğuna paralel olarak görünen ve koruyucu bir işlev üstlenen statik dinlerdir.

Bunlar daha çok topluluk ve halk dini ve yakınlığı ifade ediyor. İkincisi, genel olarak göksel - vahiy denilen dinamik dinler. Bu dinler tüm insanlığa açıktır. Hristiyanlık ve İslam buna örnektir (Sezen,1988,s.8-9).

Dinlerin bazı ortak özelliklere sahip olduğu bilinmektedir. Buna göre; inanç sistemi, tören (ibadet), tapınak, irrasyonel taraf ve ümmet anlayışı bunlar arasında sayılabilir. Bu ortak yönlerden bazıları, Durkheim tanımında görülebilir. Durkheim, dini şöyle açıklar:“Din, ayrılmış, yasak edilmiş kutsal şeylerle ilgili inanç ve eylemlerin öyle dayanışmalı bir sistemidir ki; bu inanç ve eylemleri kabul edenleri ümmet (eglise) denen tinsel (manevi) bir kamu halinde birleştirir” (Kösemihal,1971,s.104). Durkheim'e göre; “Bazı kutsal şeyler düzenli olarak bir sisteme bağlıysa ve başka bir sisteme indirgenemezse, onları karşılayan tüm inanç ve törenler bir din oluşturur”. Bu tanımın sihir için de uygun olduğu söylenebilir. Dinin inançlarını paylaşan bir halk var ve buna vard ulus kamu da denir. Büyü de bir genelliğe sahiptir, ancak büyü insanları halka açık bir şekilde bağlayamaz. Sihirbazlar, halklarından daha fazla müşteriye sahip (Kösemihal,1971,s.104). Bunun yanında Durkheim, dini; “bütün kısımları birbirine bağlı inanç ve törenlerden (iman ve ibadetten) oluşmuş, kutsal şeylere ilişkin ve mensuplarını aynı toplumda birleştiren bir sütun” olarak ele almaktadır (Dönmezer,1990,s.259) Durkheim'in teorisine göre; Dinin kaynağı ve hedefi toplumdur, yani kolektif yaşamdır. Dini kavramlar toplumların karakterini yansıtır. Kutsal veya tanrı, toplumdan başka bir şey değildir. İnsanlarda ilahi olma fikrinin ortaya çıkışı sadece toplumdur. İşlevsel olarak din, toplumda dayanışma yaratır ve toplumun devamlılığını sağlar. Din, toplum varlığını sürdürdüğü sürece var olacaktır (Kızılcılık,1992,s.121). Din, insanlık tarihi boyunca toplumların anlamlı bir bütünlüğünün kazanılmasında önemli bir rol oynarlarken, evren, insanların evde hissetmelerini sağlayan bilişsel ve normatif bir deneyimdir (Berger vd,1985,s.92).

İnsanlık tarihinde böyle bir reçete ile dinin kesin bir tanımı yapılmamaktadır. Çünkü Er'in belirttiği gibi, pek çok din vardır, bir tane din yoktur. Bu nedenle din bilimlerinde dinin tam bir tanımı yapılmamaktadır (Er,1988,s.3). Din, bir inanç, bir ibadet ve aşkın bir varlığa bir kavram olarak bağlanma biçiminde ifade edilen bir ahlak sistemi ve bu inancın gerektirdiği düşünce ve uygulamaların bütünüdür. Ancak eğer bir inancın sosyal geçerliliği veya sosyal bağlayıcılığı varsa, inancın sosyolojik bir din olduğu söylenebilmektedir. Sosyolojide din, birey ve toplumla ilişkisi açısından psikolojik ve sosyolojik bir fenomen olarak ortaya çıkmaktadır. Basit bir şekilde

inanmak, inancın bir sistem olarak algılamasından kaynaklanan psikolojik tatmin sağladığı gerçeğine dayanan psikolojik bir özelliktir. Toplumsal bütünleşmeyi sağlayarak toplumun beraberinde getirdiği için sosyolojik bir yönü vardır (Bilgeseven,1985,s.19). Batıda, özellikle Protestan teologların ve filozofların ve XIX. yüzyılın etkisi altında, yüzyıllar boyunca aşırı-öznellik, dini tamamen bireysel bir olaymış gibi anlama eğiliminde olmaktadır. Bununla birlikte, bu tutum yüzyılın sonunda değişmeye başladı ve bu dönemden itibaren din, toplumsal şartlar üzerinde hareket ederek anlaşılmaya ve açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu bakış açısı, dini toplumun bir işlevi olarak görünmektedir (Menshing,1994,s.3).

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başından itibaren, din sosyolojisinin bilimsel ve deneysel yöntemlerle disiplini, bilim alanında kendini kabul ederek ortaya koyduğu başarılı çalışmaları, din, sosyal ve nesnel yönünü açıkça ortaya koymaktadır. Bazı sosyologların aşırı 'sosyoloji' iddia ettikleri gerçeği, onları her şeyden önce dini bir sosyal etkinlik olarak görmeye sürükledi ve hatta bunun toplumun bir işlevi olmaktan başka bir şey olmadığını düşünmektedir (Yıldırım,1999,s.9). Bununla birlikte, manevi bilimler güncelle bağlantılıdır Weber ve onun takipçileri tarafından din sosyolojisinin anlayışı, sosyologların, din konusundaki aşırı tutumların ve 'öznelliğin' ve 'nesneliliğin' yanlış tutumundan sorumlu tutulmaları gerektiğini göstermektedir. Wach 'ın' sosyoloji 'anlayışının sosyolojinin en önemli temsilcilerinden biri olarak tanımlaması, dini deneyimin nesnel yönelimi üzerinde ısrar eder ve onun üzerinde ısrar eden yanıltıcı psikolojik düşünceye bir cevap olarak görünmektedir (Wach,1995,s.4-7).

Gerçekte, din psikolojik olduğu için, bireyle ilgilidir ve aynı zamanda sosyal bir olaydır. Nitekim din ile sosyal bir olay olarak ilgilenen bilim, Din Sosyolojisi'dir. Esasen, 'bireysel din' ve 'kolektif din' ya da 'özel din' arasındaki ayırım, analitik bir ayırımdan ibarettir ve yaşayan bir olay olarak dini yaşamın bu iki yönü, bir madalyonun iki yüzü gibi ayrılmaz bir bütündür. Toplumların dini tarihine baktığımızda, "kolektif" dinin, "özel" din kavramından ziyade kültür ve medeniyetlerin oluşumunda daha etkili olduğu görülmektedir (Günay,1998,s.207-208). Din sosyolojisinde din genellikle 'esas' ve 'işlevsel' ikili olarak ele alınır. Özgün açıklamalarda, dinin sahip olduğu kutsal, sevgi, ilahi ve doğüstü özelliklerin ön plana çıkarılması; Fonksiyonel açıklamalarda, bireyde ve toplum yaşamındaki işlevler hareket ettirilmektedir (Köktaş,1993,s.24). Toplumdaki bütünleştirici işlevin bir işlevi olarak ele alan yapısal işlevselciler, dinin özgün tanımı yerine, toplumsal bütünleşme, sosyal çatışma ve sosyal değişim açısından din

meselesini ele almaktadırlar. Bu anlayıştaki din; düşünce, din ve değer sistemi ile din ve toplum olaylarına dayanmaktadır (Köktaş,1993,s.35). Dinin üyesi olmanın yanı sıra, bireylerin ötesine giden bir sosyal karakter de vardır. Bu, dinin objektif olarak bir itiraz, bir kolektif olduğu anlamına gelmektedir. Din, bireyin doğasına göre, her şeyden önce doğurganlığa nüfuz eder, ama onların sürpriz olmasını isterlerse, birey arasında bir köprü görevi görmektedir (Freyer,1964,s.210).

Dini bir toplum oluşturamayacak bir din, 'ölü' doğmuş 'fetüse benzetilir. Bu şekilde dinin en belirgin özelliklerinden biri bir topluluk oluşturuyor olmasıdır (Günay,1998,s.211). Dinin sosyal bir niteliği olması, diğer toplum olayları ile etkileşim-tepki ilişkisi olduğunu ve din olaylarının coğrafi, sosyal ve kültürel değişkenlere bir ölçüde bağlı olduğunu ima etmektedir (Günay,1986,s.43). Her din bir toplumda gelişmektedir. Sorunun, olayların ve çatışmaların olmadığı bir din yoktur, çünkü bilinen tüm insan topluluklarında bulunan bir din sosyal bir olgudur. Din, nesnel ve sosyalleştirici bir araç olduğu için, kolektif bir mülktür, bir topluluk ortaya çıkarır, dini olaylar belirli boyutlara ve karşılıklı olarak diğer sosyal kurumsal ve kavramsal yapılara, coğrafi faktörlere ve çeşitli değişkenlere bağlıdır. Bu bizi dine ve topluma götürmektedir (Günay,1998,s.211-212). Kehrer'e göre din-toplum ilişkisi, din sosyolojisinin ana konusudur ve aynı zamanda incelenen en zor konudur (Köktaş,1997,s.32). Din ve toplum arasındaki ilişkileri incelemek için Wach'agöre;"bu iki alan hakkında yeterli ve derin bilgiye sahip olmanın yanlış olduğunu ve bu ilişkileri belirli bir süre içinde incelemek sadece bazı dinlerde mümkün" olduğunu belirtmektedir (Wach,1995,s.4-7). Gerçekten de, din ve toplum arasındaki ilişki için genel kural, her ikisinin de birbirleriyle etkileşim kurmasıdır (Keskin,2004,s.9-11).

1.3. DİN VE TOPLUM

Din ile insan arasında çok sıkı ilişki olduğu herkesin malumudur. İlk insan ve ilk toplumla birlikte dinin de var olduğu genel bir kabuldür. İnsanın yeryüzünde ortaya çıktığından bu yana din fenomeni, insanı ve toplumları çeşitli şekillerde etkilemiştir. Peki dinin fert ve sosyal hayat üzerindeki tesiri niçin bu kadar kuvvetlidir? Çünkü din, insan ruhunun en karanlık noktalarına girerek bir hayat anlayışı, hayat neşesi ve mukavemet gücü verir. Ziya Gökalp' in dediği gibi "İnsan ayağını yere basmadan duramaz, ruhunu da Allah'a dayandırmadan duramaz". Çeşitli hadiseler karşısında bunalan, dengesini kaybeden insan, ruhuna bir destek ve sığınak arar. Bu yüzden dine

muhtaçtır. Geçmişe baktığımızda dinsiz hiçbir toplum görülmemiştir. Dinler tarihine ait araştırmalar, milattan 8 bin yıl önce Hint'te ve Mısır'da tek Allah inancının mevcut olduğunu ortaya koymaktadır.

Geçmişten günümüze insan ve toplumla iç içe olan dinin insan ve toplum üzerinde görünen görünmeyen, açık ve gizli pek çok işlevi bulunmaktadır. Biz bu işlevlerden önemli gördüklerimizi izah etmeye çalışacağız.

a) Zihniyet Kazandırma: Dinlerin en önemli sosyal işlevlerinden biri, inananlarına çeşitli sosyal durumlarda ve farklı sosyal durumlarda takip edecekleri bir tavır ve tutum vermektir. Bu açıdan din, insanlara belli bir dünya görüşü sağlar. İnsanların dinlerin etkisiyle bir zihniyeti ve dünya görüşü var. İnananlar dünyaya ve dünyadaki olaylara, örneğin dinin onlara getirdiği zihniyete karşı ne tür bir tutum ve eylemde bulunacaklarını belirler. Bu bağlamda, örneğin bir inanan, kendisine verilen zihniyet ile dünyaya karşı olumsuz ve pasif bir tutuma sahiptir (Okumuş,2003,s.69).

b) Bütünleştirme: Hiç şüphe yok ki toplum, belirli bir zaman ve mekanı paylaşan bir insan birliğinden ibaret değildir. İnsanları bir araya getiren bir amaç ve bu amaç etrafında bir dizi norm, değer ve inanç var. Sosyal entegrasyona katkıda bulunan en önemli olgu dindir (Okumuş,2003,s.70).

c) Sosyal Kontrol: Bir sosyal kontrol kuvveti olarak din, sosyal yapıyı korur. Toplum üyelerinin ve aktörlerinin sosyal ve politik düzenin kural ve düzenlemeleri dahilinde hareket etmesini sağlar. Sosyal kontrol, bir yönüyle, insan bilincini içselleştirir ve vicdan denilen mekanizmayı işler. Kurallar gerçekten de birinin vicdanına dayanmadıkça, dış kontrolün çok etkili olduğu düşünülmez. Dinin, bilincini sosyal yaşamdaki olumsuz çalışmalardan uzak tutacak şekilde biçimlendirmesi gerçeği, en açık, herkesin istediği ve bilinen en açık etki ve işlevlerinden biridir (Günay,1996,s.220-221).

d) Kimlik Kazandırma: Dinin etkili işlevlerinden biri kimlik kazanmak, varlık bilincini kazanmak ve farkındalık yaratmaktır. Dini inançlar ve uygulamalar bireyler ve gruplar için kimlik kalıpları yaratır. Dine verilen kimlik, insanın yaşamı anlamlandırmasına, neden var olduğunu anlamasına ve yaşamın amacını belirlemesine neden olur (Okumuş,2003,s.78).

e) Kalkınmaya Desteği: Din, yanlış tutumlar istisna edilirse, kalkınmada olumlu bir rol oynamaktadır. Şahsiyetli, imanlı, bilgili, ahlâklı, huzurlu insanların bulunduğu toplumda, hele bu insanların başrolü oynadığı toplumlarda kalkınma daha

kolay olmaktadır. Kalkınmanın tek yönlü olmasının yetmediği, tek yönlü olmasının getirdiği mahzurlar günümüzde tecrübe ile sabittir. Ömür boyu sigorta garantisi ile maddi endişelerden kurtulmuş olmakla, cinsi hayat serbestliği ile çeşitli eğlence ve refah imkânlarıyla, başta İsveç olmak üzere birçok batı ülkesi sıkıntılarla çalkalanabilmektedir. Pek çok batı ülkesinde her türlü suç olayları, uyuşturucu kullanımı artmaktadır. Demek ki kalkınmayı sadece maddi istikamette aramayıp, bir mana bütünlüğü içinde mütalaa etmek durumundayız. Cemiyetin temelinde daima manevi unsurlar yatmaktadır. Dini yönden ve genel manada manevi yönden kuvvetli cemiyetler, maddi yönden kuvvetli olan cemiyetleri kısa sürede aşabilirler (Ozan,2013,s.14-18).

1.4. CAMİ KAVRAMI

Her inanca göre ibadetlerin yapıldığı yerlere verilen hususi isimler bulunmaktadır. İbadet edilen mekânı ifade etmekte kullanılan farklı isimlerin, ortak manaları bulunmaktadır ki, bu da mabet kavramının karşılığıdır. Bilinmektedir ki her dinin kendine ait ibadet yeri, mabedi vardır. Her mabet de, o dinin muhtevasına göre şekillenmektedir. Bugün yaşayan dinlerin hemen hepsinde mabet vardır ve o dinin mensuplarınca da hürmet görmektedir. Müslümanlar tarafından mabet teriminin karşılığı olarak da mescit ve cami isimleri kullanılmaktadır. Kur'an-ı Kerim, hadisler ve ilk İslam kaynaklarında cami karşılığında mescit kelimesi geçmektedir. Mescit kelimesi Arapçada; eğilmek, baş eğmek, alın ve burnu birlikte yere koymak manalarına gelen s-c-d kökünden ismi mekândır. Dolayısıyla secde edilen yer manasını ifade etmektedir. Arapça cem kökünden türeyerek, toplayan, bir araya getiren anlamındaki “cami” kelimesi, başlangıçta sadece Cuma namazı kılınan büyük mescitler için kullanılan “El – Mescidü'l – Cami” (cemaati toplayan mescit) tamlamasının kısaltılmış şeklidir. Bu tabir, Et – Taberani'nin bir rivayetine göre bizzat Hz. Peygamber tarafından da kullanılmıştır. Ayrıca İslam dünyasında mabedi ifade etmek için “musalla” ve “namazgâh” isimleri de kullanılmaktadır (Demir,2015,s.30).

İslam toplumunun kültürel gelişmesi bakımından önemli rolü bulunan müesseselerden biri de camidir. Vakıflara bağlı olan camiler, mimari yapı olarak dini yapıtların başında gelmektedirler. İbadet, kaza (yargı), şura, ve eğitim gibi toplantıların yeri olarak inşa edilen camilerin, ifa ettiği hizmetler küçümsenmeyecek kadar büyüktür. Zira Müslümanlar, İslam'ın başlangıcından itibaren “mescidin vazifesi” anlayışını çok

geniş tutmuşlardır. Medine (Yesrib)' ye hicretten sonra Hz. Peygamber, bir mescidin yapılmasına karar verdi. Bundan sonra tuğla ve kerpiçten mamul bir bina inşa edildi. Hz. Peygamber, bu inşaatta sadece basit bir işçi olarak değil, aynı zamanda bir mühendis mimar olarak da kabiliyet ve iktidarını göstermiştir. Bugün, Mescid-i Nebi adı ile anılan Medine'deki bu ilk camide üç ayrı bölüm bulunmaktadır. Bunlar: Namazın kılınması için büyük bir salon, mektep (okul) vazifesi görmek üzere bir suffa ve Hz. Peygamber'in aile efradı için birkaç küçük oda. Böyle bir inşaatla mimari yapı olarak caminin ilk şekli ortaya çıkmış olmaktadır. Diğer Müslüman milletler, o şekli, memleketlerindeki yerli mimarının tesiri ve iklimlerin icaplarına göre az çok değiştirmektedirler. Araplardaki ilk cami şekli, ortada bir avlu ve onun etrafı sütunlarla yapılmış üstü örtülü revaklardan teşekkül etmektedir. Cami, mimarı stil olarak Eyyubilere kadar bu şekilde devam etmektedir (Kazıcı,2014,s.293-295).

1.4.1. Caminin Tarihçesi

Müslümanlar ayrı bir ibadet yeri yapma gereği duymamışlardır. Hz. Muhammed (s.a.s) bütün dünyanın bir mescid olduğunu ifade etmiştir. İlk mescid, (KubaMesdidi) Kuba köyünde hicret esnasında yapılmıştır. Daha sonra Medine'de Mescid-i Nebevi yapılmıştır. Yapılış esnasında Rasulullah (s.a.s) da çalışmıştır. Mescid-i Nebevi, kolektif olarak adlandırılan bir zulla (cami olarak kullanılan gölge) olarak kullanılmış ve imamlık görevi de Peygamberin kendisi tarafından gerçekleştirilmiştir (Haseki,2006,s.9).

1.5. CAMİLERİN FONKSİYONLARI

1.5.1. Camilerin Dini Fonksiyonları

İslami inanca göre, her yerde temiz bir şekilde ibadet etmek, ibadetleri toplumda gerçekleştirmek ve bazı sosyal amaçları yerine getirmek çok önemlidir. Cuma ve bayram namazları cemaatle yapılmaktadır. Yine, dünyanın farklı bölgelerinden gelen farklı renk ve sınıflara mensup Müslüman cemaatleri, her yıl bir araya gelip, ilk mescid olan Mescid-i Haram'da ibadet etmek üzere bir araya gelen dinsel bir gruptur. Bu nedenle Mescid-i Haram, kitle namazına katılma imkânı olan tüm Müslümanların en az bir kere gitme zorunluluğuna sahip, evrensel boyutlu bir penceredir (Yılmaz,2005,s.28). Cami ve mescitlere devam eden cemaat sürekli cesaretlendirildi böylece kolektif bir

şekilde ibadet eden her yaştan ve yetiştikenden insanlar arasındaki yakınlaşma ve kaynaşma ve inananların davranışlarının öğrenilmesi hedeflendi. Camilerin, özellikle cuma ve bayramlarda milyonlarca kişiye hitap eden hutbe ve diğler dini bilgiler göz önünde bulundurulduğunda, topluma hizmet eden yaygın din eğitimi kurumları olduğunu söylemek mümkündür (Yılmaz,2007,s.108). Camilerin en temel işlevi, çok farklı işlevleri ile birlikte, Allah'a saygı ve yakınlık ifadesi olarak ibadet etmektir. Kuran'da; "Elbette, camiler Allah'a ibadet etmek içindir." Camilerin öncelikle ibadet yerleri olduğu belirtilmektedir. Onları görmeye giden Müslümanlar, inançlarını güçlendirir ve ibadetin tadını çıkarmaktadırlar. Cami ile yakın olmak, Müslümanları dini, etik ve sosyal açıdan sürekli geliştirmektedir (Yılmaz,2005,s.29). Camilerin en önemli özelliklerinden biri de ibadet yerleri olarak işlev görmeleridir. Cami başlangıçta çeşitli amaçlar için kullanılmış olmasına rağmen, ana işlevi bir mabet oluşturmaktır (Özler,2007).

1.5.2. Camilerin Eğitim Fonksiyonu

En temel işlev ibadet mekânıdır ve camilerin tarih boyunca gerçekleştirdiği diğler pek çok aktivite alanı vardır. Bu alanlardan biri, cami merkezli İslami eğitim faaliyetlerinin başlangıcıdır. İslami Eğitim Tarihi'nin camilerle yakın bir bağlantısı vardır. Bu yüzden, İslami eğitimin tarihini anlatarak, İslami kültürün yayılmasında öncü rolü oynayan yerleri konuşmak gerekmektedir. Gerçekte ortaya çıktığı andan itibaren cami sınıflarını oluşturmaya başlamaktadır. Bu yıllar ve asırlar geçmesine rağmen, çeşitli İslam ülkelerinde durmadan devam etmektedir. Camilerin kültür merkezindeki ana faktörün, İslam'ın ilk yıllarının, az çok, yeni din öğretilerinin açıklamalarının öğretilmesi olduğunu tahmin edilmektedir; ilkelerini, hükümlerini ve hedeflerini açıklayan bir din eğitimidir (Çelebi,1998,s.71). Ancak bu, camilerle yakından ilgilidir. Medine'de Hz. Peygamber tarafından yaptırılan Mescid-i Nebi, o günkü Müslümanların toplu olarak ibadet ettikleri, diğler taraftan da İslam dininin geleceği için strateji ve planların konuşulduğu, stratejik bir buluşma mekânı haline gelmektedir. İnsanların bir araya gelip birbirlerini tanımaları için bir buluşma yeri olarak kabul edilen bu ilk caminin öne çıkan işlevi çoğunlukla eğitim ve öğretim ile ilgili görevlerdir (Keyifli,2012,s.275).

1.5.3. Camilerin Toplumsal Kimliğin Oluşumundaki Fonksiyonları

Kimlik, bir kişinin belirtiler, nitelikler ve özelliklere sahip belirli bir kişi olmasını sağlayan unsurlar olarak tanımlanmaktadır. Bireysel kimlik ve sosyal boyutun psikolojik ve sosyolojik yönleri de vardır: Bireysel anlamda kimlik; kişinin kendisi hakkında sahip olduğu bilgi, imgeler, inançlardır. Aynı zamanda fiziksel özellikler cinsiyet, etnik köken, yaş, durum, meslek ilişkileridir. Toplum tarafından “ben” tanımı ve “kim” tanımlaması kimlik oluşumunu etkilemektedir. Dolayısıyla kimlik, bir taraftan "ben / bizim" olduğuna inandığım kişi / grup imajı ile diğer tarafın bana yüklediği kişi / gruba ait imge arasındaki gerilimin sonucudur (Kurnaz,2013,s.38-51).

1.5.4. Camilerin Sosyal Fonksiyonları

Tarih boyunca Müslümanlar, içinde yaşadıkları topluluklarda camilere dayalı kentsel planlama planları yapmışlardır. Kentin en merkezi yerine sultanlar ve diğer devlet yaşlıları camilerini külliye şeklinde yapmışlardır. Gündelik hayat, kentin caminin ortasında, çarşıya yakın bir yerde yer almakta ve halkın temel ihtiyaçlarını karşılayacak ticari pencerelere ve hamam, kütüphane gibi caminin diğer unsurlarına yakın bir konumda yer almaktadır. Yaşamın merkezi olarak düşüncenin ve yaşamın akışında yaşanacak bir yer olarak, camiye dayalı gelişmeler ve inisiyatifler sahneye getirmektedir. Cami herhangi bir Hıristiyan mezhebi kilisesi anlamına gelmese de, sosyolojik bir kurumdur. Cami için desenli davranışlar vardır. Bunlar, cami dışındaki dini davranışlardan çok daha spesifiktir ve yaptırım daha güçlüdür. Cami hem bilgi merkezi hem de uygulama alanıdır ve etkisi toplumun yaygınlığı ve sürekliliği oranında artmaktadır (Bilgin,1995,s.191).

1.5.5. Camilerin Kültürel Fonksiyonları

Kültür, maddi ve manevi değerlerin bütünü, bir toplum tarafından üretilen sanatın fikirleri ve eserleri ve onları kucaklayan değer yargılarıdır. Bireyin bilgisi ve davranışları, benimsedikleri inanç ve alışkanlıklar da kültürün kapsamındadır. Toplumdaki insanları bir arada tutan bağ, kültürel bir kan birliğidir. Entegrasyon süreci içinde gelişen bazı kültürel unsurlar, uyumlu bir sosyal yapının temelini oluşturmaktadır. Kültür, toplumun farklı bölgelerini tek bir bedene ve dolayısıyla sosyal birliğin oluşumuna getiren en etkili faktördür (Yılmaz,2003,s.102-103). Kültür ve

uygarlığın oluşumunda önemli işlevler gerçekleştirdiği düşünülen din, bir toplumun kimliğinde belirleyici olan dil, tarih ve sanat gibi temel unsurlardır. Bunun ötesinde, dinin diğer kültürel unsurları etkileyen bir özelliği vardır. Dinin cilt, tarih, sanat, gelenek ve görenekler üzerindeki etkisini görmek her zaman mümkündür. Konuşma, elbise, evlilik törenleri, çocuk isimleri, komşuluk ilişkileri, atasözleri ve deyimler üzerinde her zaman dini motifler vardır. Kültürel değerler toplumun içerisinde yer alan halk için eğitime sunulmaktadır. Eğitimin amaçları hakkında konuşurken “kültürel mirasın büyüyen nesle aktarılması” boyutu sık sık dile getirilmektedir. Tarih boyunca Müslümanlar tarafından Kur’ân'ın yorumlarından miras kalan dinsel kültür ve sorunların karşısında bilim adamlarının ortaya koyduğu çözümler, din eğitimi yoluyla günümüz insanlarına tanıtılmaktadır (Yılmaz,2003,s.103).

1.6. TOPLUMSAL KAYNAŞMA VE CAMİLER

Bir toplumda yaşayan insanların ortak nitelikleri çok önemlidir. Bu nitelikler insanları ve dolayısıyla toplumları birbirine bağlamaktadır. Bu bağlamda, cami bir toplumda ortak bir özellik olabilmektedir. Camiler ayrıca, topluma, ibadet ve manevi barışa bağlanan ilişkileri güçlendiren bir sosyal görev olabilmektedir. Sosyal barış, bir toplum için en vazgeçilmez reçetedir. Bu barışın sağlanması ve sürdürülmesi önemlidir. Camilere, milyonlarca insanın her gün ve her hafta ulaşması anlamına gelmektedir ve milyonlarca insanla temas halinde olan barış mesajları hızla yayılabilmektedir. Toplum adına olumlu gelişmelerin olacağı kesin. Örneğin, 1975-80 yılları arasında ülkemizdeki anarşi olayları sırasında cami, toplum arasında birlik ve barış ortamının korunmasında uzlaşmacı ve birleştirici bir rol oynamaktadır (Yılmaz,2003,s.133-134). Yine, örneğin, camilerin her bir tarafında bulunan yerleşim bölgelerinde Türkiye topluluğuna duyurulması avantajlı şartlar her camide bulunan ortak bir memurdur ve ülkenin her tarafında işlenebilmektedir. Aynı zamanda İslam'ın barış mesajının güncel meseleleri de işlenebilmektedir. Gerçekten de, kurtuluş mücadelesiyle başlayan bağımsızlık mücadelesinin başarısında bu avantajın değerlendirilmesi son derece etkili olmaktadır. TBMM'nin kararları tüm camiler tarafından kamuoyuna duyurulmuştur. Bu anlamda camiler, tüm milletin ortak niteliklerini ve camilerin toplumsal bir önemi toplumun ruhani ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde simgeleyen bir kurum olan sosyal bir işlevi üstlenirler. Ayrıca, Topçu'ya göre cami; “kültür ve ahlaki uygarlığın taşıyıcısıdır” (Topçu,2008,s.83). Kenyant, "bu camiler ile abidelerin sade harabeleri kalmış olsa bile

bu sizi ebedi yaşatmaya kafidir" diyerek övgüde bulunmaktadır (Ağçoban,2013,s.69-70).

1.7. İMAM - HATİP KAVRAMI

İslam Dininde Hatiplik, Cuma ve Bayram namazlarında cemaate karşı hutbe irad edilen görevdir. Genel manada hatiplik İslam dini öncesi dönemde itibar gören ve kabile sözcülüğü şeklinde uygulanan bir meslekti. İslam dini, hatipliğe kabile sözcülüğünden daha şerefli ve itibarlı bir mevki ve dini bir nitelik vermektedir. Hatipliği imamlığın ayrılmaz bir parçası haline getirmektedir. Devlet başkanı ya da temsilcisinin resmi ve dini görevlerinden biri de hatiplik olmuştur. Bu sebeple de Hz. Peygamber, dini telkin ve irşadlarını Cuma günleri minbere çıkararak cemaate karşı hutbe irad etmiştir. Onun halifeleri ve görevlendirdiği vali ve muallimler de aynı şekilde imametle beraber hatiplik görevini yerine getirmişlerdir. Hz. Peygamber ve halifeler devrinde hutbe sadece dini bir mev'iza olmadığı gibi hatiplik de dini hükümleri hatırlatmaktan ibaret değildi. Sosyal, ekonomik, askeri, idari ve beşeri her hususa ait kararların resmi olarak tebliği ve gelişen olaylar hakkındaki görüşlerin açıklanması demektir. Bu sebeple hatiplik, İslam devletinin resmi sözcülüğüydü. Okunan hutbe de bir beldeye hâkimiyetin işaretiydi. Çünkü tarihte idareciler, hâkimiyetlerini, yönettikleri ülkelerde adlarına hutbe okutmakla ispat etme yolunu benimsemişlerdir. Hutbe kadı ve imamlara bırakıldıktan sonra hatiplik sadece dini konuları öğretmek, hatırlatmak ve öğütlerde bulunmak gibi bir mahiyet ve niteliğe dönüşmüştür. Esasen hutbenin meşruiyet kazanmasının temel unsuru (ruhu'l hutbe) da budur (Çakan,2000,s.111-112).

1.8. İMAM-HATİPLİĞİN ANLAM VE ÖNEMİ

İmam, önde bulunan, kendisine uyulan, önderlik yapan, hal ve davranışlarıyla doğru olan lider kişidir. Terim olarak imam, topluma dini konularda önderlik ve liderlik yapan ve cemaatle kılınan namazlarda kendisine uyulan kişiye denir. Yapılan bu göreve de imamlık (imamet) denir. Hatip, cemaate karşı etkili ve güzel konuşan, cuma ve bayram namazlarında hutbe okuyan bir kişidir. Her iki misyonu birlikte yürüten cami yetkililerine imam hatip denir. İmamlık görevi, peygamberimizle başlayan ve günümüze kadar gelen önemli bir görevdir. Hz. Peygamber Efendimiz bu önemli görevi yapacak kişide olması gereken nitelikleri şöyle ifade etmiştir: “ Kur'an-ı en iyi okuyan kimse

imam olur. Fakat okumada eşit iseler, sünneti en iyi bilen imam olur...” Efendimiz, cemaatle namaz kılmayı teşvik etmiş ve şöyle buyurmuştur: “Tek başına kılınan namazdan, cemaatle kılınan namaz yirmi yedi derece daha üstündür.” Bu sebeple toplu olarak ibadet edilen camiler ve yapılan bu imamlık görevi önem kazanmıştır. Efendimiz ve daha sonraki halifelerin imamlık yapmaları bu mesleğin önemini artırmıştır. İslam toprakları genişledikçe ve Müslümanların sayısı arttıkça, cami ve imamların sayısı da doğal olarak artmıştır. Bugün cami merkezli dini hizmetler, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından seçilen imam hatipler tarafından yürütülüyor. İmam-Hatip; camide namaz kıldırmak, camiye ibadete hazırlamak, cenaze namazı kıldırmak, irşat ve tebliğ yapmak gibi bir çok görevi yerine getirmektedir (Yaşaroğlu,2017,s.13-14).

1.9. İMAM – HATIPLERDE BULUNMASI GEREKEN NİTELİKLER

İmam-Hatipler dini tebliğ ve irşat görevini yapan bahtiyar insanlardır. Bu kutsal görevi üstlenen kişilerde, bu görevi yaparken bazı vasıfların bulunması gerekmektedir.

a) Okuma ve Araştırma: Okumak ve araştırmak bir ihtiyaçtır. Bu kutsal görevi yerine getirmek isteyen bir imam-hatip, okuyarak araştırarak yeni şeyler öğrenerek insanlara faydalı olabilmek için çaba sarf etmelidir. Artık tüm toplum, zamanımızın en uzak köylere ulaşana kadar medya aracılığıyla her türlü bilgiye, telkine açık. Bazı İslami değerler, bazen doğrudan ya da bazen alaycı bir tarzda eleştirilmektedir. Meselenin mahiyetini bilmeyen ve bu konuda sahipsiz bilgi sahibi olmayan insanlar eleştirilen konunun bir İslami hüküm olduğunu bile bilmiyorlar (Dini Görevli El Kitabı,1998,s.13). İnsanların arzuları ve sorunları gittikçe çoğalmakta, çeşitlenmekte ve değişmektedir. Günümüzün bilgisi bu sorunların üstesinden gelmek için asla yeterli olmayacak (Ersöz,1991,s.454-455). Bugün, din adamı, görevinin dışında en fazla zamana sahip olma avantajına sahiptir. Din konusunda yetişmesini sağlayacak olan tefsir, hadis, siyer ve kelim alanlarındaki klasik literatür bugün için Türkçe'ye çevrildi. Buna ek olarak, modern araştırmaya erişimi olan din görevlisinin mazereti yoktur (Kaya,2003,s.11). Bu açıdan okuma ve araştırma din görevlileri için vazgeçilmez bir ihtiyaçtır.

b) Mesleki Bilgi: Bilgi, din eğitiminin temelini oluşturur. Temelsiz bir dini eğitimin faydası yoktur ve onarılamaz zararlara yol açabilir. Günlük yaşamımızda imamlar sadece namaz kıldırmakla kalmaz, aynı zamanda vaazlar, hutbeler ve konuşmalar yoluyla toplumun din eğitimine katkıda bulunur. Bu sebeple halkın dini

mesleler hakkında bilgilendirilmesi ve dini hayatlarının şekillenmesinde imamların dini konulardaki bilgi birikimleri etkili olmaktadır (Bilen,2001,s.73). Din görevlisi, İslam'ı anlatabilmesi için her şeyden önce İslam'ın esaslarını, emir ve yasaklarını, Kur'an ve Sünneti çok iyi bilmelidir. Gerçek şu ki, bilgi sahibi olunmayan konularda insanlara faydalı olmak ve onları aydınlatmak mümkün değildir (Acar,2002,s.63). Cemaat minber ve kürsüye çıkan, mihraba geçen İmam-Hatibi psikolojik olarak kendinden daha bilgili olmasını istemektedir. Kişi dini bakımdan kendinden daha bilgili olmayan din görevlisinin şahsına saygı duymaz ve söylediklerine de itibar etmez (Kaya,2003,s.10). Bundan dolayı din görevlisi bildikleriyle yetinmeyip araştırıp okuyarak mesleki alanda kendisini donatmak zorundadır.

c) Genel Kültür: Din görevlileri, dini referans hakkında iyi bir bilgiye sahip, tarihimizi, medeniyetimizi ve bu konulardaki tecrübemizi iyi özümsemiş ve dünyanın küresel sorunlarını bilen ve çözümler sunabilen bir düşünsel performans sergileyen kişi olmalıdır. ve bu nedenle gerektiğinde çözümler önerir (Altıntaş,2004,s.42). Ek olarak, günümüzde farklı din ve din adamlarıyla giderek ilişkiler kurulmaktadır. Bu bakımdan din görevlilerinin tarih ve edebiyattan felsefeye, bilimden güzel sanata, spordan aktüaliteye, kendini sürekli yenilemeye kadar her alanda daha fazla bilgi ve kültüre sahip olmaları gerekmektedir (Yılgin,1997,s.31). Bugün, karşı tarafa tesir ilimde ehil olmakla mümkündür. Tüm İslami ilimleri bilmekle beraber, Avrupa uygarlığının doğuşu, gelişimi ve mevcut durumu hakkında genel bir bilgiye sahip olmayan din görevlisinin aydınlanmış bir kişiye tebliğ etmesi imkânsız olacaktır. Ek olarak, din görevlisi İslam'ın büyüklüğünü tanımlarken, tarihte İslam'a bağlılıklarından dolayı aziz ve İslam'dan uzaklaştıkları için zelil olan toplumları tanıyabilmeli ve bunu muhataba sunabilmelidir (Köylü,1990,s.137).

d) Hitabet Sanatı: İmam-Hatip, tebliğ ve irşat görevini hitabetle yapmaktadır. Bir imamın cemaatle günde beş vakit muhatap olması, onlarla konuşabilmeleri, her Cuma günü vaazların ve hutbelerin hitabetle alakalı olması din görevlisi için hitabetin çok önem arz ettiği görülmektedir (Yılgin,1997,s.36). İyi kullanılan bir dil ve doğru konuşma, irşat, tebliğ, iletişim ve rehberlik için de çok önemlidir. Din görevlisi, iletişimde kullandığı dili çok iyi bilmelidir. Dil, iletişim ve düşünme sürecinde kararlaştırılan kurallara göre kullanılan simgeler kümesidir. İnsanları yönlendirmede veya ikili ilişkilerde en önemli araç dildir (Tetik,1998,s.101). Din görevlisinin ne söylediği çok önemlidir. Kendi ifadesi bile dinden zannedilebilen şu dönemde din

görevlisi bildiklerini doğru, anlaşılır ve net bir şekilde açıklamak zorundadır (Ersöz,1991,s.455).

Din görevlileri tarafından yapılan vaazların ve dini konuşmaların gereğinden fazla uzatılması doğru değildir. Çünkü camiye, yaşı ve mesleği ile kültürü farklı insanlar gelmektedir. Ancak konuşmanın özünün daha etkili olduğu da bilinmektedir. Ayrıca, cemaat anlayışı ve bilgi seviyesine göre konuşmak ve bu seviyeyi de aşmamak gerekir. Yabancı dil kelimeleri ve dini terminolojiye dalmadan, kelimenin muhatap tarafından anlaşılır olması; anlaşmazlık, mana itibariyle kapalı veya belirsizlik olmamalıdır. Öte yandan din görevlisi konuşmaların umut ve tehdidin orantılı olmasına ve ihtiyaçlara, zamana ve koşullara dikkat etmelidir (Köylü,1990,s.148-149). Konuşmada ses, ton ve ahenk çok önemlidir. Hoş bir ses tonuyla, tatlı bir sesle, yumuşak bir tonla yapılan konuşmaya doyulur mu? Aslında, karşındakilere sert, alaycı ve kaba ifadelerle konuşan bir hatiple, hitabını yumuşak, nazik, tatlı bir ses tonuyla süsleyen hatip bir olur mu? Aynı ses tonuyla konuşsalar da aralarında çok fark vardır (Kayadibi,2000,s.74-75). Yaş, bilgi ve beceriler cemaatte farklılık gösterdiğinden, "Basitten mürekkebe, müşahhasan mücerrede" ilkesi göz önünde bulundurulmalıdır. Örnekler basit, cümleler kısa olmalıdır. Kelimeler herkes tarafından anlaşılmalıdır (Tetik,1998,s.107). İmam-Hatiplerin, hutbe ve vaazlardaki cümleleri ok gibi hedefini bulmalı ve karşındaki kitlenin gönlünde ilahi esintiler bırakmalıdır (Kaya,2003,s.11).

e) Muhatabı Dinleme: İletişim kurması gereken herkes dinlemenin yanı sıra nasıl dinleneceğini de bilmelidir. Bireyleri anlamak, onları dinleyerek büyük ölçüde mümkündür. Bu durumda dinleme, muhatapın sözlü iletişimini anlamayı içerir. (Kılavuz,2003,s.143). Karşımızdakini dinlemek ona saygı gösterdiğimiz anlamına gelmektedir. Ayrıca dinlemek güven telkin etmek açısından önem arz etmektedir. Eğer biz dinlemezsek başkaları da bizi dinlemeyebilir. Neticede bir kopukluk meydana gelir ve sağlıklı iletişim sağlanamamış olur (Tetik,1998,s.102). İnsanın nefsi beğenilmeyi, methedilmeyi, duygu, düşünce ve sözlerine değer verilmesini ister (Köylü,1990,s.137). Bu kutsal görevi yapan İmam-Hatipler muhatapını reddeden değil, her daim sabırla dinleyen kişiler olmalıdırlar.

f) Muhatabı Tanıma ve Muhataba Göre Hareket Etme: Halkla ilişkilerde başarılı olmak için en önemli konulardan biri de kişinin muhatapını tanımasıdır. Böylelikle kişi karşındakine karşı nasıl davranacağına, ona nasıl bir hizmet sunacağına daha sağlıklı karar verebilir (Din Görevlisi El Kitabı,1998,s.25). Bugün, toplumda bazı

sorunlar varsa, bunun tek nedeni birbirimizi tanımıyor olmamızdır. Eğer İnsanları tanıma konusunda bilgi sahibi olursak, bir arada yaşamamız kolaylaşır ve birbirimizi anlamamız daha kolay olur (Yılgin,1997,s.38).

Yetişkin din eğitimi alanında da din görevlisi, ilk olarak görevli olduğu çevre hakkında sağlıklı bilgi sahibi olması gerekir. Öncelikli olarak emekli olan cemaati tanımalıdır. Çünkü onlar çekirdek yapıyı oluşturur. İkincisi, yalnızca Cuma namazına gelen, genellikle çalışan işinden dolayı cemaate katılamayanları tanımalıdır. Bu iki grubun farklı ilgi alanları ve ihtiyaçları vardır. Din görevlisi bu iki cemaat tipini tanıması ve bu cemaat gruplarıyla sağlıklı iletişim kurabilmesi açısından önemlidir (Çekin,2003,s.46).

Sağlıklı iletişim de muhatabı tanıdıktan sonra, onun durumuna göre konuşma ve ona göre hareket etme Efendimizin eğitiminin en önemli ilkelerindedir. Kültürlü bir kişiye karşı cahilmiş gibi kabul ederek konuşmak, zekası düşük olan bir kişiye karşı da zekiymiş gibi konuşmak, doğru bir iletişim şekli değildir. Farklı yeteneklerde yaratılan insanların ihtiyaçları ve çıkarları zaman içinde değişebilir. Dolayısıyla bir mesleğin ifadesinde her durum için söylenecek kelimeler de farklıdır (Acar,2002,s.65).

g) İnsanlara İyi Muamele: Başkalarını etkilemenin, kendini dinletmenin sağlıklı ve sağlam bir iletişimin başında yumuşak davranma nezaket, kibar olma, güzel söz gelmektedir. Kavli-leyn yani güzel söz söylemek aynı zamanda Kuran yöntemidir (Bayraklı,1994,s.10). İnsanlar, doğası gereği, sertlikten ve kabalıktan nefret ederler. İmam-Hatip insanların gönüllerini fethetmesi için nezaket çerçevesi içerisinde hareket etmeli ve yumuşaklıkla onlara yaklaşmalıdır. İtici, sert, kaba konuşma nefret ve düşmanlığa yol açar. Bu şekilde, hakkı kabul etme eğiliminde olanlar bile kırılır, hata bulmaya çalışır, onlara karşı çıkmaya başlar ve inatlaşırlar. İmam-Hatip,, diğerlerine göre daha hoşgörülü olmalı ve başkalarının inançlarına, düşüncelerine ve duygularına saygı duymalı ve anlayışlı davranıp bu konuda hassas olmalıdır (Köylü,1990,s.144-145).

h) İnsanlarla Diyalog ve Empati: Genel olarak, diyalog iki veya daha fazla insanın bir araya gelmesinin, farklı ırklardan, kültürlerden, inançları farklı olan insanların bir araya gelip uygar boyutlarda birbirleriyle konuşmasının bir yoludur (Kılavuz,2003,s.139). İmam-Hatip insanlara yaklaşmalı ve onlarla diyalog halinde olmalıdır. İmam-Hatip, bir teselli kaynağı olmalı ve toplumun, cemaatin sevinçli ve neşeli anlarında onların sevinçlerine ortak olmalı, toplumun üzüntülü anlarında da

teselli kaynağı olmalıdır. Onlara ümit aşılmalıdır. Hastaları ziyaret etmelidir. Müslümanların sosyal yaşamında birbirlerinin arasındaki sevgi, şefkat, işbirliği ve dayanışma sembolü olmalı (Köylü,1990,s140). Doğum, nişan, düğün, mevlid gibi dini törenlerin yürütülmesinde cemaatinin yanında olmalıdır. Bu törenler insanlarla daha yakın ilişkilerin kurulduğu merasimlerdir (Gümüş,2004,s.49). Sosyal yaşamda İmam-Hatip, halkın tüm kesimleri arasında sevgi, karşılıklı anlayış ve saygı temelinde kardeşlik köprülerinin kurulmasına öncülük etmelidir (Altıntaş,2004,s.43). Ek olarak, İmam-Hatipler, cami ve bölge sakinleri tarafından kolayca ulaşabilen kimseler olmalıdır. İnsanların her türlü sıkıntısını, problemini açıkça anlatabileceği, çözüm üretebilen, sır saklayan güvenilir, sağlam karakterli bir kişiliğe sahip olması gerekir (Çekin,2003,s.46). Dini görevlilerin farklı görüşlere saygı duyuyor olması, insanlarla sağlıklı bir iletişim kurmak için onlarla empati kurmasını gerektirir. Empati, insanların birbirlerini anlamaları için çok önemli bir yaklaşımdır. Bu bağlamda din görevlileri, diğer insanlarla özdeşleşerek duygularını hissederek diğer insanla özdeşleşme yeteneği olan empati yeteneklerini kullanarak ihtiyaçları, öncelikleri, ilgi alanlarını ve bu ilgi alanlarını incelemeli ve anlamalıdır (Tetik,1998,s.101-102).

1) İhlas ve Samimiyet: İhlas amellerin özüdür. İhlassız olarak dünyalar kadar amelin olsa da ihlas ve samimiyet yoksa bunların Allah katında bir değeri olmaz. İmamet, vaaz, ezan, hitabet, irşat ve İslam'a davet gibi yüce görevler yerine getirilirken İhlasın önemi bir kat daha artmaktadır. Zira bunlar, tamamen Allah'ın rızası gözetilerek yerine getirilmesi gereken ulvi işlerdir. Bundan dolayı din görevlisinin ihlaslı olması daha da önemlidir (Din Görevlisi El Kitabı,1998,s.21). Efendimizin dini tebliğdeki başarısı, davasında ihlaslı ve samimi olmasıdır. Bu noktada özellikle söylemek gerekir ki, din görevlisinde bulunması lazım olan en önemli ve olmazsa olmaz nitelik ihlas ve samimiyettir (Ersöz,1991,s.456). Din görevlisi dediğimiz kişi, tıpkı peygamberler gibi insanlığın ıstırabını hisseden ve problemlerinin çözümüne yardımcı olmayı yaratılış gayesi bilen idrak ve ihlas sahibi olmalıdır (Kaya,2003,s.10).

2) Güzel Ahlak ve Şahsiyet: Güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderilen bir peygamberin yüce davasını yaşamak ve anlatmakla görevli olan din görevlisinde bulunması gereken özelliklerden birisi de güzel ahlaktır. Bu nedenle İslam, insanların ahlaki değerlerinin iyi olmasını sağlamayı amaçlamıştır. Bundan dolayıdır ki din görevlisinin güzel ahlak sahibi olması gerekir. Yani, iyi bir ahlak anlayışı olan din görevlilerinin iyi ahlak sahibi olmaları gerekir. Güler yüz, alçakgönüllülük, cömertlik,

şefkat, yardımseverlik, adalet, iyi huylar, tevazu gibi iyi alışkanlıklar güzel ahlakın emareleridir. Bu emareler sayesinde din görevlisi insanlar tarafından sevilen, sayılan, itibar gösterilen ve sözü dinlenen bir lider haline gelir (Din Görevlisi El Kitabı,1998,s.19-20). Ahlakı iyi olan insanlar çevrelerine güven verirler. İnsanlarla ilişkilerde başarılı olmak için din görevlisinin dürüst ve güvenilir olması gerekir. Güvenilmeyen kimselerin ne sözlerine ne de tavsiyelerine itibar edilir (Tetik,1998,s.101). Ayrıca, sosyal psikologlar, güven veren kişilerin, güven vermeyenlere göre insanlarla daha etkili iletişim kurabildiklerini belirtmektedir (Güner,2002,s.109).

İnsanoğlunun ahlaklı, terbiyeli, edepli oluşu, oturup kalkmasıyla belli olur. Ahlakı, hal ve hareketleriyle özellikle toplum içindeki tavırlarıyla ölçülür. Toplumdaki, özellikle meclislerdeki hareketleriyle ölçülür (Acar,2002,s.74). Din görevlisi, hal ve hareketlerinde, konuşmalarında yapmacık davranmaktan, taklitten kaçınmalıdır. Sözüne güvenilen, çevresine güven aşıl原因, yalan söylemeyen, dürüst, samimi, saygılı ve saygı duyulan, kararlı, tutarlı, karakteri sağlam bir kişiliğe sahip olmalıdır (Din Görevlisi El Kitabı,1998,s.18). Buna ek olarak, kişiliğe ve karaktere sahip din görevlisi her zaman bu özelliği korumak isteyecektir. Gerekirse, gecesini gündüzüne katarak bu güzel karakterini korumak için çabalayacaktır. Kendisini geliştirmek için eksiklikleri varsa tamamlayacaktır. Ama kişilik ve karakter yoksunu olanlar ise, başka alanlarda yeterli olsalar dahi bocalayarak güç duruma düşeceklerdir (Ocal,2002,s.140).

j) Mesleki Yaşayış: Bir din görevlisi mesleğini severek yapmalıdır. Bu mesleği yaparken de bulunduğu toplumda sevilmesi, sayılması ve görevini en iyi şekilde yapabilmesi, her şeyden önce, Müslüman yaşantısında olması gereken düsturlara, emir ve yasaklara, sosyal ahlak kaidelerine herkesten çok riayet etmesine bağlıdır (Köylü,1990,s.138). Zira bu hususta (Saf, 61/2); "Ey iman edenler, yapamayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?" şeklindeki Ayeti Kerime'de Cenab-ı Hak, dini anlatmakla görevli olanlara hitap etmekte ve yapılmayacak şeyleri söylemenin insanlar üzerinde bir etkisinin olmayacağını bildirmektedir. İlahi buyruğun yanında din görevlisinin kendi tutum ve davranışlarıyla söyledikleri uyuşmuyorsa toplum nazarında itibarsızlaşır ve daha sonra da bütün etkinliğini kaybeder. Bu tutarsızlığı gören dinleyiciler üzerinde din görevlisinin ileriki konuşmaları da etkisiz olacaktır (Kayadibi,2000,s.72).

k) Dış Görünüş: "İlk tesir daima önemlidir" prensibi ile hareket edersek, bir din görevlisi daha söze başlamadan, dış görünüşü ile insanları etkileyeceği bir hakikattir

(Köylü,1990,s.140). Her an toplumla iç içe olan, insanların karşısına çıkan ve kaynaşan, halkla ilişki içinde bulunan din görevlisinin, saçına, sakalına, bıyığına, giyimine, kuşamına dikkat etmesi, dış görünüş itibariyle temiz ve düzenli bir görünüm sergilemesi, hizmetinde daha başarılı olmasını sağlar. Bu durum toplumdaki insanları kılık kıyafetine göre değerlendiren kişilerinde din görevlisinin vereceği hizmetten istifade etmelerine vesile olur. Aksine saç ve sakalı birbirine karışmış, pasaklı, düzensiz, kirli bir kıyafetle insanların karşısına çıkan din görevlisi, görevinde muvaffak olamaz ve söyleyeceklerinin tesir alanını daraltmış olur (Din Görevlisi El Kitabı,1998,s.19).

1.10. İMAM-HATİPLERİN SOSYOLOJİK İŞLEVLERİ

Sosyologlar bugün, dinin en önemli işlevlerinden birinin, toplumun bir toplumsal kontrol aracı olarak bütünleşmesine katkıda bulunmak olduğuna katılmaktadırlar (Dönmezer,1994,s.241). Sosyal kontrol doğrudan sosyalleşme süreciyle ilgilidir. Din, toplumsal yaşamda, insan bilincini, toplumu hoş karşılayamadığı tutum ve davranışlardan uzak tutacak şekilde ve aynı zamanda bir dizi kutsallık ve normlar içinde sunulan bir dizi törenle, grubun ortak değerler etrafında toplandığını belirtmektedir (Okumuş,2006,s.73-74). Özellikle doğum, sünnet, nişan, evlilik, temsil ve ölüm gibi toplumsal sistemin öne çıktığı durumlarda dini önem ve derinliğin kazanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla, bireyleri bir dinsel kimlik etrafında duygusal, bilişsel ve davranışsal olarak aynı zamanda bütünleştiren bu fenomenolojik unsurlar, kültürel yapının oluşumu ve sürekliliği üzerinde enerjik bir etkiye sahiptir (Yapıcı,2006,s.207). Kuşkusuz, dinsel ilişki ve sosyalleşme sürecinin oluşumu, yeni doğmuş bir çocuğun isimlendirilmesi, çocuğun sünneti, nişan, evlilik ve düğün törenleri, din görevlilerin bir dizi dini uygulama yapması beklenen oluşumlardır. Ancak günümüzde pek çok yerde dinî değerler ile modern değerler arasında bir gerilim söz konusudur ve toplum tarafından içselleştirilen değerler ile yeni durumdaki dini değerler arasında bir kırılma ve çelişki olduğu sürekli olarak dile getirilmektedir. Geleneksel düzeyde sosyal hayata anlam katan ve kişinin davranışında ve statüsünde önemli bir kontrol mekanizması geliştiren modern din toplumlarında bir dönüşüm olduğu açıktır. Pozitivist kurguyu vurgulayan göreceli özelleştirme ve modernlik dünyasında, dinin kendisini yeniden tanıttığı, pozitivist eğilimlerle yeniden biçimlendiği, hatta laik arzuları ve eylemleri kutsayan ya da kendi maneviyatını boşaltan derin bir araştırmaya girdiği görülmektedir.

Bu arada dindar bir dünya mensubu, modern yaşamdaki isteklerini yerine getirmek için yeni bir rol ve fonksiyona ulaşma olasılığıyla karşı karşıyadır (Subaşı,2004,s.116-117).

Gerçekten de, bu noktaya mesleklerin yeterliliğinin ve dini görevlilerin geleneksel dini sosyal rehberliğinin çeşitliliğinin memnuniyetini getiren yeni bir süreç eşlik etmektedir. Osmanlı'da din görevlileri sadece dualara rehberlik etmekle kalmaz, çocuklara öğretir, hasta ve yoksullara bakım yapar ve cemaate önderlik eder; aynı zamanda, halkın düzeninden, insanlar arasındaki her türlü uyum ve barıştan sorumludurlar. Gerçekten de yakın zamana kadar din görevlileri yörenin manevi-dini liderleriydi ve dini veya sosyal konular tarafından yönlendirilen tek kişilerdi. Bu geniş rol şüphesiz büyük bir sosyal etki ve dinin kullanımı için bir itibar sağlamaktadır. Bugün, topluluğun işlerini köyün, mahallenin veya şehrin dini lideri olarak yürütmekten sorumludur. Ancak, birçok faktör altında, statüsü, dini işlevi ve rolleri genellikle tamamen imamlıktır; bir cami ya da ona bağlı dar bir sosyal alandır. Toplumsal karakterin zayıflaması, özellikle kentleşmenin manevi ve sosyolojik birlikteliğinde, sosyal ilişkilerde köklü değişiklikler meydana getirmiştir (Kazıcı,2006,s.265-267). Günümüzde bile, kentsel çevreler, kırsal yerleşim yerlerinde bile, din görevlilerinin topluma yakın ilişkiler kurma ve onları kabul etmelerinden kaynaklanan şikâyetlere yol açan gergin ilişkilerin varlığına tanıklık edilmektedir. Bu nedenle, tüm bu süreç dini memurun cami ile sınırlı formalist bir sorumluluk hissetmesine yol açmaktadır. Bununla birlikte, zamanla, dinsel memurların pek çok dini rolü göz ardı edilmiştir, zira toplumsal alanı örgütlemeye ideolojik reflekslerin seküler eğilimleri ve kurumsal sorunları kaybolmaktadır. Daha yakın zamanlarda, sosyal hizmetlerin çok yönlü bir alanı, laik kurumlar tarafından sosyal barışa katkıda bulunacağı ölçüde geliştirilmemiştir; çünkü bu, motive edici bir anlamdan yoksundur; Batılı ülkelerin örneklerinden bazıları, dindarlık teorileri konusundaki tartışmayı din gibi çok önemli bir referansla açmış ve Diyanet İşleri Başkanlığı daha çok inisiyatif almalıdır. Bu çerçevede dini kurumların bilinçli sorumluluk bilinciyle gerçekleştirdiği bilinçli ve profesyonel sosyal yardım hizmetlerinin, dini kurumların rehberliğinde ve danışmanlığında yapılması önemlidir (Günay,1986,s.156-157). Çocuklardan ailelere, gençlerden yaşlılara, yoksullardan yetimlere, evsizlere, reşit olmayan çocukların istismarına, özürülülere ve mağdur olduklarını düşünenlere. Belirtildiği gibi, sorunlu toplumsal sınıflamalar, dinin ve aktörlerinin laik süreç içinde yeniden konumlandırılması, işlevleri ve rolleri için yeni olasılıklar ortaya koymaktadır (Erdiç,2010,s.67-69).

1.10.1. Dini Toplumsallaşmada Camilerin ve Din Görevlilerinin Rolü

Her toplum, üyelerine kendi kültürüne, değerlerine, simgelerine, geleneklerine ve kurumlarına uygun davranışları eğitim, öneri ve taklit gibi çeşitli yollarla ileterek toplumda ortak bir kişilik tipi oluşturmaktadır. Bu süreçte, katılımcının kişinin içinde yaşadığı toplandıya katılmasını sağlayan “sosyalleşme” (sosyalleşme) denir. Daha geniş anlamda, sosyalleşme, gruba, topluma, kültüre, inanç, bilgi, değerler, model ve semboller gibi toplumun kendine özgü duygu, düşünce, tutum ve inanç grubunun tanımlanmasıdır (Günay,1998,s.241). Bir kişinin kendi çevresine uyum sağlama ve böylece çevresine uyum sağlama yeteneğinden oluşan bir süreç olarak. Bir sosyal sistemin insanlar arasındaki ilişki biçimleri ve biçimlerinden oluştuğu ve sosyalleşmenin etkileşimin böyle bir sonucu olduğu, aynı zamanda toplumdaki dini kişiliği edinen sosyalleşmesine de bağlı olduğu bilinmelidir. Her grubun üyelerinin dini kişiliği üzerinde bir etkisi vardır. Bireyler bir kişilik kazanırken, toplum dini değerlerini ve ideallerini kabul veya reddeder ya da onlara karşı tarafsız bir tutum benimser. Toplumun dini değerler sistemi, kişisel tepkileri dini amaçlara yönlendirmeye çalışmaktadır. Dahası, bu dini değerler kazanılabilir ve kişiliğimizin bir parçası olabilir (Knudsen,1967,s.188). Sosyalleşme yoluyla, grubun dini inançlarını, normlarını, değerlerini ve ideallerini öğrenir ve bunları kendi kişiliğinde tanımlar. Buradan dinsel sosyalleşmenin, dinsel kişiliğin oluşumu, toplumun din kültürünün, değerlerinin, sembollerinin ve modellerinin unsurlarını alarak toplumun kendi kendini yönetmesini içeren bir süreç olduğu söylenebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, cami ve dini sosyalleşme üzerinde önemli bir etkisi olan din görevlilerinin rolü incelenememektedir (Günay,1998,s.241-243). Dini bilginin elde edildiği bir kurum olarak, camilerin işlevi her nesilde aynı değildir ve din görevlilerinin tutumlarına göre farklı olabilir. Fertler dini bilgisini aileden ve sonra aileden almaktadır. Başlangıçta yeni nesil dini sosyalleşme, önceki aile ortamı ve cami aracılığıyla din eğitime katılmaktadır. Bu nedenle dini görevlilerin etkisi, camiler aracılığıyla toplanan din eğitimi nitelikleri ile sosyal yaşam ve dünya hayatı karşısındaki bireylerin tutumları arasındaki ilişkiyi şekillendirmede de önemlidir (Usta,1992,s.166-178).

Dini sosyalleşmede önemli bir yere sahip olan camiler, sadece ibadetin yapıldığı kutsal bir yer değil, dini oluşumlara önemli katkıları olan din eğitimi kurumlarıdır. Dini sosyalleşme, sıkı etkileşim ve karşılıklı etkileşim gerektirdiğinden, cami üzerinde

yapılan vaazlar ve okumalar, toplumun dini tutum ve davranışları üzerinde önemli etkiye sahiptir ve geleneksel dini kültürlerin Müslümanlara aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, cami üzerinde yapılan ibadet, Kuran'da başkalarının okunması ve dinlenmesi ile dini törenlerin burada toplananların dini inanç, tutum ve davranışlarının belirlenmesinde önemli bir katkı sağladığı gerçeğidir. Hiç kimsenin cami ve toplumu bilmediği bir topluluk inşa ederken, camilerde dini sosyalleşmenin önemi daha iyi anlaşılmaktadır (Günay,1998,s.253). Bununla birlikte, camilerin dini toplumsallaşmadaki rolünün geleneksel din kültürünün cemaate aktarılmasının ötesine geçemeyeceğinden ve oldukça yetersiz olduğundan bahsedilmemelidir. Bilindiği gibi, İslam toplumlarında, toplumsal yaşamın çeşitli yerlerinde din çok önemli etkilere dönüşmektedir. Dini yetkililer bu nedenle dini işlevlerini aşan cemaatte dini-sosyal bir otoriteye sahiptir. Din görevlileri sadece dini ibadetlerin ibadet, dini törenleri yönetme, Kur'an ve Peygamberleri okuma ve dua etme gibi pek çok sosyal ve idari problemi çözme gibi hizmetlerle uğraşmamışlardır. Böylece, din görevlileri, hem sıhhi hem de kontrol eden birçok işlevi yerine getirme göreviyle görevlendirildi (Erdentuğ,1977,s.49). Bugün, dini görevliler çoğunlukla ibadet sırasında ve toplumun önünde görülen insanlardır. Onlar topluma yakın ilişkiler kuramaz ve dini deneyimlerini ve sorunlarını çözemezler. Özellikle cam üzerine yapılan vaazlar ve okumalar, ne kadar tanınmadıklarını ortaya çıkarmaktadır. Bugün hâlâ klişelerden çıkamayan ve vaazların merkezi sistemle açıklanabileceği bir kültür, geleneğin geleneklerden büyük ölçüde etkilendiğini göstermektedir (Günay,1998,s.254). Bu da, din görevlilerinin çevresel faktörü dikkate almadığı inancını uyandırmaktadır. Çünkü sosyal psikoloji araştırması, ait olduğu sosyal çevreyi ihmal ederse, insanları inanç ve tutumlarına yöneltmenin çok zor hatta imkânsız olduğunu ortaya koymaktadır (Özler,2007,s.26-29).

1.10.2. Cemaat Kavramı

Sosyolojik olarak, cemaat, genellikle yüz yüze bir ilişki kuran ve dayanışma duygusu taşıyan ortak toplumsal değerlerle yakından bağlantılı bir grup insandır. Araştırma cami topluluğuyla ilgili olacağı için, bu topluluk şu şekilde açıklanabilir: Toplama, bir araya getirme, cem kuralından türetilmiş bir Arapça isim anlamına gelir; Fıkıh terimi, imamla birlikte duayı yapan topluluğa atıfta bulunmak için kullanılır. İslam dininde ibadet cemaatte teşvik edilir ve hatta bazı ibadetlerde cemaatler gerekir. Her gün yapılan beş dua, her hafta yapılan cuma namazı, cemaatle yapılan en önemli

duadır. Cemaat duası, Müslümanlar arasındaki mevcut manevi bağlantının en önemli tezahürlerinden biridir. Duaların bilgeliği, Müslümanların birbirleriyle iletişim kurabilmelerini, durumlarından haberdar olmalarını, bilgi alışverişinde bulunmalarını, disipline katılmalarını, sevgi ve düzeni sağlamaları ve gerçekleştirmelerini sağlamak amacıyla yapılmalıdır. Hz. Peygamber'in hayatı boyunca cemaatle namaz kıldırması, hastalandığında da cemaate katılarak Ebu Bekir'in arkasında kılması, konunun İslam'daki yerini göstermesi bakımından önemlidir (Döner,2014,s.24).

1.11. TÜRKİYE'DE CEMAATLEŞME SÜRECİ

Bilindiği gibi din, ayrılmaz bir bütünü oluşturan iki ana unsurdan, yani amel ve ibadetten oluşmaktadır. Teorik ve pratik olan ve dini oluşturan bu iki unsur, birbiriyle bağlantılı ve tamamlayıcı niteliktedir. Din sosyolojisi açısından ifade etmeniz gereken şeylere tapınma; Yani, din pratiğinin birleştirici ve bütünleştirici işlevi, yani cemaatin kurucu unsurudur. Ancak, İslam dininin bakış açısından, sadece dinin pratik tarafı olan ibadet değil, aynı zamanda bu ibadet için motivasyon kaynağı olan kuramsal yönden iletişimsel metafordur. Bu nedenle, İslam dinine mensup toplumların, dini bir topluluk / topluluk üretme inancını taşıdığı söylenebilmektedir. Bu bağlamda, diğer semafor ya da büyük dünya dinlerinden başka bir din gibi bir kilise gibi bir otoriteye yer vermeyen İslam, bir “cemaat” dindir. İslam'ın temel koşulları, yolları ve peygamberinin sünnet edilmesi incelendiğinde, cemaatin yaşamının açıkça teşvik edildiği görülmektedir. Bu nedenle, İslam'ın sosyal yaşamda yaşayan bir işlevi olduğu ve İslam dinini benimsemediği toplumlarda cemaat kendiliğinden ön plana çıkmaktadır. Bunun İslam dininin yapısal özelliklerinden kaynaklandığı söylenebilmektedir. Mesela İslam, ibadeti birlikte yapmak için özellikle baştan sona “topluluk” konusunda ısrar etmektedir. Nitekim, İslam'ın beş temel şartından dördünü oluşturan ibadet, oruç, hac ve zekat, toplumun yaşamı için ibadet etmektedir. İslam, dinin bir grup olarak hareketi hakkında bilinç oluşturma'nın temel nedeni olarak görülmelidir. Dahası, İslam yapısal olarak bir eylem dinidir. Bireyi, hadislerde ve Kuran aracılığıyla sosyal, sosyal olmaya teşvik eder. İslam'da “eylemci” bir yaşam felsefesi vardır, bu da insanlığın sürekli bir çalışma ve kazanım yoluyla yeryüzüne gönderilmesini, yani “kesb” misyonuyla, “bu dünya için çalışmak” prensibine dayanarak kabul etmektedir (Akarsu,2015,s.63-72).

1.12. DİNİ CEMAAT VE SOSYALLEŞME

Francis Bacon, dinin insan toplumundaki en güçlü halka olduğunu söylüyor. Gerçekten de, din, dini topluluklarda sosyal bütünleşmenin en önemli faktörlerinden biridir. Din, aile, klan, kabile ve milletin birleşimi ve bütünleşmesinde önemli bir birleştirici bağlantıdır. Dini gruplar halinde dinin bir araya getirdiği üyelerden oluşmakta ve uyumlu, uyumlu, sosyalleşmiş, dengeli ve ideal örnekler göstermektedir (Günay,1998,s.201). Toplumda ortaya çıkan farklılık ve ayrılıklar karşısında toplumsal birliği ve bütünleşmeyi sağlamadaki en önemli görevlerden biri, dinin birleştirici ve bütünleştirici fonksiyonunu sağlama işlevidir. Bu noktada, evrensel ve ilahi dinlerin sonuncusu olan İslam dini devlet, sosyalleşme işlevini yerine getirmede takdire şayandır. Bir kişinin veya bir topluluğun günlük, haftalık, yıllık yaşayışları ve yaşayışları içinde ritmik ve aktarılabılır bir şekilde serpiştirilmiş birçok ibadetler, Müslümanların dini bütünlüğünü ve entegrasyonunu gerçekleştirmek için kullanılabilir ve böylece toplumun, konsolidasyon (bütünleştirilmesi) için bir sigorta veya enerji kaynağı olarak hizmet eder (Günay,1998,s.202). Erikson'un ifadesiyle, yeni doğmuş çocukta ortaya çıkan ve güveni destekleyen anne-babalar, örgütlü dinde tarih boyutunda kurumsal teminatı buluyorlar. Güven herhangi bir dinin gerçekliğidir. Allah'a iman ederek, duada bulunarak ritüellere katılması cemaati güvenin bir alameti saymaları bu ortak noktalardan bir tanesidir (Mardin,1983,s.36). Bu tür topluluk hareketleriyle, insanlar kendini güvenli hisseder ve toplumla uyumlu hale gelir. Buna da sosyalleşme denir. İçinde yaşadığı, sosyalleşme denilen, dini topluluklarda, üyelerini kendi kuralları doğrultusunda eğiterek, kendiişlerinde sosyalleşmeyi öncelikli hale getirip, belirli bir düzende koyarak, daha sonra karşılaştığı düzenle çatışmadan, devam etmek için gerekli önlemleri alırlar. Zaman zaman var olan yapıyla çelişebilirler, ancak muhafazakâr oldukları için çoğu zaman sosyalleşmiş görünürler (Tatlılıoğlu,1995,s.42-43).

1.13. CEMAATİN TEORİK TEMELLERİ

Sosyolojinin tanımladığı kavramlar her zaman toplumsal yaşamda saf olarak bulunmazlar. Fakat sosyoloji her zaman toplumsal yaşamı çözümleyebilmek için bu kavramlara ihtiyaç duyar ve sürekli kavramsallaştırma yoluna gitmektedir. Cemaat kavramının toplumsal yaşamın en temel biçimini ifade eden bir kavram olarak tipleştirilmesi kuşkusuz modern sosyolojiyle birlikte gerçekleşen bir durumdur. Bu

kavram da Tönnies'e aittir. Sosyolojik anlamda cemaat kavramının geçmişinin yeni olmasına karşılık cemaat tipi yaşam biçimini betimlemenin izlerini tarihte bulabiliriz. Bunun izlerini Aristoteles de bulabiliriz. Aristo, insanın yaşayabilmesi için kurulan beraberliklerden bahseder. Bunların ilki ailedir. Daha sonraki aşama ise köydür. Köyü günlük ihtiyaçların ötesinde bir amacın karşılanması için birçok fiillerin birleşmesi olarak tanımlamaktadır. Aristoteles'e göre son birlik, çeşitli köylerden oluşan şehir ya da devlettir" (Yelken,1999,s.25). Tönnies ise, Aristoteles'in tanımlarına uygun olarak kendi kendisine yeterli bir ev idaresinin şehirde de devam eden kolektif yaşamla birlikte bir organizma olduğunu belirtmektedir. Ortaçağlara gelindiğinde ise karşımıza İbni Haldun çıkmaktadır. İbni Haldun'u konumuz açısından önemli kılan yanı, insanı ve toplumsal yaşamı nitelendirmek üzere kullandığı asabiye kavramıdır. Bu kavram Tönnies'in doğal irade kavramıyla çok yakın ilişki içindedir. Bazıları onu "grup duygusu" bazıları "toplumsal dayanışma duygusu" olarak çevirmişlerdir. Haldun'un asabiye kavramına bağlı olarak Tönnies'in cemaat ve toplum kavramlarına benzer iki kavramı daha vardır. Bunlar köysel ve kır yaşamı ifade eden bedevi ve kentsel yaşamı ifade eden hazari kavramlarıdır. Ona göre "kırsal yaşam ve göçebelik, aralarında yakınlık bağı (asabiye) olan kabilelere özgü yaşamdır. Devleti kuran ve yaşatan güç bu asabiye bağıdır. Asabiye her şeyden önce bir grubun üyelerini bir arada tutan, birbirlerine yaklaştıran bir bilinci veren bir unsurdur" (Haldun,1977,s.294).

Kısacası bu kavram Tönnies'in "doğal irade" kavramına, "bedevilik" kavramı ise kırı temsil eden "cemaat" kavramına, "hazarilik" kavramı ise kenti temsil eden toplum kavramına çok benzemektedir. Tönnies'in cemaatin temeline koyduğu ve cemaati oluşturan doğal irade cemaat ruhu oluşturmaktadır. İnsanlar bir araya geldiklerinde birer fert olarak buldukları durumdan daha farklı bir yaşam sürdürmektedirler. (Yelken,1999,s.30). Tönnies üzerinde etkili olan ve cemaat kavramsallaştırmasını doğuran bir diğer yazar Sir Henry Summer Maine'dir. En önemli kavramları "statü ve sözleşme"dir. Ona göre toplumsal ilerlemeler statüye dayalı ilişkilerden, sözleşmeye dayalı ilişkilere doğru olmaktadır. Statünün başladığı kaynak ise ailedir. Tönnies'in etkilendiği bir diğer sosyolog da Le Play'dir. Ona göre toplumsal olgunun yani cemaatin en önemli parçası ailedir. Tönnies, beşeri davranışın ve bundan yola çıkarak beşeri ilişkilerin temeline irade kavramını koymaktadır. Her türlü samimi, mahrem, bize ait olan ve birlikte ortaklaşa yaşam cemaat hayatı olarak adlandırılır. Toplum ise, dışımızda olan kamusal yaşamdır. Cemaat, gerçek ve organik bir hayatın

gereksinimlerini karşılayan bir aile gibidir. Toplum ise, birbirinden kopuk bağımsız bireylerin oluşturduğu yapay, kurgusal, mekanik bir tasarımdır. Bir topluma girilebilir ancak kimse diğerine cemaat hayatı temin edemez. Çıkar, seyahat, bilim gibi belirlenen amaçları gerçekleştirmek için oluşturulan yapılara cemaat denmez. Cemaat eski, toplum ise yenidir (Yelken,1999,s.41). “Tönnies, insan iradesini birbirine zıt iki kavramla tipleştirmekte bu iki iradenin iki ayrı yaşam biçimi oluşturduğunu öne sürmektedir. Bunlar cemaati oluşturan irade olarak “doğal irade” toplumu oluşturan irade olarak “akılcı iradedir” (Yelken,1999,s.50). Toplumda insanlar cemaatte olduğu gibi, yan yana yaşamakta, oturmakta, fakat birbirine bağlı olmayan bir topluluk olarak bulunmaktadır. Toplumda ilişkiler karşılıklı çıkar, rekabet ve alışverişe dayanmaktadır. Toplumda mübadele esas değil mal ve eşyaların piyasa değerlerinin tespit ve takdiri söz konusudur. Cemaatteki ortaklaşa yaşam dağılmış, yerini iş bölümü almaktadır. Cemaatteki uzlaşma yerini sözleşmeye bırakmaktadır” (Akkaş,2012,s.53-57).

İKİNCİ BÖLÜM

AMPRİK ÇERÇEVE

2.1. KIZILAY HACI OSMAN MESCİDİ

Ankara İli, Merkez Çankaya İlçesi, Kızılay Cumhuriyet Mahallesi Bayındır 1 Sokak no:13'de bulunan Hacı Osman Mescidi bulunduğu yer itibari ile işlek bir cadde üzerindedir. Çevresinde meyhaneler, pavyonlar, kamu kurumları ve iş yerleri bulunmaktadır. Bunun yanında çeşitli mağazalar, kafe ve restoranlar da görülmektedir.

Kızılay Hacı Osman Mescidi bir hayırsever tarafından 2011 yılında yaptırılmıştır. Hacı Osman Kalı ile 12.07.2018'de yaptığımız mülakatta kendisi konuyla ilgili şunları ifade etmiştir:

“Binayı satın alırken buranın barlar sokağı içerisinde yer aldığını bilmiyordum. Ankara’da bir yatırımımız olsun ve kira getirsin diye düşünmüştüm. Daha sonrasında binaya bakmaya gittiğimizde barlar sokağında olduğunu görünce şok oldum. Nasıl böyle bir yere yatırım yaptık diye üzülenek geri döndüm. Sonra burayı satmaya karar verdim. Satacağımız gün üç kişi çıkıp geldi. Birinin imam olduğunu diğerlerinin ise esnaf olduklarını öğrendim. Vehbi hoca kendini tanıttikten sonra orayı kiralamak istediklerini söyledi. Niçin kiralamak istiyorsunuz diye sorduğumda ise mescit yapacaklarını söyledi. Aslında çok şaşırdım. Böyle barların olduğu bir sokakta mescit olur mu diye sordum. Vehbi hoca neden olmasın alt katı bize kiraya verin dedi. Kira mesele değil. Burada mescit olur mu? Siz bana onu söyleyin deyince Vehbi hoca olur dedi. Altı ay kadar mescidin yapımı sürdü. Hizmete açılıp ezan okununca çok duygulandım. O gün başka bir gündü. Rabbime bu hizmeti bana bahşettiği için şükrediyorum ve emeği geçenlere de teşekkür ediyorum.”

Mescidin yapılmasında büyük emekleri olan Hacı Osman Kalı 1972 yılında Malatya ili Akçadağ ilçesinde doğmuş, ilk ve ortaokulu köyünde okumuştur. Liseyi ise Malatya Hacı Ahmet Akıncı Lisesi'nde tamamlamıştır. Liseyi bitirdikten sonra

nişanlanmış ve evlilik vesilesi ile Belçika'ya gitmiş ve akabinde kesin dönüş yapmayı planlamış olsa da dönememiştir.

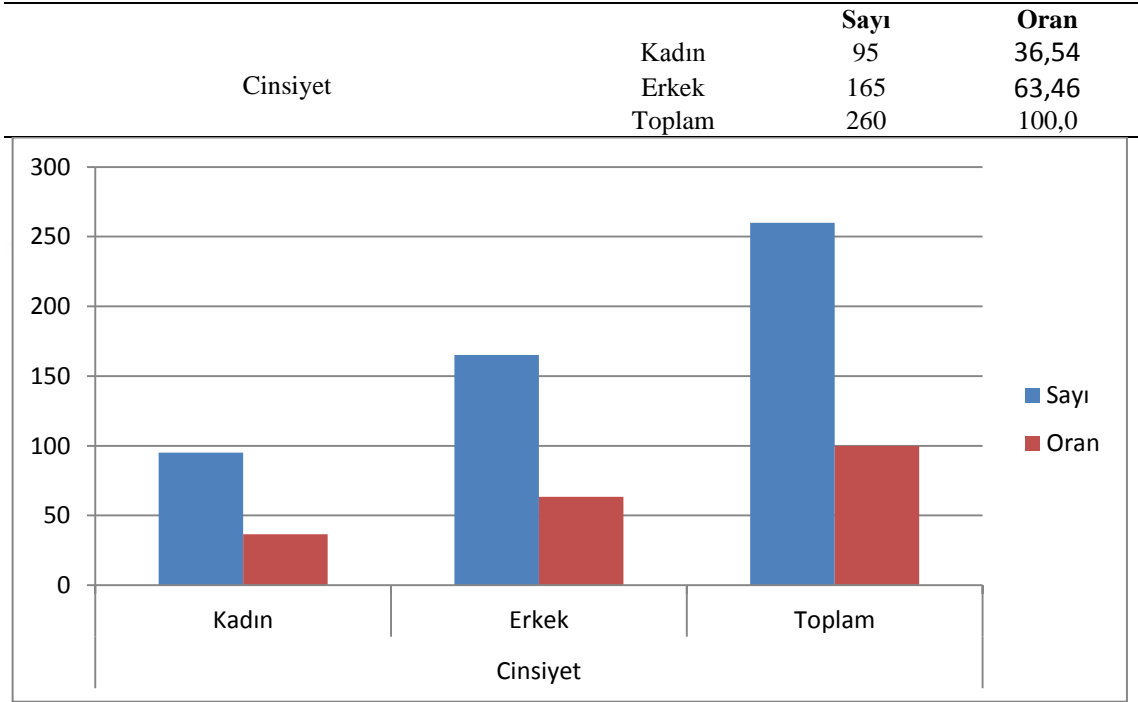
Hacı Osman Mescidi 7 katlı betonarme binanın en alt katında bulunmakta olup tuvaletler, şadırvan ve ana binadan oluşmakta ve toplam 380 m²alanı kaplamaktadır. Kızılay Hacı Osman Mescidi dış görünüşü itibariyle sade bir yapıya sahiptir. Kot 1'de şadırvan ve tuvaletler, Kot 2'de ise mescid vardır. Çalışmamız için anketler dağıttığımızda binada Sağlık Bakanlığı Sağlık Araştırmaları Genel Müdürlüğü mevcuttu ancak şu anda binanın üst katları boştur. Mescidin sağında Ciğerci Birol, Güneyce market ve diğer işyerleri vardır. Solunda ise Kurtuba Kitap & Kahve ve meyhaneler bulunmaktadır. Karşısında giriş kısmında Şok market, üst katlarında diğer işyerleri ve meyhaneler vardır. Mescidin arka tarafında Mithat Paşa Caddesi vardır.

2.2. UYGULAMALI ARAŞTIRMANIN BULGULARI

2.2.1. Araştırmanın Olgusal Özellikleri

2.2.1.1 Cinsiyete göre örneklemin dağılımı

Tablo 2.1. Cinsiyet

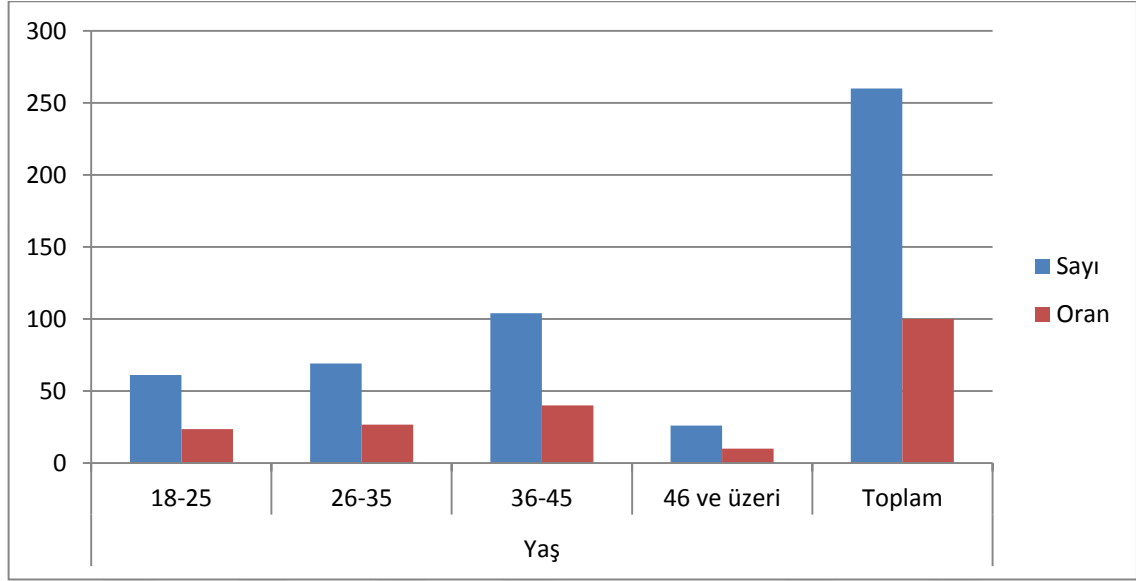
Tablo 2.1.'de gösterilen bulgulara göre katılımcıların cinsiyet dağılımları sorulduğunda %36,54'ü(95 kişi) kadın, %63,46'sı (165 kişi) erkek olduğu görülmektedir. Tablo 2.1.'de gösterilen bulgulara göre örnekleme yer alan erkek sayısının kadın sayısından fazla olduğu görülmektedir.

Araştırmayı yürüttüğümüz Ankara Kızılay bölgesi iş, alışveriş ve eğlence merkezlerinin yoğun olarak bulunduğu bir bölgedir. Bu nedenle bu bölgede birçok işyeri ve dükkân yer almaktadır. Bu işyerlerinde her ne kadar kadın istihdamına uygun pek çok iş ve işyeri yer almakta ise de cami cemaatimiz çoğunlukla erkeklerden meydana gelmektedir. Bu nedenle örnekleme erkek oranı kadınlardan fazladır.

2.2.1.2. Yaşa göre örneklemin dağılımı

Tablo 2.2. Yaş

Yaş	Sayı	Oran
18-25	61	23,46
26-35	69	26,54
36-45	104	40,00
46 ve üzeri	26	10,00
Toplam	260	100,0

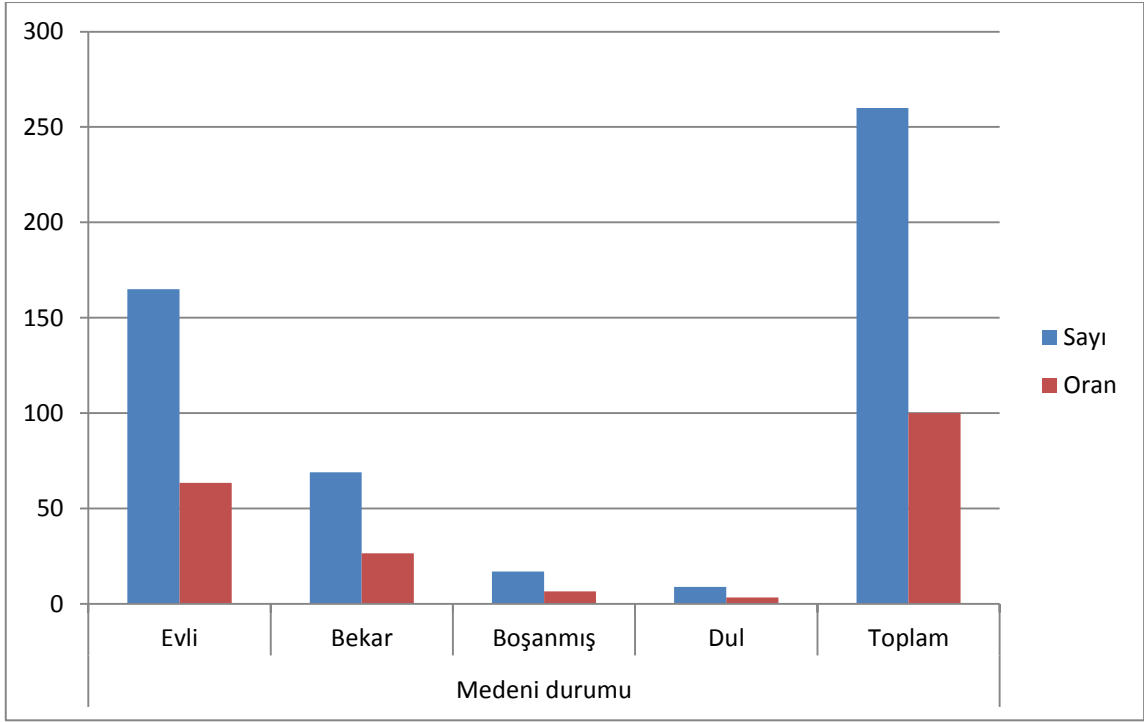
Grafik 2.2. Yaş

Tablo 2.2.'de gösterilen bulgulara göre katılımcıların yaşa göre dağılımları incelendiğinde, %23,46'sı (61 kişi) 18-25 yaş, %26,54'ü (69 kişi) 26-30 yaş, %40'ı (104 kişi) 36-45 yaş, %10'u (26 kişi) 46 ve üstü yaş kategorisinde olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmada 36-45 yaş kategorisinin daha fazla olduğu görülmektedir.

Mescidin çevresini kamu kurumları, pasajlar, iş yerleri oluşturduğu için orta yaş cemaati fazladır. Tabloya bakıldığında cemaatin genç ve orta yaşlılardan oluştuğu anlaşılabilir. Ancak aslında 46 yaş ve üzeri kişilerin de yoğun olarak mescide geldikleri gözlemlenmiştir. Buna rağmen bu grubun ankete katılmak istememeleri, anket çalışmasına alışkın olmamaları veya lüzumsuz görmeleri nedeniyledir. Bu yüzden 46 yaş üstü katılımcı sayısı bu çalışmada az çıkmıştır.

Tablo 2.3. Medeni Durum

		Sayı	Oran
Medeni durumu	Evli	165	63,46
	Bekâr	69	26,54
	Boşanmış	17	6,54
	Dul	9	3,46
	Toplam	260	100,0

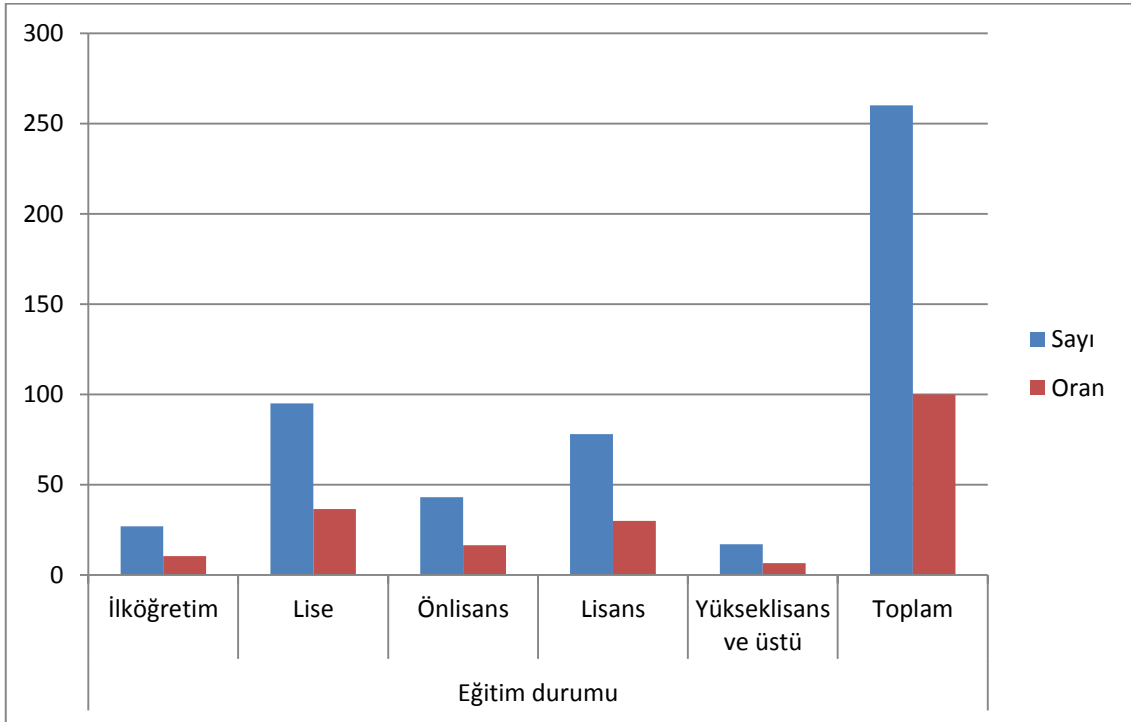
Grafik 2.3. Medeni Durum

Tablo 2.3.'de gösterilen bulgulara göre katılımcıların medeni durumları incelendiğinde, %63,46'sı (165 kişi) evli, %26,54'ü (69 kişi) bekâr, %6,54'ü (17 kişi) boşanmış, %3,46'sı (9 kişi) dul olduğu görülmektedir.

Katılımcılar incelendiğinde evli bireylerin camiye gitme katılımlarının daha fazla olduğu görülmektedir. Çalışmadaki örneklem içerisinde orta yaş grubunun yoğun olması nedeniyle çalışmadaki evli bireylerin oranı fazla çıkmıştır. Ayrıca evli olanların birçok yönden düzenli bir hayat yaşamaya çalıştıkları için, dini yönden de hayatlarını düzene soktukları bu çalışmayla ortaya çıkan bir olgudur.

Tablo 2.4. Eğitim Durumu

Eğitim durumu	Sayı	Oran
İlköğretim	27	10,38
Lise	95	36,54
Ön lisans	43	16,54
Lisans	78	30,00
Yüksek lisans ve üstü	17	6,54
Toplam	260	100,0

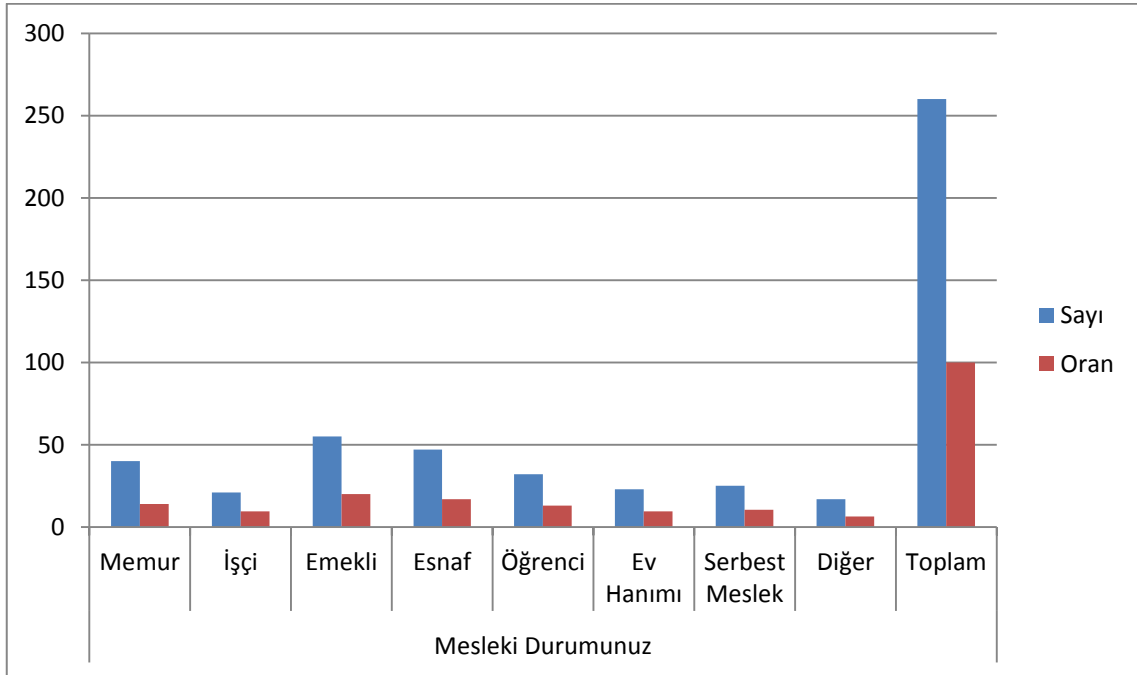
Garfik2.4. Eğitim Durumu

Tablo 2.4.'de gösterilen bulgulara göre katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde, %10,38'i(27 kişi) ilköğretim, %36,54'ü(95 kişi) lise, %16,54'ü(43 kişi) ön lisans, %30'u (78 kişi) lisans ve %6,54'ü(17 kişi) yüksek lisans ve üzeri mezunu olduğu görülmektedir.

Katılımcıların yapılan çalışmada camiye gitme eğiliminde eğitimin çok şey ifade etmediği görülmektedir. Lise ve lisans yüzdelerinin yüksek olmasındaki sebep, cemaatin kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan memur ve işçilerin oluşturmasıyla alakalıdır. Bununla birlikte çalışma yapılan yer kozmopolit bir bölge olduğundan her eğitim seviyesinden katılım sağlanmıştır.

Tablo 2.5. Mesleki Durumunuz

	Sayı	Oran
Memur	40	14,0
İşçi	21	9,5
Emekli	55	20,0
Esnaf	47	17,0
Öğrenci	32	13,0
Ev Hanımı	23	9,5
Serbest Meslek	25	10,5
Diğer	17	6,5
Toplam	260	100

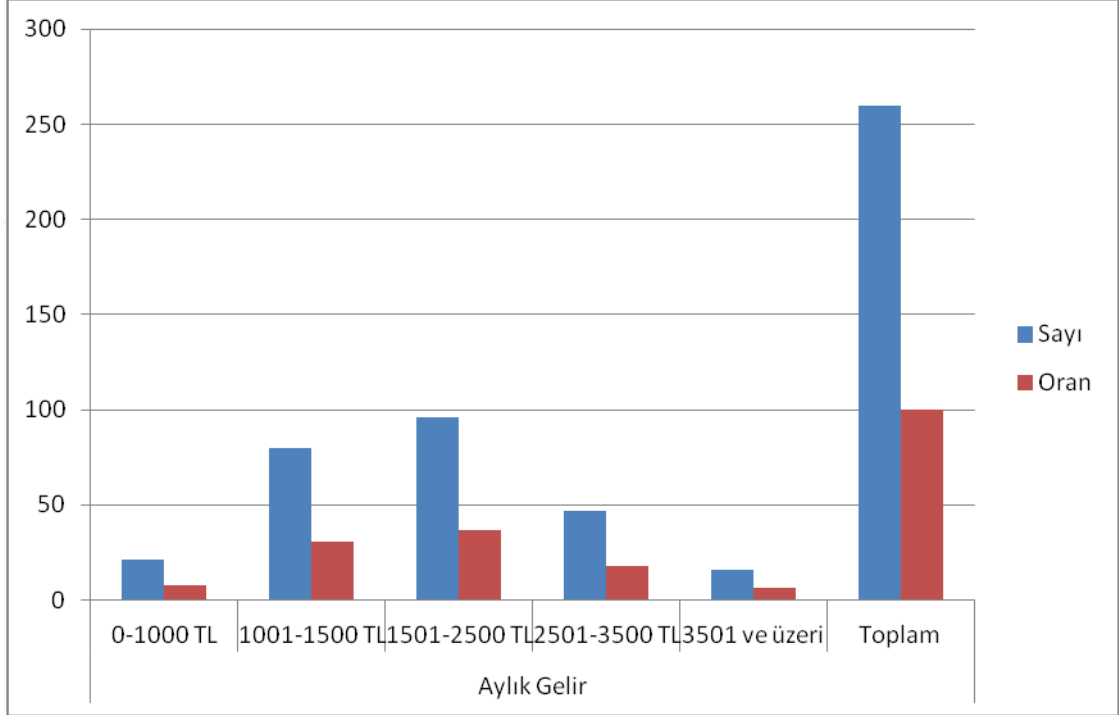
Grafik 2.5. Mesleki Durumunuz

Tablo 2.5.'de gösterilen bulgulara göre katılımcıların mesleki durumları incelendiğinde, %14'ü(40 kişi) memur, %9,5'i (21 kişi) işçi, %20'si (55 kişi) emekli, %17'si (47 kişi) esnaf, %13'ü(32 kişi) öğrenci, %9,5'i (23 kişi) ev hanımı, %10,5'i (25 kişi) serbest meslek ve %6,5'i (17 kişi) ise diğer cevabını verdiklerini belirtmiştir.

Katılımcıların büyük bir çoğunluğunu emekliler oluşturmaktadır. Devamında ise esnaf ve memurlardan oluşmaktadır. Mescidin çevresinde kamu kurumları, pasajlar ve alışveriş yerlerinin olmasından dolayı her meslek grubundan çalışmaya katılım sağlanmıştır. Bununla birlikte en çok emekli, memur ve esnafın cemaat olarak ortaya çıkması da çalışmanın yapıldığı yer ile ilgilidir.

Tablo 2.6. Aylık Gelir

		Sayı	Oran
Aylık Gelir	0-1000 TL	21	8,08
	1001-1500 TL	80	30,77
	1501-2500 TL	96	36,92
	2501-3500 TL	47	18,08
	3501 ve üzeri	16	6,15
	Toplam	260	100,0

Grafik 2.6. Aylık Gelir

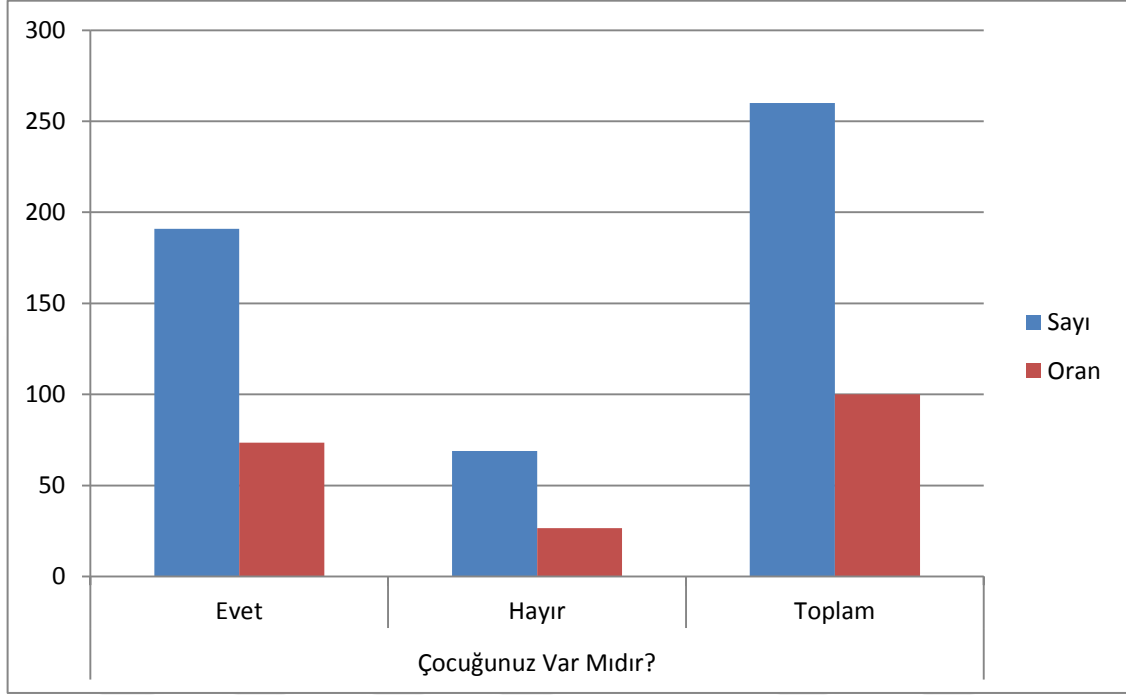
Tablo 2.6.'da gösterilen bulgulara göre katılımcıların aylık gelirleri incelendiğinde, %8,08'i (21 kişi) 0-1000 TL, %30,77'si (80 kişi) 1001-1500 TL, %36,92'si(96 kişi) 1501-2500 TL, %18,08'i (47 kişi) 2501-3500 TL ve %6,15'i (16 kişi) 3501 ve üzeri aylık gelire sahip olduğu görülmektedir.

Katılımcıların gelirlerinin büyük çoğunluğunun 1501-2500 TL aralığında olmasının nedeni olarak katılımcıların içerisinde emekli, ev hanımı, öğrenci, işçi gibi düşük gelirli kişilerin veya hiç geliri olmayan kişilerin olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 2.7. Çocuğunuz Var Mıdır?

		Sayı	Oran
Çocuğunuz Var Mıdır?	Evet	191	73,46
	Hayır	69	26,54
	Toplam	260	100,0

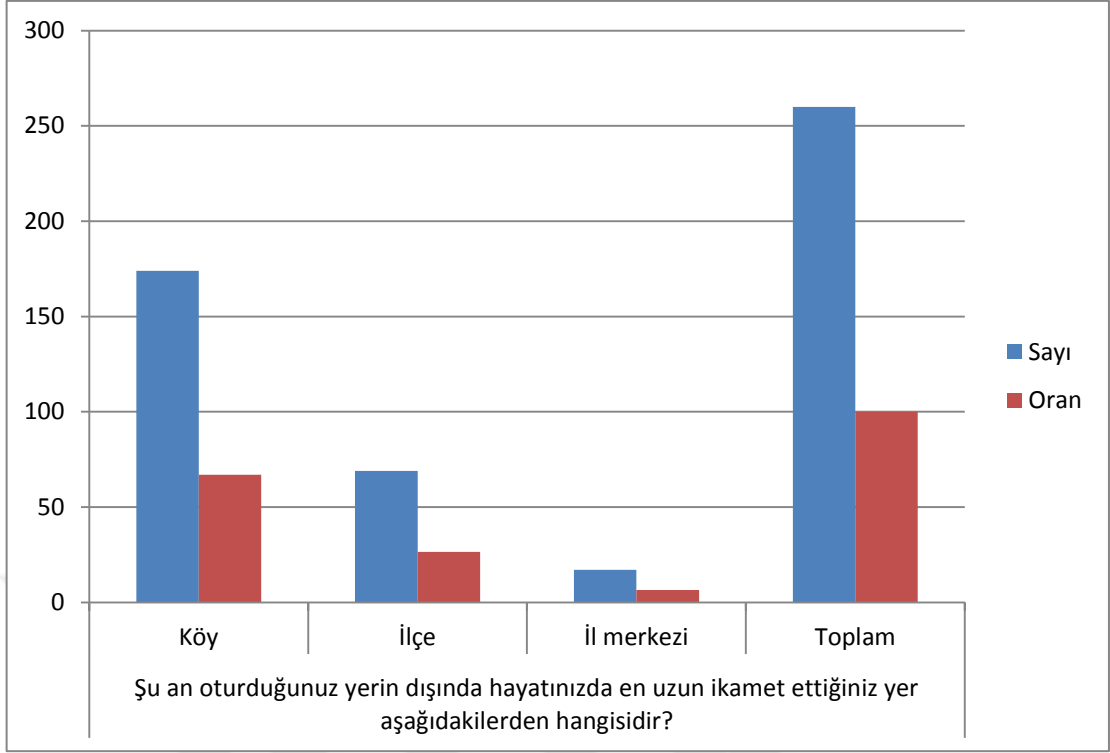
Grafik 2.7. Çocuğunuz Var Mıdır?

Tablo 2.7.'de gösterilen bulgulara göre katılımcıların çocuk sahibi olma durumları incelendiğinde,%73,46'sı (191 kişi) çocuğu olduğunu ve %26,54'ü (69 kişi) çocuğu olmadığını belirtmiştir.

Katılımcıların çocuk sahibi olma durumlarına bakıldığında 165 kişinin evli olduğu, 191 kişinin ise çocuğunun olduğu ve tablodaki çıkan sonuca göre boşanmış olan 26 kişinin de çocuğunun olduğu görülmektedir. Çalışmada çocuk durumu ile medeni durum arasındaki veriler tam olarak örtüşmektedir. Buna göre çocuğu olan bireyler ile evli, boşanmış ve dul bireylerin sayısı birbirine eşittir. Dolayısıyla çalışmada çocuklar ile ilgili sorulan sorulara geçerli ve güvenilir cevap alınablmıştır.

Tablo 2.8. Şu an oturduğunuz yerin dışında hayatınızda en uzun ikamet ettiğiniz yer neresi?

		Sayı	Oran
Şu an oturduğunuz yerin dışında hayatınızda en uzun ikamet ettiğiniz yer aşağıdakilerden hangisidir?	Köy	174	66,92
	İlçe	69	26,54
	İl merkezi	17	6,54
	Toplam	260	100,0

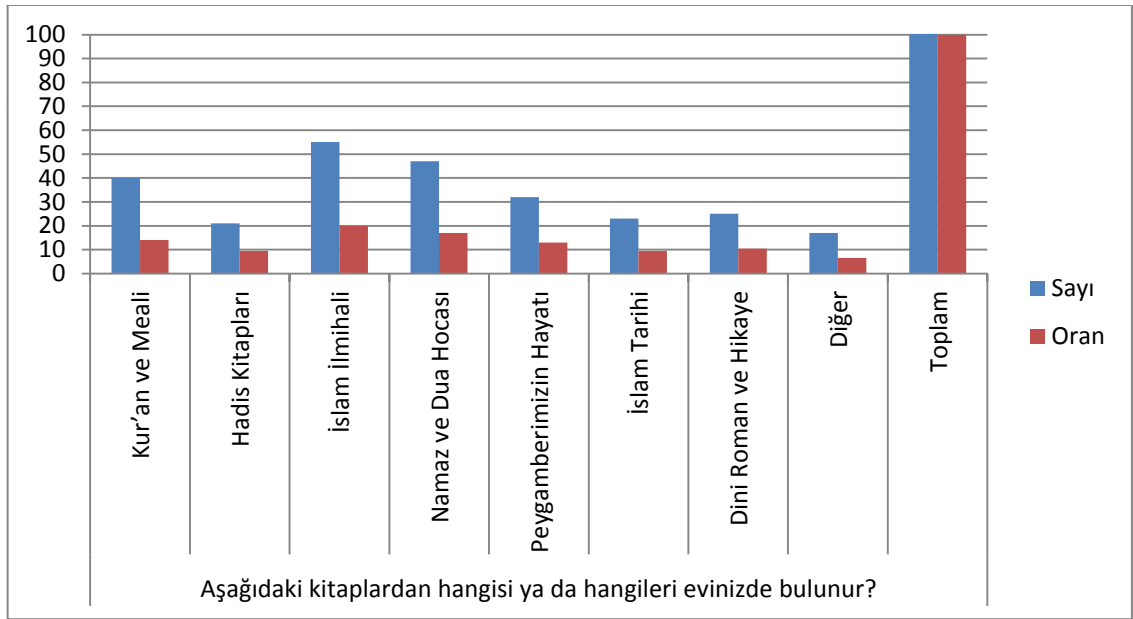
Grafik 2.8. Şu an oturduğunuz yerin dışında hayatınızda en uzun ikamet ettiğiniz yer neresi?

Tablo 2.8.'da gösterilen bulgulara göre katılımcıların ikamet durumları incelendiğinde, %66,92'si (174 kişi) şu an oturduğu yerin dışında hayatında en uzun ikamet ettiği yerin köy, %26,54'ü (69 kişi) ilçe ve %6,54'ü (17 kişi) il merkezi olduğunu belirtmektedir.

Katılımcıların büyük bir çoğunluğunu oluşturan 174 kişinin daha önce köyde oturduğu sonra ise kente göç ettiği görülmektedir. Bu veri, köyden kente göçün olduğunu göstermektedir. Camiye gitme alışkanlığı noktasında, hayatında en uzun ikamet ettiği yer köy olanlar kent olanlara göre oldukça fazladır. Bu sonuç, köy yerindeki kişilerin camiye gitmemelerinin yadırganmasından dolayı cami alışkanlığının kentte oturanlara oranla daha fazla olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca köylerde camiye gelmeyenlerin gelmeme veya gelememe sebepleri araştırılır. Sonucuna göre hareket edilir. Mümkün olduğunca cemaatin camiye devam etmesi sağlanır.

Tablo 2.9. Aşağıdaki kitaplardan hangisi ya da hangileri evinizde bulunur?

	Sayı	Oran
Kur'an ve Meali	40	14,0
Hadis Kitapları	21	9,5
İslam İlmihali	55	20,0
Namaz ve Dua Hocası	47	17,0
Peygamberimizin Hayatı	32	13,0
İslam Tarihi	23	9,5
Dini Roman ve Hikâye	25	10,5
Diğer	17	6,5
Toplam	260	100

Grafik 2.9. Aşağıdaki kitaplardan hangisi ya da hangileri evinizde bulunur?

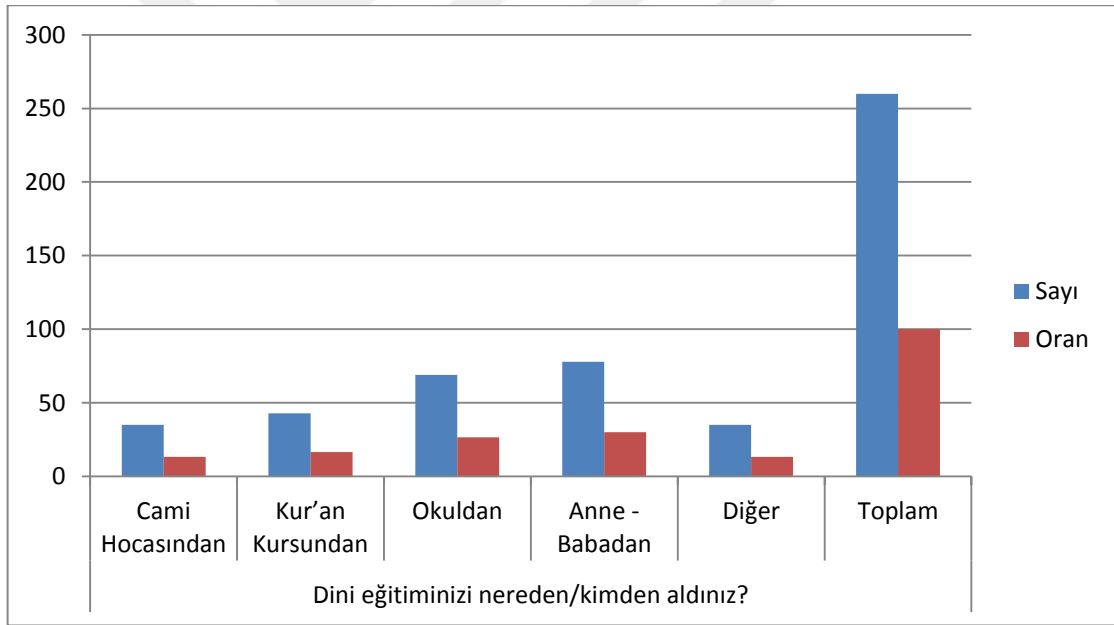
Tablo 2.9.'da gösterilen bulgulara göre katılımcıların hangi kitapları evlerinde bulduklarını sorusuna verdikleri cevaplar özetle şu şekildedir. Birden fazla cevap işaretleme hakkı olan bu maddede katılımcıların %14'ü (40 kişi) Kur'an ve Meali, %9,5'i (21 kişi) Hadis Kitapları, %20'si (55 kişi) İslam İlmihali, %17'si (47 kişi) Namaz ve Dua Hocası, %13'ü(32 kişi) Peygamberimizin Hayatı, %9,5'i (21 kişi) İslam Tarihi, %10,5'i (25 kişi) Dini Roman – Hikâye ve %6,5'i (17 kişi) diğer kitap türlerine sahip olduklarını belirtmektedirler.

Çalışmaya katılanların genel olarak tamamında dini kitapların olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcıların İslam İlmihali Namaz ve Dua Hocası kitaplarının fazla bulunma nedenini dini bilgilerini kulaktan dolma bilgilerle değil de doğru kaynaktan öğrenme çabaları olarak açıklanabilmektedir. En fazla İslam ilmihalinin bulunmasının

sebebini de cemaatin ibadetler konusunda başvuracakları bir kaynağın ellerinde olmasını istemeleri olarak açıklanabilmektedir. Aslında Müslüman bir kişinin evinde bulundurması gereken kitapların başında Kur'an ve Meali gelmesi gerekirse de çalışmada üçüncü sıradadırlar. Dolayısıyla katılımcıların çalışmada sorulan soruyu, Kur'an ve Meali'nin dışındaki kitaplardan bahsedildiği şeklinde algılamış oldukları düşünülmektedir. Genel olarak cemaatin din konusunda kütüphanelerinde bulundurması gereken kitapları bulduklarını gözlemlenmektedir.

Tablo 2.10. Dini eğitiminizi nereden/kimden aldınız?

Dini eğitiminizi nereden/kimden aldınız?	Sayı	Oran
Cami Hocasından	35	13,46
Kur'an Kursundan	43	16,54
Okuldan	69	26,54
Anne - Babadan	78	30,00
Diğer	35	13,46
Toplam	260	100

Grafik 2.10. Dini eğitiminizi nereden/kimden aldınız?

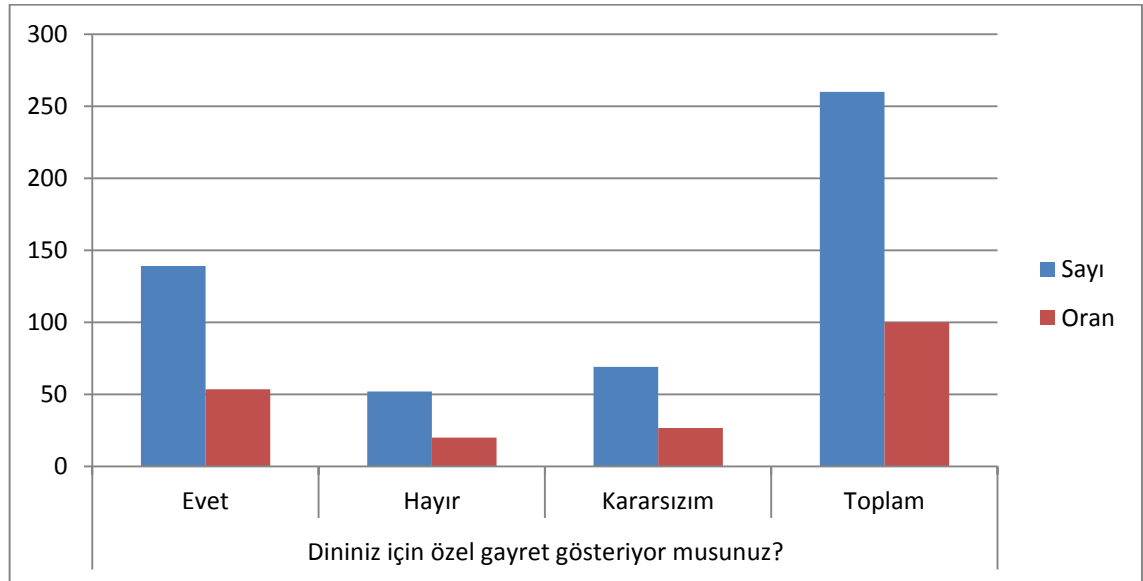
Tablo 2.10.'de gösterilen bulgulara göre katılımcıların dini eğitimi nereden ve kimden aldınız sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde, %13,46'sı(35 kişi) Cami Hocasından, %16,54'ü(43 kişi) Kur'an Kursundan, %26,54'ü(69 kişi) okuldan, %30'u (78 kişi) anne babadan ve %13,46'sı(35 kişi) diğer kaynaktan eğitim aldığını söylemektedir.

Ülkemizde din eğitiminin ilk olarak anne ve babadan öğrenerek başlamakta olduğu, daha sonra ise okulda verilen eğitim ile devam ettiği söylenebilir. Çalışmamızda da en başta anne babadan, sonra okuldan, daha sonra Kur'an Kursundan öğrenildiği ifade edilmektedir. Burada en fazla anne ve babadan alınan dini eğitim ön plandadır. Aslında aile çocuğuna ilk din dersini doğunca vermektedir. Dünyaya geldiğinde sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet getirerek ilk duyması gereken kelimeleri söylemektedir. İnsanoğlunun yaratılış amacını kulağına fısıldamaktadır. Allah'ın birliğini, büyüklüğünü, azametini, ondan başka hiçbir ilahın olmadığını, olamayacağını, Hz. Muhammed'in Allah'ın Resülü olduğuna da kendini şahit tutarak söyler. Hayatının da bir namaz gibi ciddi olması gerektiğini hatırlatır. Her an ahiret için de hazırlıklı olursa sonunda felaha erişeceği müjdesini verir. Yine Allah'ın büyüklüğünü ve ondan başka hiçbir ilah olmadığını söyleyerek ilk din dersini vermiş olur.

Dini eğitimin en çok aile ve okuldan alınıyor olması devletin bu kurumlar üzerindeki teşvik ve eğitim politikalarını da artırması için bir veridir. Bununla birlikte din eğitiminde cemaatlerin etkisinin düşük olduğu da ortaya çıkmıştır.

Tablo 2.11. Dininiz için özel gayret gösteriyor musunuz?

		Sayı	Oran
Dininiz için özel gayret gösteriyor musunuz?	Evet	139	53,46
	Hayır	52	20,00
	Kararsızım	69	26,54
	Toplam	260	100,0

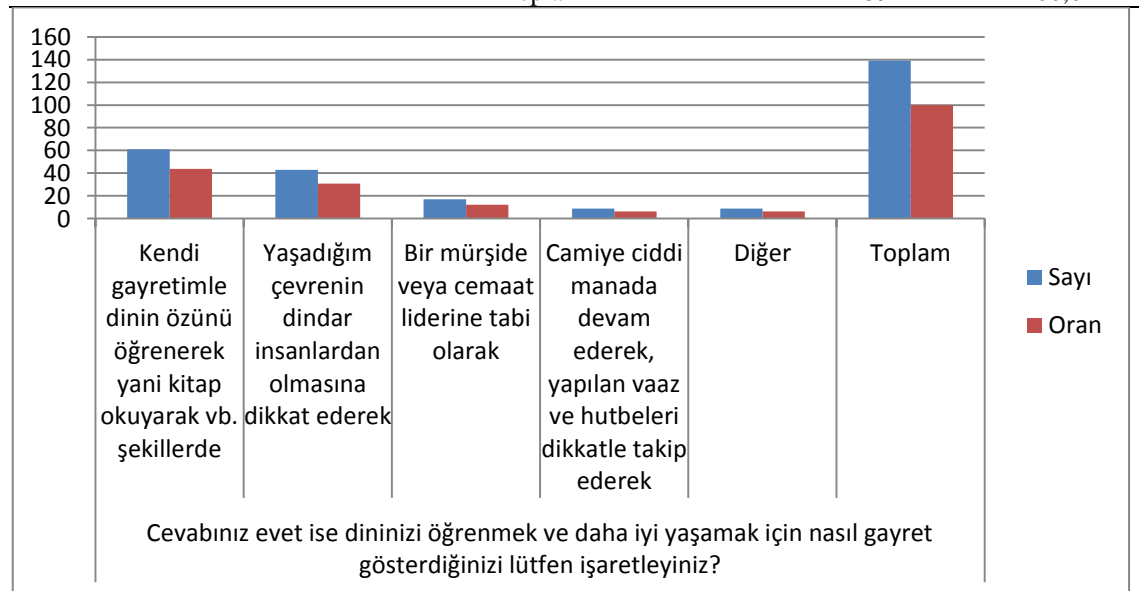
Grafik 2.11. Dininiz için özel gayret gösteriyor musunuz?

Tablo 2.11.'de gösterilen bulgulara göre katılımcıların dininiz için özel gayret gösteriyor musunuz sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde, %53,46'sı(139 kişi) dini için özel gayret gösterdiğini, %20'si (52 kişi) göstermediğini ve %26,54'ü (69 kişi) kararsız olduğunu söylemektedir. Yapılan çalışmada ise katılımcıların çoğunluğu 139 kişi evet cevabı vermiştir.

Gereken özeni göstermek için çaba gösteren bireyler ile çaba göstermeyen veyahut kararsız olan bireylerin oranlar birbirlerini oldukça yakındır. Bu da gösteriyor ki, ankete katılan cemaatin yarısı tam manasıyla dinim için özel gayret gösteriyorum dememektedir.

Tablo 2.12. Cevabınız evet ise dininizi öğrenmek ve daha iyi yaşamak için nasıl gayret gösterdiğinizi lütfen işaretleyiniz?

	Sayı	Oran
Kendi gayretimle dinin özünü öğrenerek yani kitap okuyarak vb. şekillerde	61	43,88
Yaşadığım çevrenin dindar insanlardan olmasına dikkat ederek	43	30,95
Bir mürşide veya cemaat liderine tabi olarak	17	12,23
Camiye ciddi manada devam ederek, yapılan vaaz ve hutbeleri dikkatle takip ederek	9	6,47
Diğer	9	6,47
Toplam	139	100,0

Grafik 2.12. Cevabınız evet ise dininizi öğrenmek ve daha iyi yaşamak için nasıl gayret gösterdiğinizi lütfen işaretleyiniz?

Tablo 2.12.'de gösterilen bulgulara göre katılımcıların dininiz için özel gayret gösteriyor musunuz? Sorusuna evet cevabı verenler incelendiğinde, %43,88'i (61 kişi)

“Kendi gayretimle dinin özünü öğrenerek yani kitap okuyarak”, %30,95’i(43 kişi)
“Yaşadığım çevrenin dindar insanlardan olmasına dikkat ederek”, %12,23’ü(17 kişi)
“Bir mürşide veya cemaat liderine tabi olarak”, %6,47’si(9 kişi) “Camiye ciddi manada devam ederek, yapılan vaaz ve hutbeleri dikkatle takip ederek” ve %6,47’si (9 kişi) diğer şekilde gayret gösterdiğini söylemektedir.

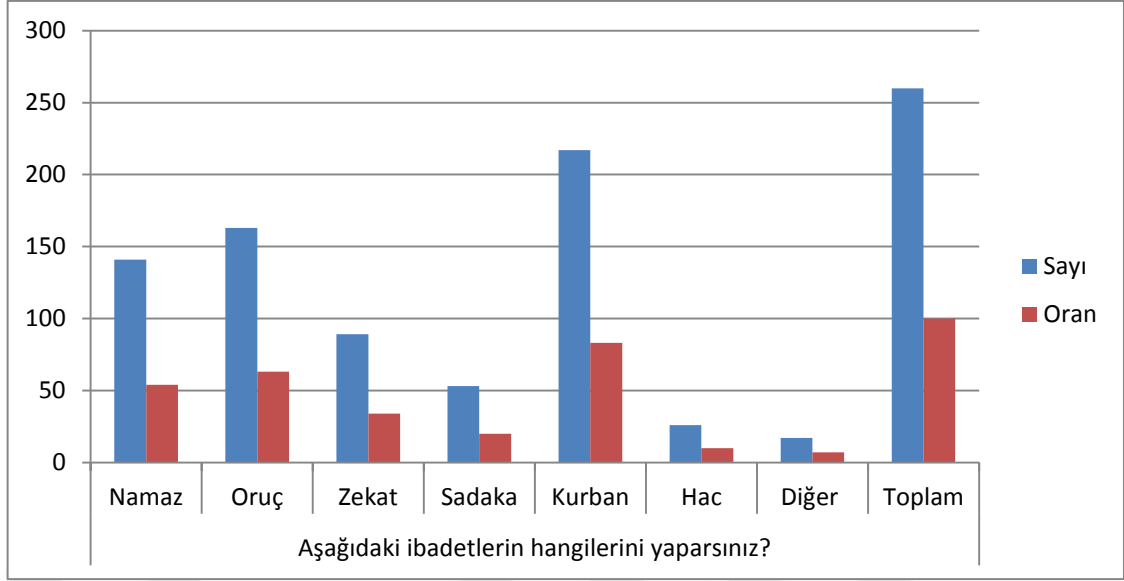
Tablo incelendiğinde ise, 61 kişinin kendi gayretiyle dinin özünü öğrenerek yani kitap okuyarak vb. şekillerde kendini dini konuda bilgilendirmeye çalışmaktadır. Günümüzde kendi gayretiyle dinini öğrenmek isteyenler için dini kaynaklar mevcuttur. Televizyon ve radyolarda dini programlar yapılmaktadır. 43 kişinin ise yaşadığı çevrenin dindar olması onu etkilemekte ve onu dini yönde eğitmektedir.

İnsanın yaşadığı çevre de önemlidir. Onu ya iyiye götürür ya da kötüye. “Bana arkadaşımı söyle sana kim olduğunu söyleyeyim” atasözü burada bize ışık tutmaktadır. Arkadaş çevresi kötü olan insanlar, bu kişilerle beraber oldukları sürece onlardan etkilenirler ve onlara benzemeye başlarlar. Eğer arkadaş çevresi iyi olursa iyi yönde etkilenir ve onlar gibi hareket ederler.“Üzüm üzümüne baka baka kararır” atasözü de bize insanın hem etkileyen hem de etkilenen bir varlık olduğunu gösterir. Gerek arkadaş çevremiz gerek yaşadığımız çevre bizi olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilir. Onun için yaşadığımız çevreye dikkat etmeliyiz.

Sonuç olarak ankete katılan cemaatin dinini öğrenme gayretinde olduğu, dinini yaşamak için gerekli bilgiyi büyük oranda kendi bilgi ve becerisi ile veyahut da çevresindeki bilgili insanlardan aldığı telkin, tavsiye ve bilgiler ile edindiği ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2.13.Aşağıdaki ibadetlerin hangilerini yaparsınız?

		Sayı	Oran
Aşağıdaki ibadetlerin hangilerini yaparsınız?	Namaz	141	54
	Oruç	163	63
	Zekât	89	34
	Sadaka	53	20
	Kurban	217	83
	Hac	26	10
	Diğer	17	7
	Toplam	260	100

Grafik 2.13.Aşağıdaki ibadetlerin hangilerini yaparsınız?

Tablo 2.13.'de gösterilen bulgulara göre katılımcılara, ibadetlerin hangilerini yaptıkları sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde, birden fazla cevap işaretleme hakkı olan bu maddede katılımcıların, 54'ü (141 kişi) namaz, %63'ü (163 kişi) oruç, %34'ü (89 kişi) zekat, %20'si (53 kişi) sadaka, %83'ü (217 kişi) kurban, %10'u (26 kişi) hac ve %7'si (17 kişi) diğer ibadetleri yaptıklarını belirtmektedirler.

Yapılan çalışmada katılımcıların yaklaşık yarısının namazlarını kıldığı ve daha yüksek oranda oruçlarını tuttıkları görülmektedir. Bununla birlikte maddi imkânlar dahilinden yapılan ibadetlerde (zekat, hac, sadaka) anlamlı oranlarda düşme ortaya çıkmıştır. Bundaki temel sebep ise katılımcıların genel itibariyle asgari ücret seviyesinde gelirlerinin olmasıdır.

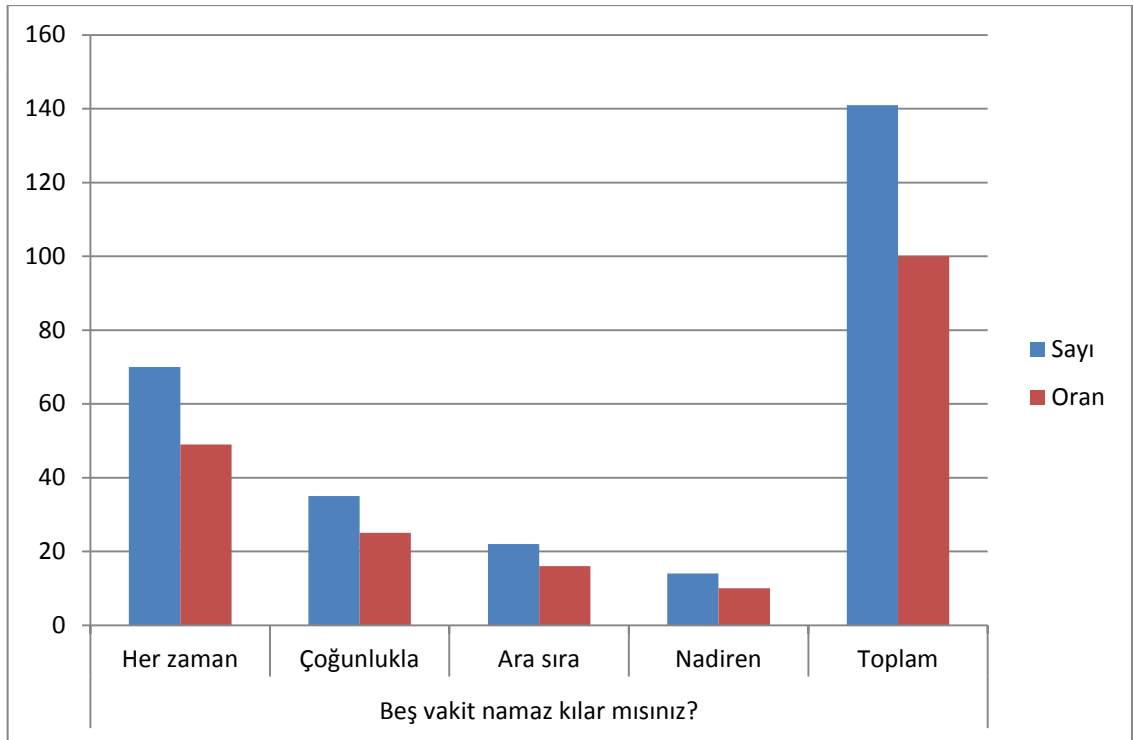
Kurban ibadetini yapanlar sıralamada birinci sıradadır. Kurban ibadetinin yapılmasındaki etkinin bu ibadetin biraz dini biraz da kültürel yönünün olmasından kaynaklanmaktadır. Kurban etinin eve girmesi gerektiği algısı veya ailenin yıllarca kurban kesme âdeti olabileceği düşünülmektedir. İkinci sırayı oruç sonra namaz takip etmektedir. Hac ibadeti ülkemizde kura ile yapıldığından ve maddi imkan gerektirdiğinden dolayı katılımcılar arasında gidenlerin sayısı düşüktür. Bazı katılımcılar umreye gittiklerini haccin da nasip olması için niyazda bulduklarını ifade etmektedirler. Sadakanın zekâtan daha az olduğu görülmektedir. Az olmasının sebebi, yardıma ihtiyacı olmayıp dilenen kimselerin, insanların sadaka ve yardım etme hislerini kaybettirmiş olmaları olabileceği düşünülmektedir. Sadaka konusundaki

hassasiyetlerinin kaybolduğu gözlemlenmektedir. Zekât konusunda da katılımcıların zekât ibadeti konusunda zayıf olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 2.14. Beş vakit namaz kılar mısınız?

Beş vakit namaz kılar mısınız?		Sayı	Oran
Beş vakit namaz kılar mısınız?	Her zaman	70	49
	Çoğunlukla	35	25
	Ara sıra	22	16
	Nadiren	14	10
	Toplam	141	100

Grafik 2.14. Beş vakit namaz kılar mısınız?

Tablo 2.14.'de gösterilen bulgulara göre katılımcıların beş vakit namazı kılar mısınız sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde, %49'i (70 kişi) beş vakit namazı her zaman kıldığını, %25'i (35 kişi) Çoğunlukla kıldığını, %16'sı (22 kişi) ara sıra kıldığını ve %10'u (14 kişi) nadiren kıldığını ifade etmektedir.

Çalışmada katılımcıların yarısının namazlarını düzenli olarak kıldıkları gerçeği cami cemaatinin içerisinde örneklem seçilmiş olmasından kaynaklanmış olabilir. Bununla birlikte camiye gelenlerin ancak yarısının beş vakit namaz kılıyor olması cami

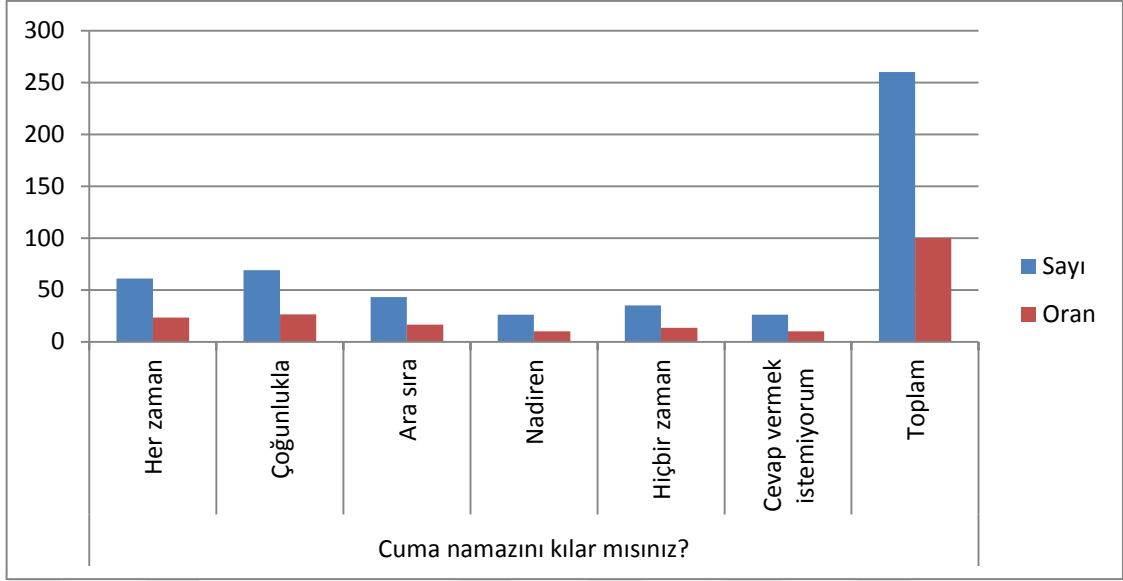
ve cemaat algısının katılımcılar arasında sadece bir dini gereklilik olmadığını bununla birlikte sosyokültürel bir araç olduğunu da göstermektedir.

Namaz, Miraç (İsrâ) gecesinde Hicretten bir buçuk yıl kadar önce farz kılınmıştır. Namaz 5 vakit farz olmadan önce, Efendimiz (s.a.v)'in ibadeti Allah'ın (c.c.) yarattıklarını düşünmek ve Allah'ın yüceliğini tefekkür etmek şeklinde idi. Sabah ve akşam ikişer rekat hâlinde namaz kıldığı da nakledilir. Daha önceki ümmetlerin de namaz ibadeti vardır. Kur'an-ı Kerim'de Lokman (a.s)'ın oğluna namazı emretmesi (Lokman, 31/17), Hz. İbrahim (a.s)'in Hicaz'ın güvenliği için dua ederken namazdan söz etmesi (İbrâhim,14/37), Yüce Allâh'ın, Tur dağında ilk vahiy sırasında Hz. Mûsa (a.s)'dan namaz kılmasını istemesi (Tahâ, 20/14) örnek verilebilir. İslam'da namazın meşrûluğu Kitap, Sünnet ve İcmâ'ya dayanır.

İbadetlerin en üstünü, dinin de direğidir namaz. Kulluğumuzun gereği olan Yüce Allah'a karşı en önemli ibadet görevimiz günde beş defa kıldığımız namazlarımızdır. Erginlik çağına gelen, akıllı her Müslüman'a beş vakit namaz kılmak farzdır. Namaz, bizi yaratan, yaşatan, sayısız nimetleri veren yüce Allah'a karşı bir kulluk görevimizdir. Namaz kılanlar, Allah'ın emrini yerine getirmiş, kulluk borçlarını ödemiş ve Allah'ın hoşnutluğunu kazanmış, dünya ve ahiret mutluluğuna kavuşmuş olurlar.

Tablo 2.15. Cuma namazını kılar mısınız?

	Sayı	Oran	
Cuma namazını kılar mısınız?	Her zaman	61	23,46
	Çoğunlukla	69	26,54
	Ara sıra	43	16,54
	Nadiren	26	10,00
	Hiçbir zaman	35	13,46
	Cevap vermek istemiyorum	26	10,00
	Toplam	260	100,0

Grafik 2.15. Cuma namazını kılar mısınız?

Tablo 2.15.'da gösterilen bulgulara göre katılımcıların Cuma namazlarını kılar mısınız sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde, %23,46'sı(61 kişi) cuma namazını her zaman kıldığını, %26,54'ü (69 kişi) çoğunlukla kıldığını, %16,54'ü(43 kişi) ara sıra kıldığını, %10'u(26 kişi) nadiren kıldığını, %13,46'sı(35 kişi) hiçbir zaman kılmadığını ve %10'u (26 kişi) cevap vermek istemediğini belirtmektedir.

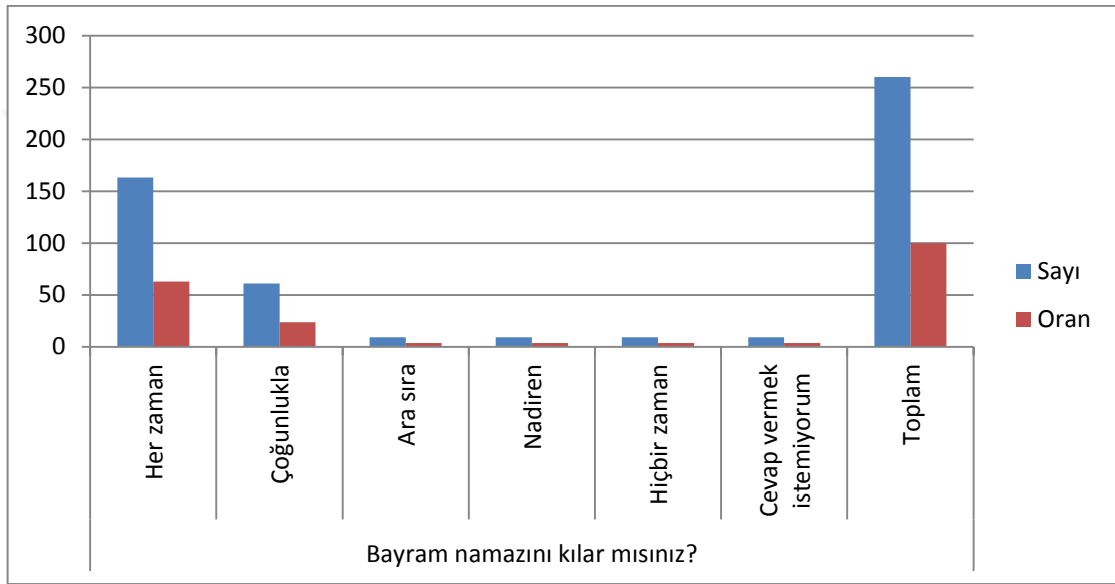
Yapılan çalışmada katılımcıların genelde çalıştıkları zaman iş yerinin müsaade etme durumları olduğunda Cuma namazlarını kaçırmamaya çalıştıkları düşünülmektedir. Zira katılımcıların ancak çeyreği Cuma namazlarını hiç kaçırmadan kılmaktadırlar. Ayrıca katılımcıların hangi ibadetleri yaparsınız sorusuna namaz cevabını verirken beş vakit namaz anladıkları ortaya çıkmıştır. Çünkü Cuma namazı kılar mısınız sorusuna, cevap vermek istemeyenleri katmaz isek toplamda 199 kişi Cuma namazı kıldığını ifade ediyor. Namaz şikkını işaretleyenler ise 141 kişidir. 58 kişinin ise namaz denildiğinde beş vakit namaz anladıkları anlaşılmaktadır.

Müslümanların Cuma günü bayramıdır. Allahü Teala, Cuma gününü Müslümanlara has kılmıştır. Cuma namazı, farz namazlardan olup, (Cuma şartlarını kendilerinde toplayan kimseler için iki rekat Cuma namazı Farz-ı ayın'dır.) Cuma günü öğle namazı vaktinde kılınır. Cumanın farzı iki rekattır. Cuma namazının özelliklerinden birisi de namazdan önce hutbe okunmasıdır. Cuma günü herkes cuma namazına gitmelidir ve alışverişi bırakmalıdır. Cuma namazı, akıllı, buluğ çağına

erişmiş, sağlıklı, hür ve mukim erkek Müslümanlara farz kılınmıştır; kadınlara, kölelere, yolculara ve cemaate gelemeyecek kadar mazereti olanlara farz değildir.

Tablo 2.16. Bayram namazını kılar mısınız?

	Sayı	Oran
Bayram namazını kılar mısınız?	Her zaman	62,69
	Çoğunlukla	23,47
	Ara sıra	3,46
	Nadiren	3,46
	Hiçbir zaman	3,46
	Cevap vermek istemiyorum	3,46
	Toplam	100,0

Grafik 2.16. Bayram namazını kılar mısınız?

Tablo 2.16.'de gösterilen bulgulara göre katılımcıların bayram namazının kılar mısınız sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde, %62,69'u(163 kişi) bayram namazını her zaman kıldığını, %23,47'si(61 kişi) Çoğunlukla kıldığını, %3,46'sı(9 kişi) ara sıra kıldığını, %3,46'sı(9 kişi) nadiren kıldığını, %3,46'sı(9 kişi) hiçbir zaman kılmadığını ve %3,46'sı (9 kişi) cevap vermek istemediğini belirtmektedir.

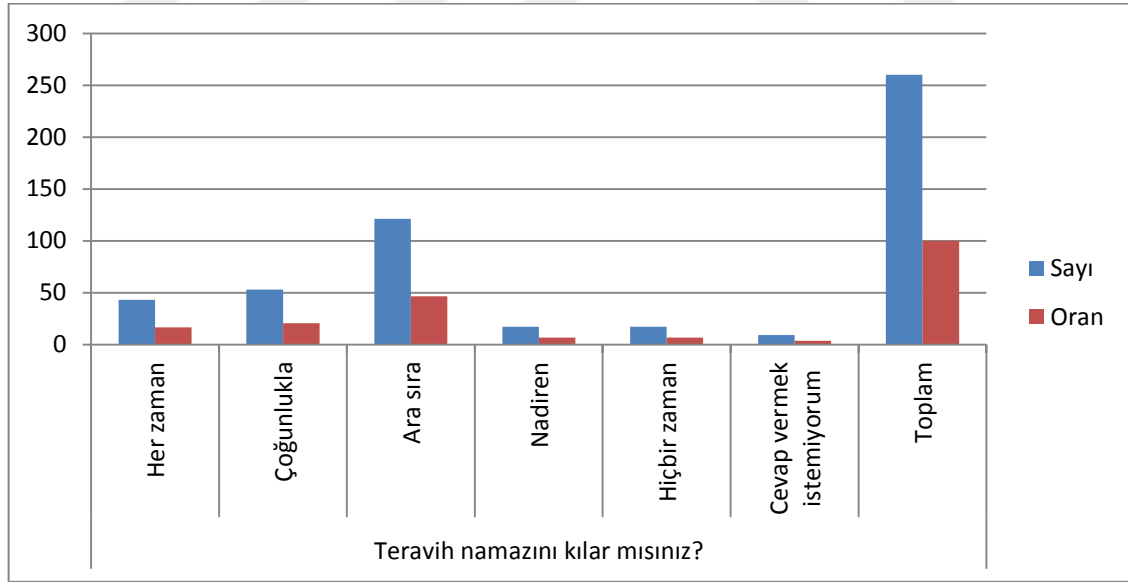
Ülkemizde bayram namazları yılda iki defa olduğu için katılımcılar çok büyük bir oranda bu namazları kılmaya özen göstermektedirler. Bayram namazından sonraki sırayı Cuma namazı almaktadır. O da haftada bir defa olduğundan dolayı bayram namazı kadar olmasa da hassas davranılmaktadır. Beş vakit namaz ise günde beş defa olduğu için nefse ağır geldiğinden dolayı diğerleri kadar hassas davranılmamaktadır. Oysaki bayram namazı Hanefilere göre vacip diğer mezheplere göre sünnettir.

Bayram, bir ferah ve sürur günü demektir. Arapçası İyd'dir. Efendimiz, Medine-i Münevvere'ye teşrif buyurdıklarında, Medine'de senede iki bayram günleri olduğunu duyan ve üzülen sahabeleri görünce, "Allah Teâla size o iki bayram günlerine bedel, onlardan daha hayırlı iki bayram günü ihsân etmiştir" buyurmuş; ve o günlerin de Ramazan-ı şerîf bayramı ile Kurban bayramı günleri olduğunu haber vermiştir. Ramazan bayramı (İyd-i fitır) 3 gün; Kurban bayramı (İyd-i edhâ) ise 4 gündür.

Cuma namazı farz olan kimselere, Ramazan ve Kurban bayramı namazları vâcibdir. Cuma namazı için lâzım olan bütün şartlar, Bayram namazları için de lâzımdır. Bayram için hutbe sünnettir ve namazdan sonradır. Hutbe okunmasa da Bayram namazı sahihtir. Fakat sünnet terkedilmiş olur.

Tablo 2.17. Teravih namazını kılar mısınız?

	Sayı	Oran
Her zaman	43	16,54
Çoğunlukla	53	20,38
Ara sıra	121	46,54
Nadiren	17	6,54
Hiçbir zaman	17	6,54
Cevap vermek istemiyorum	9	3,46
Toplam	260	100,0

Grafik 2.17. Teravih namazını kılar mısınız?

Tablo 2.17.'de gösterilen bulgulara göre katılımcıların teravih namazına gider misiniz sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde, %16,54'ü(43 kişi) teravih namazını her zaman kıldığını, %20,38'i (53 kişi) çoğunlukla kıldığını, %46,54'ü(121 kişi) ara sıra

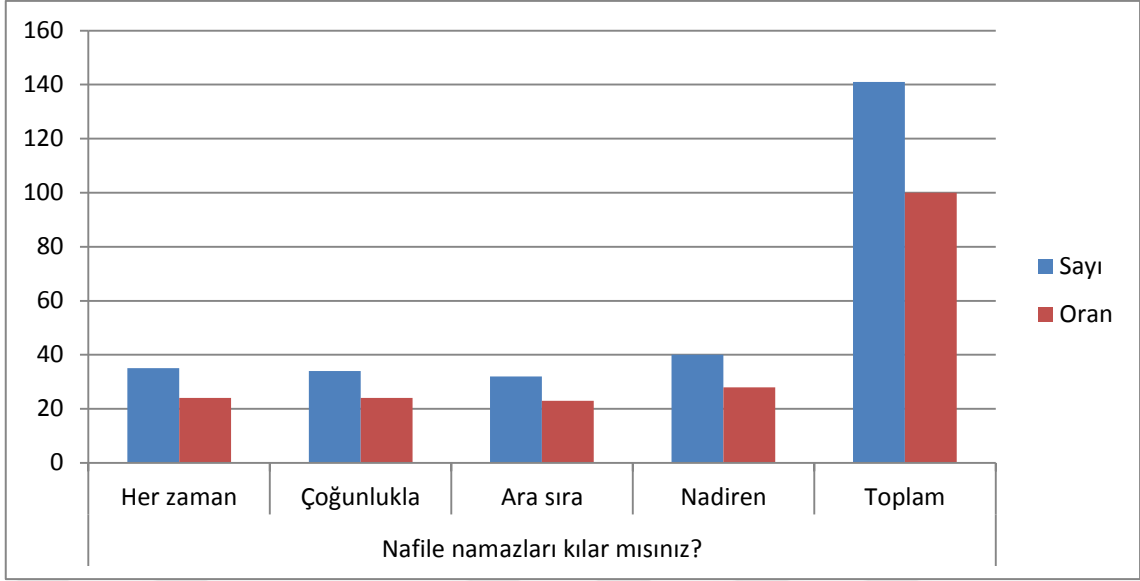
kıldığını, %6,54'ü(17 kişi) nadiren kıldığını, %6,54'ü(17 kişi) hiçbir zaman kılmadığını ve %3,46'sı (9 kişi) cevap vermek istemediğini belirtmektedir.

Katılımcılar genelde günlerin uzun olması ve oruçtan sonra bir bitkinlik yorgunluk olması sonucunda bu namaza ara sıra gittikleri ortaya çıkmaktadır. Ayrıca şehirde insanların birbirlerini tanımamaları, camiye gidip gitmemelerini sorgulayacak çevrenin küçük yerlere oranla düşük olduğundan dolayı katılımcıların teravih namazını kılıp kılmamalarını etkilediği düşünülmektedir.

Teravih kelimesi Arapça bir kelimedir. Arapça bir kelime olan “terviha” kelimesinin çoğuludur. Sünnet-i müekkede olan bir namazdır. Müslüman her kadın ve erkeğin Ramazan ayında Teravih namazı kılması sünnettir. Fakat şunu belirtmeliyiz teravih namazı Ramazan ayı ile bağlantılıdır. Yani Ramazan ayı dışında oruç tutulduğu takdirde teravih namazı kılınmamaktadır. Teravih namazı Ramazan ayına özel nafil ve sünnet bir namazdır. Yirmi rekattan oluşmaktadır. Yatsı namazı ile vitir namazı arasında kılınmaktadır. Teravih namazı cemaat ile birlikte kılınması gereken bir sünnettir. Teravih namazın kılınması gereken en uygun şekli ikişer rekat halinde kılınmak ve dört rekatta bir terviha (yani dinlenme) yapmaktır. Bilindiği üzere bu dinlenme oturularında salavatlar getirilmektedir. Beşinci tervihada yani başka bir deyişle salavatta Teravih namazı bitmiş olur ve daha sonra Vitir namazı kılınır.

Tablo 2.18. Nafil namazları kılar mısınız?

	Sayı	Oran	
	Her zaman	35	25
Nafil namazları kılar mısınız?	Çoğunlukla	34	24
	Ara sıra	32	23
	Nadiren	40	28
	Toplam	141	100

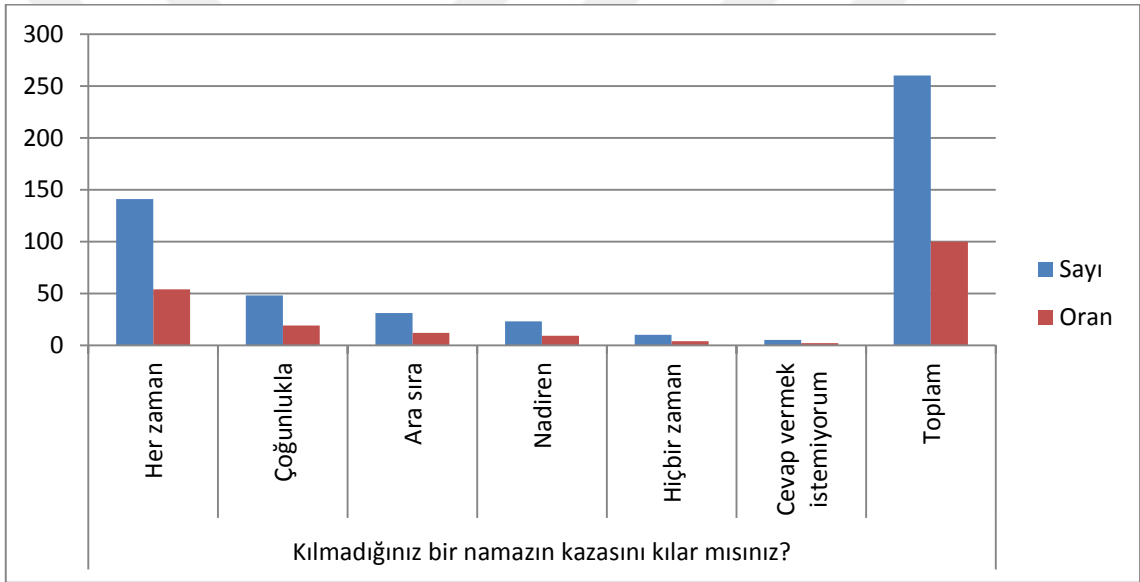
Grafik 2.18. Nafile namazları kılar mısınız?

Tablo 2.18.'da gösterilen bulgulara göre katılımcıların nafile namazları kılar mısınız sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde, %25'ü (35 kişi) nafile namazını her zaman kıldığını, %24'ü(34 kişi) çoğunlukla kıldığını, % 23'ü(32 kişi) ara sıra kıldığını ve %28'i (40 kişi) nadiren kıldığını ifade etmektedir.

Çalışmada katılımcıların nafile namazlara bakışları eşit oranlardadır. Nafile namazları katılımcıların çeyreği düzenli olarak kılarken geri kalanlar da benzer oranlarda veya ara sıra kılmakta ya da hiç kılmamaktadırlar.

Tablo 2.19.Kılmadığınız bir namazın kazasını kılar mısınız?

	Sayı	Oran
Her zaman	141	54
Çoğunlukla	48	19
Ara sıra	31	12
Nadiren	23	9
Hiçbir zaman	10	4
Cevap vermek istemiyorum	5	2
Toplam	260	100

Grafik 2.19.Kılmadığınız bir namazın kazasını kılar mısınız?

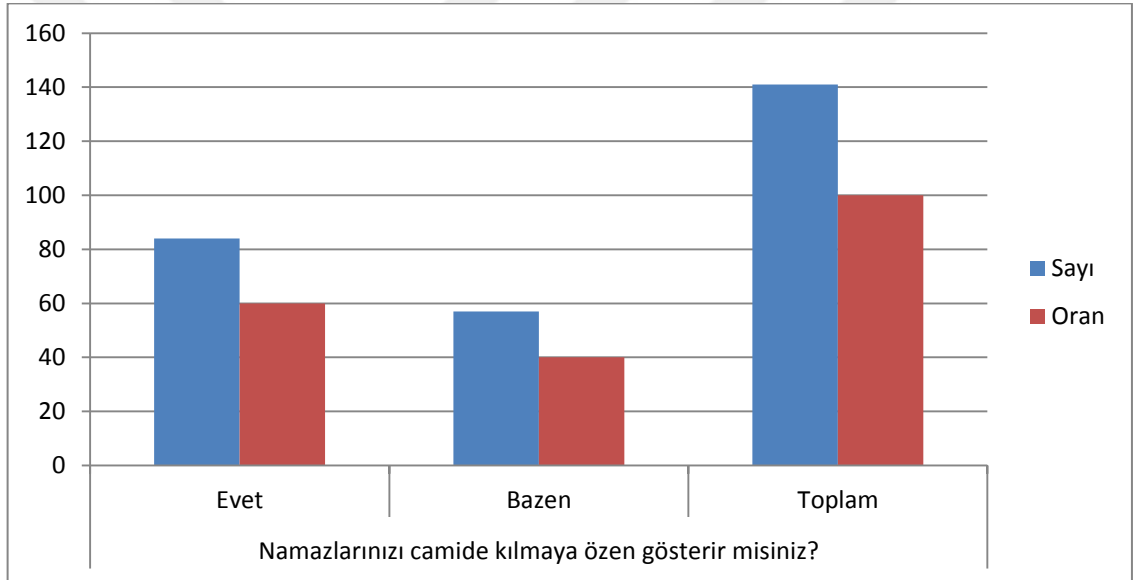
Tablo 2.19.'de gösterilen bulgulara göre katılımcıların kılmadığınız bir namazın kazasını kılar mısınız sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde, %54'ü(141 kişi) kaza namazını her zaman kıldığını, %19'u(48 kişi) çoğunlukla kıldığını, %12'si(31 kişi) ara sıra kıldığını, %9'u(23 kişi) nadiren kıldığını, %4'ü(10 kişi) hiçbir zaman kılmadığını ve %2'si(5 kişi) cevap vermek istemediğini belirtmiştir.

Namaz kılan bireyler kılınmayan namazın kazasının kılınması gerektiğini bilmekte ve çoğunlukla kılmadığı namazın kazasını kılmaktadırlar.

Tablo 2.20. Namazlarınızı camide kılmaya özen gösterir misiniz?

	Sayı	Oran
Namazlarınızı camide kılmaya özen gösterir misiniz?	84	60,0
	57	40,0
Toplam	141	100,0

Grafik 2.20. Namazlarınızı camide kılmaya özen gösterir misiniz?

Tablo 2.20.'de gösterilen bulgulara göre katılımcıların namazlarınızı camide kılmaya özen gösterir misiniz sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde, %60'ı(84 kişi) namazlarını camide kılmaya özen gösterdiğini ve %40'ı (57 kişi) camide kılmaya özen göstermediğini belirtmektedir.

Katılımcıların çoğunluğu namazlarını camide kılmaya özen göstermektedirler. Bu özen geçmişten günümüze kadar devam etmektedir. Bunun en büyük etkeni çalışmanın yapıldığı çevrenin bir iş merkezi olması ve kişilerin özellikle öğle tatillerinde hem ferahlamak hem de ibadetlerini yerine getirmek için mescide gelmeleri olarak açıklanabilir.

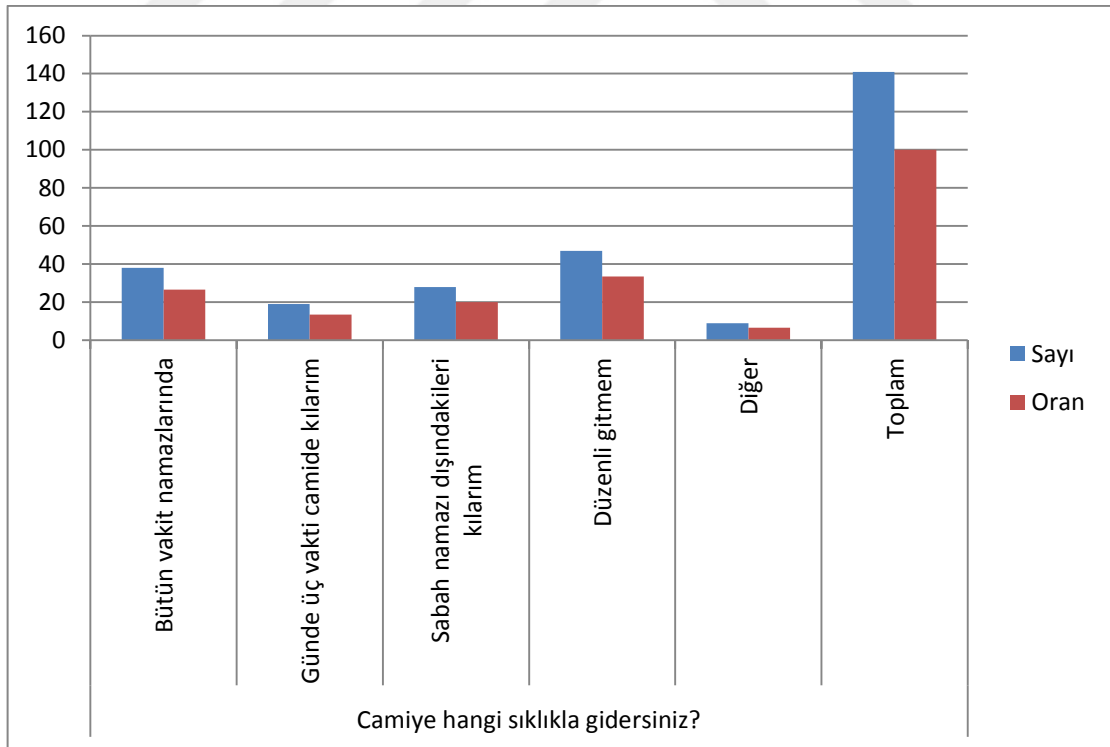
Bununla birlikte camide namaz kılmanın sevabının tek başına kılınan namazdan 27 derece daha fazla olmasıdır. Ayrıca camiye gelenleri olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen faktörlerde vardır. Aşağıdaki tablolarda bunun etkisi görülmektedir.

Peygamber Efendimiz (s.a.s), cemaatle namaz kılmayı teşvik ederek, cemaatle kılınan namazın tek başına kılınan namazdan yirmi yedi veya yirmi beş derece daha faziletli olduğunu bildirmiştir. (Buharî, Ezan, 30; Müslim, Mesacid, 42)

Allah Resulü (s.a.s), hayatı boyunca cemaate namaz kıldırması, hastalandığında ise cemaate katılarak Hz. Ebu Bekir (ra)'in arkasında namaz kılmıştır. Bu itibarla cemaatle namaz kılma, İslâm'ın bir şiarı ve sembolüdür. Asr-ı saadet'ten günümüze kadar gelen vazgeçilmez bir uygulamadır. Kıyamete kadar devam edecektir/etmelidir.

Tablo 2.21. Camiye hangi sıklıkla gidersiniz?

	Sayı	Oran
Bütün vakit namazlarında	38	26,54
Günde üç vakti camide kılarım	19	13,46
Sabah namazı dışındakileri kılarım	28	20,00
Düzenli gitmem	47	33,46
Diğer	9	6,54
Toplam	141	100,0

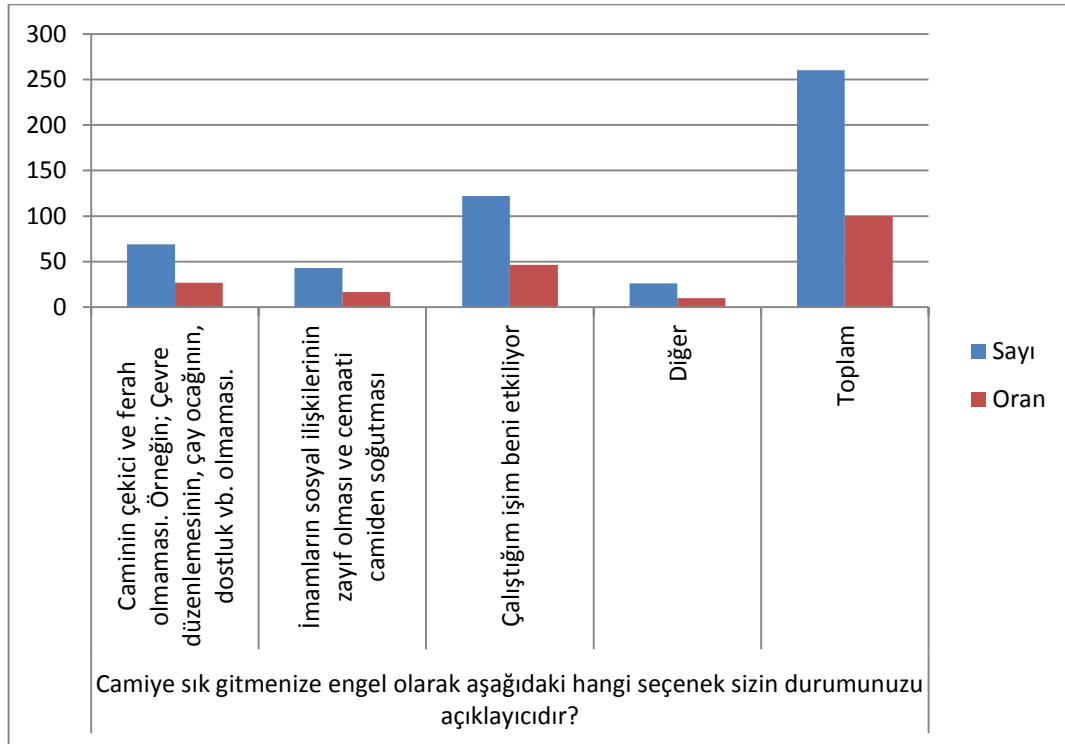
Grafik 2.21. Camiye hangi sıklıkla gidersiniz?

Tablo 2.21.'de gösterilen bulgulara göre katılımcılar camiye hangi sıklıkla gittikleri incelendiğinde, %26,54'ü(38 kişi) bütün vakit namazlarında, %13,46'sı(19 kişi) günde üç vakti camide kılarım, %20'si (28 kişi) sabah namazı dışındakileri kılarım, %33,46'sı (47 kişi) düzenli gitmem ve %6,54'ü(9 kişi) diğer şeklinde görüş belirtmektedir.

Katılımcıların çoğunluğu işleri nedeni ile düzenli gidemediklerini ifade etmektedirler. Fakat sürekli gidemeseler de, her fırsatta gitmeye çalışıldığı önemli unsurlardan biridir. Bununla birlikte özellikle öğle ve ikindi namazlarında mescide katılım artmaktadır.

Tablo 2.22. Camiye sık gitmenize engel olarak aşağıdaki hangi seçenek sizin durumunuzu açıklayıcıdır?

	Sayı	Oran
Camiye sık gitmenize engel olarak aşağıdaki hangi seçenek sizin durumunuzu açıklayıcıdır?		
Caminin çekici ve ferah olmaması. Örneğin; Çevre düzenlemesinin, çay ocağının, dostluk vb. olmaması.	69	26,92
İmamların sosyal ilişkilerinin zayıf olması ve cemaati camiden soğutması	43	16,54
Çalıştığım işim beni etkiliyor	122	46,54
Diğer	26	10,00
Toplam	260	100

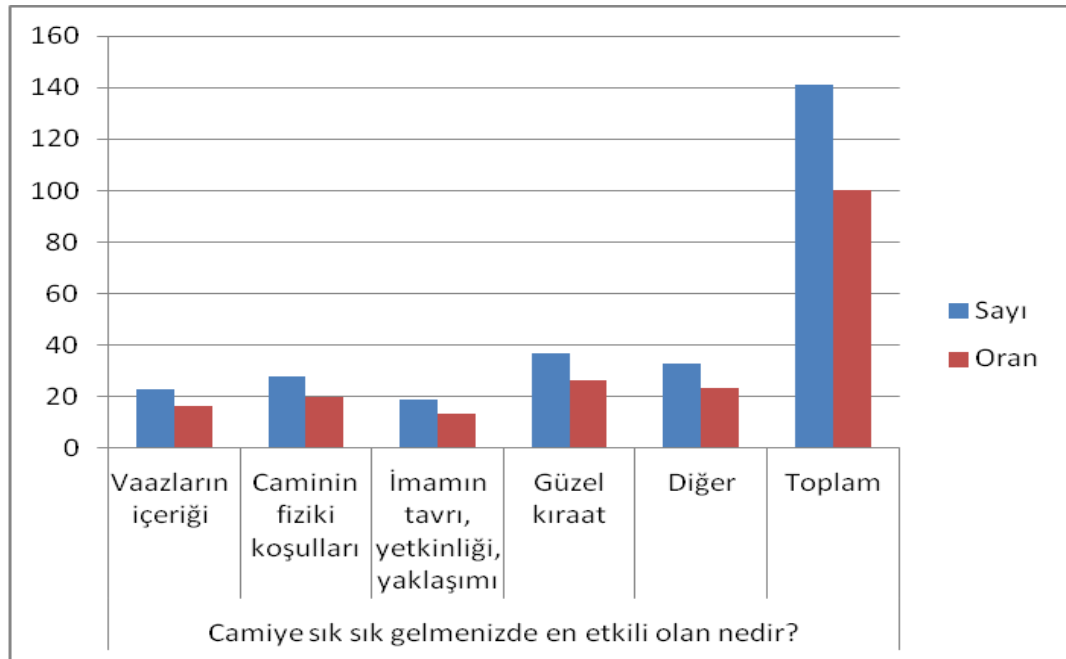
Grafik 2.22. Camiye sık gitmenize engel olarak aşağıdaki hangi seçenek sizin durumunuzu açıklayıcıdır?

Tablo 2.22.'de gösterilen bulgulara göre katılımcıların camiye sık gitmenize engel olarak aşağıdaki hangi seçenek sizin durumunuzu açıklayıcıdır sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde, camiye sık gitmeye engel olarak %26,92'si (69 kişi) caminin çekici ve ferah olmaması, %16,54'ü(43 kişi) imamların sosyal ilişkilerinin zayıf olması ve cemaati camiden soğutması, %46,54'ü(122 kişi) çalıştığı işin etkilediğini ve %10'u (26 kişi) diğer sebepleri belirtmektedir.

Katılımcılar için camiye gitme sıklığını etkileyen en büyük etken iş yerinde çalışma saatleri vb. sebeplerdir. Katılımcıların yaklaşık yarısı bu durumdan rahatsızdır. Caminin çekici ve ferah olamaması cevabını vermelerindeki etken ise Kızılay ve çevresindeki mescitlerin, genel olarak, binaların bodrum katları gibi yerlerinde havasız ve rutubetli olması olabileceği düşünülmektedir.

Tablo 2.23. Camiye sık sık gelmenizden en etkili olan nedir?

	Sayı	Oran
Vaazların içeriği	23	16,54
Caminin fiziki koşulları	28	20,00
İmamın tavrı, yetkinliği, yaklaşımı	19	13,46
Güzel kıraat	37	26,54
Diğer	33	23,46
Toplam	141	100,0

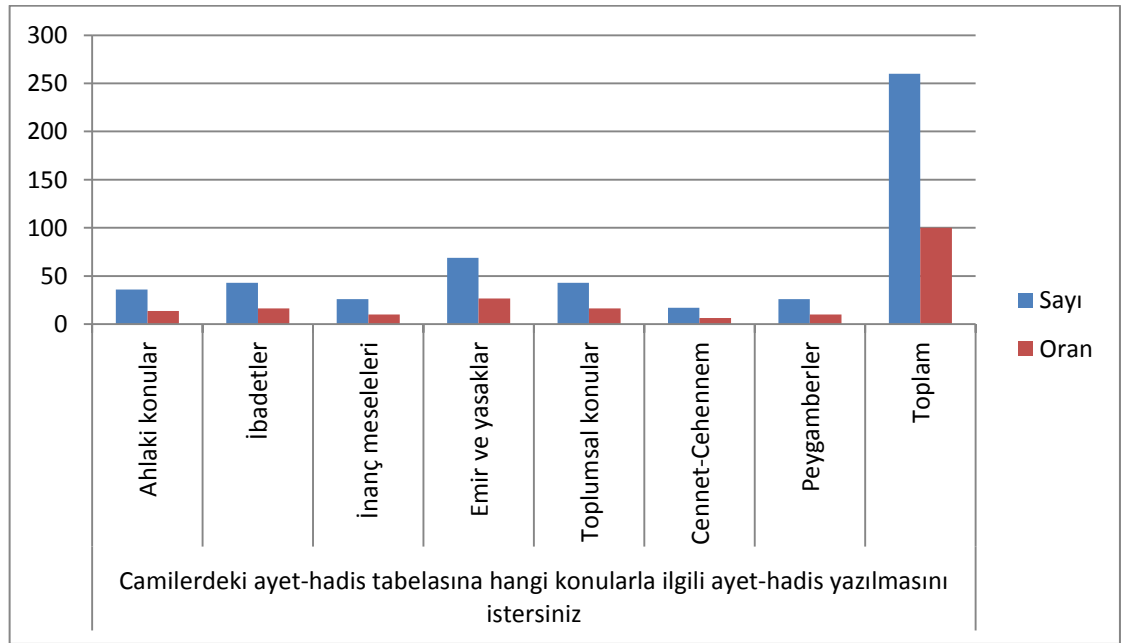
Grafik 2.23. Camiye sık sık gelmenizden en etkili olan nedir?

Tablo 2.23.'de gösterilen bulgulara göre katılımcıların camiye sık sık gitmelerindeki en etkili neden incelendiğinde, %16,54'ü(23 kişi) vaazların içeriği, %20'si (28 kişi) caminin fiziki koşulları, %13,46'sı(19 kişi) imamın tavrı - yetkinliği, yaklaşımı, %26,54'ü(37 kişi) güzel kıraat ve %23,46'sı(33 kişi) diğer olarak cevap vermektedir.

Camiye sık gelenler, en çok, imamın kıraatinin güzel olmasından dolayı camiye geldiklerini ifade etmektedir. Bununla birlikte caminin merkezi bir konumda olması da gelişti etkileyen faktörler arasındadır. Genel olarak hem caminin fiziki koşulları hem de orada verilen hizmet cemaatin camiye sık sık gelmesini etkilemektedir.

Tablo 2.24. Camilerdeki ayet-hadis tabelasına hangi konularla ilgili ayet-hadis yazılmasını istersiniz?

	Sayı	Oran
Ahlaki konular	36	13,85
İbadetler	43	16,54
İnanç meseleleri	26	10,00
Emir ve yasaklar	69	26,54
Toplumsal konular	43	16,53
Cennet-Cehennem	17	6,54
Peygamberler	26	10,00
Toplam	260	100,0

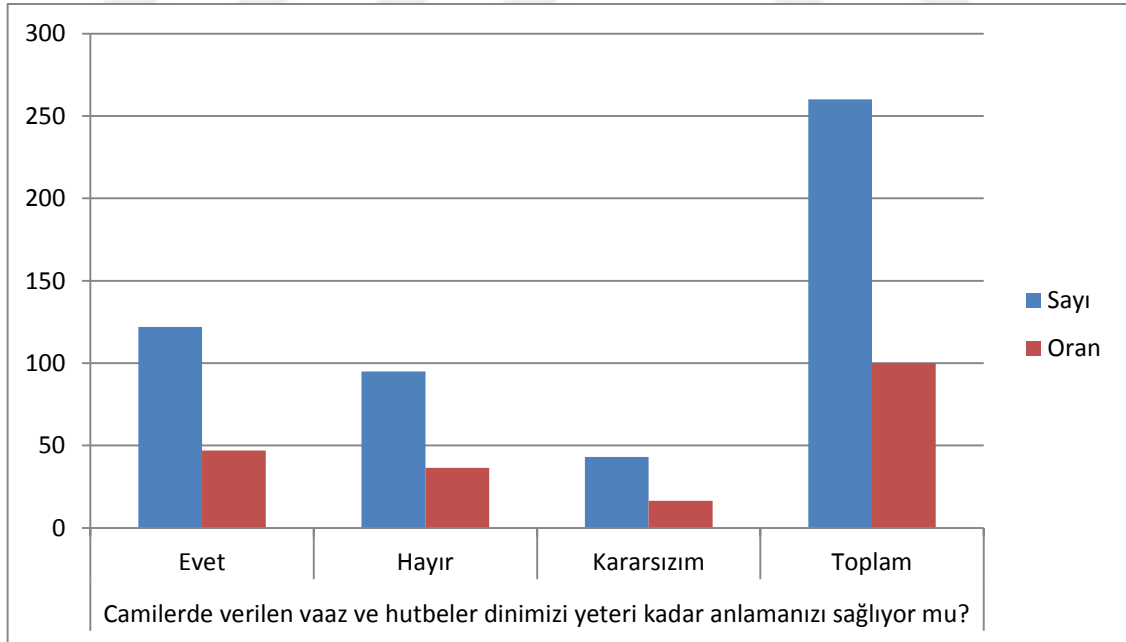
Grafik 2.24. Camilerdeki ayet-hadis tabelasına hangi konularla ilgili ayet-hadis yazılmasını istersiniz?

Tablo 2.24.'de gösterilen bulgulara göre katılımcıların camilerdeki ayet-hadis tabelasına hangi konularla ilgili ayet-hadis yazılması ile ilgili olarak verdikleri cevaplar incelendiğinde, %13,85'i (36 kişi) ahlaki konular, %16,54'ü(43 kişi) ibadetler, %10'u (26 kişi) inanç meseleleri, %26,54'ü(69 kişi) emir ve yasaklar, %16,53'ü(43 kişi) toplumsal konular, %6,54'ü(17 kişi) Cennet-Cehennem ve %10'u (26 kişi) Peygamberler şeklinde görüş bildirmektedir.

Katılımcıların çoğunluğunun ayet ve hadis yazma konusunda birçok fikri bulunmaktadır. Tabloda emir ve yasaklar, toplumsal meseleler, ibadetler ve ahlaki konular ön plandadır. Çoğunluğunun önce Allah'ın emir ve yasaklarının yazılıp cemaatinde bunları öğrenmeleri gerektiği izlenimini vermektedir.

Tablo 2.25. Camilerde verilen vaaz ve hutbeler dinimizi yeteri kadar anlamanızı sağlıyor mu?

		Sayı	Oran
Camilerde verilen vaaz ve hutbeler dinimizi yeteri kadar anlamanızı sağlıyor mu?	Evet	122	47,0
	Hayır	95	36,5
	Kararsızım	43	16,5
	Toplam	260	100,0

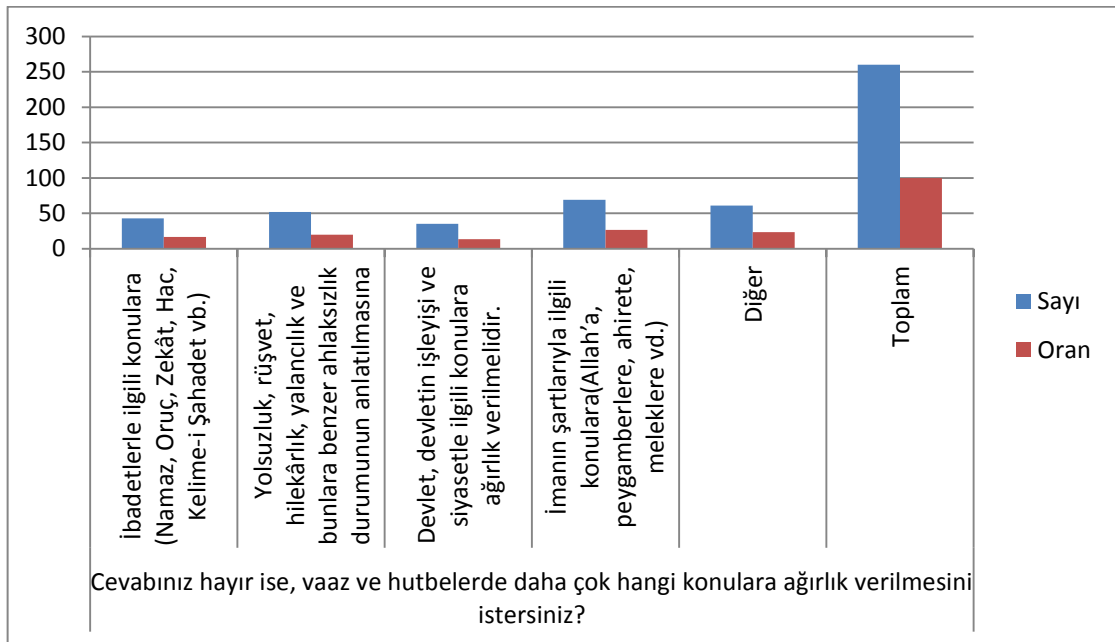
Grafik 2.25. Camilerde verilen vaaz ve hutbeler dinimizi yeteri kadar anlamanızı sağlıyor mu?

Tablo 2.25.'da gösterilen bulgulara göre katılımcıların camilerde verilen vaaz ve hutbelerin dinimizi yeteri kadar anlamanızı sağlıyor sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde, %47'si (122 kişi) evet, %36,5'i (95 kişi) hayır ve %16,5'i (43 kişi) kararsızım şeklinde görüş bildirmektedir.

Camilerde hocaların günümüz şartlarına ve konunun önemine göre vermiş oldukları vaaz ve hutbeler dinimizi anlama konusunda oldukça fayda göstermektedir. Bununla birlikte verilen vaaz ve hutbelerin fayda sağlamadığını belirten ve ya kararsız olan grup daha fazladır. Dolayısıyla cami imamlarının özellikle hutbe ve vaazlarda cemaati sıkımayacak ve onların ilgisini çekecek gerekli ve yeterli bilgi ile kendilerini yetiştirmeleri ve donatmaları daha verimli olacağı kanaatindeyiz.

Tablo 2.26. Cevabınız hayır ise, vaaz ve hutbelerde daha çok hangi konulara ağırlık verilmesini istersiniz?

	Sayı	Oran
İbadetlerle ilgili konulara (Namaz, Oruç, Zekât, Hac, Kelime-i Şahadet vb.)	43	16,54
Yolsuzluk, rüşvet, hilekârlık, yalancılık ve bunlara benzer ahlaksızlık durumunun anlatılmasına	52	20,00
Devlet, devletin işleyişi ve siyasetle ilgili konulara ağırlık verilmelidir.	35	13,46
İmanın şartlarıyla ilgili konulara (Allah'a, peygamberlere, ahirete, meleklerle vd.)	69	26,54
Diğer	61	23,46
Toplam	260	100,0

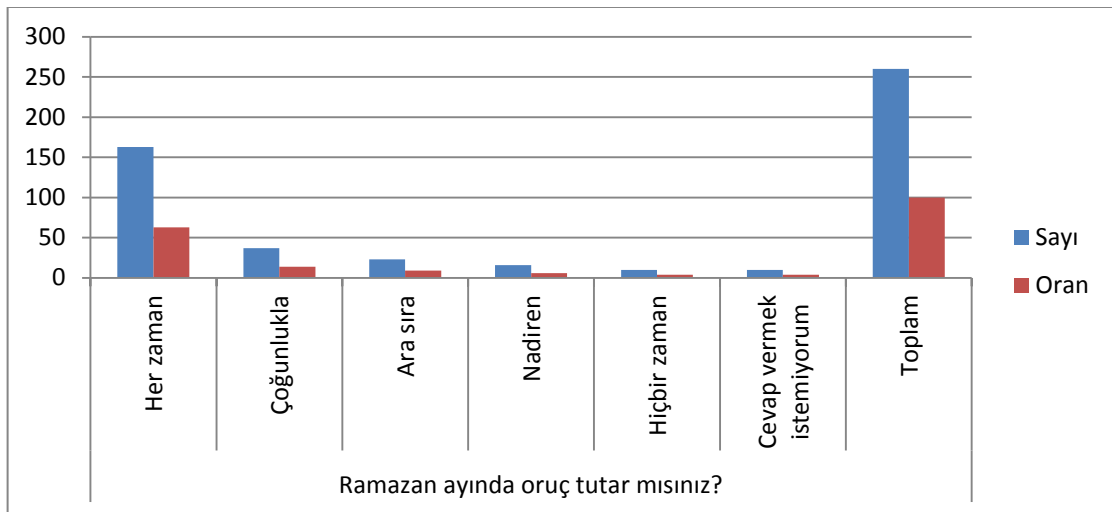
Grafik 2.26. Cevabınız hayır ise, vaaz ve hutbelerde daha çok hangi konulara ağırlık verilmesini istersiniz?

Tablo 2.26.'de gösterilen bulgulara göre bir önceki soruya hayır cevabı veren katılımcıların, %16,54'ü(43 kişi) ibadetlerle ilgili konulara, %20'si(52 kişi) yolsuzluk, rüşvet, hilekârlık, yalancılık ve bunlara benzer ahlaksızlık konularına, %13,46'sı(35 kişi) devlet, devletin işleyişi ve siyasetle ilgili konulara, %26,54'ü(69 kişi) imanın şartlarıyla ilgili konulara ve %23,46'sı(61 kişi) diğer konulara ağırlık verilmesini istemektedir.

Oranlara bakıldığında ön plana çıkan iman, ahlak ve ibadet konularıdır. Katılımcıların yaklaşık dörtte biri imanın şartlarıyla ilgili konulara ağırlık verilmesi gerektiğini belirtirken katılımcıların yaklaşık üçte biri ise yolsuzluk, hırsızlık, rüşvet, devletin işleyişi gibi konularda bilgi verilmesini belirtmektedirler. Dolaysıyla verilen hutbeler sadece kitabi olmamalı aynı zamanda ülkenin içinde bulunduğu sosyal ve siyasi durumlar da vaazlarda dini boyutlarıyla ifade edilmelidir.

Tablo 2.27. Ramazan ayında oruç tutar mısınız?

	Sayı	Oran
Her zaman	163	63
Çoğunlukla	37	14
Ara sıra	23	9
Nadiren	16	6
Hiçbir zaman	10	4
Cevap vermek istemiyorum	10	4
Toplam	260	100

Grafik 2.27. Ramazan ayında oruç tutar mısınız?

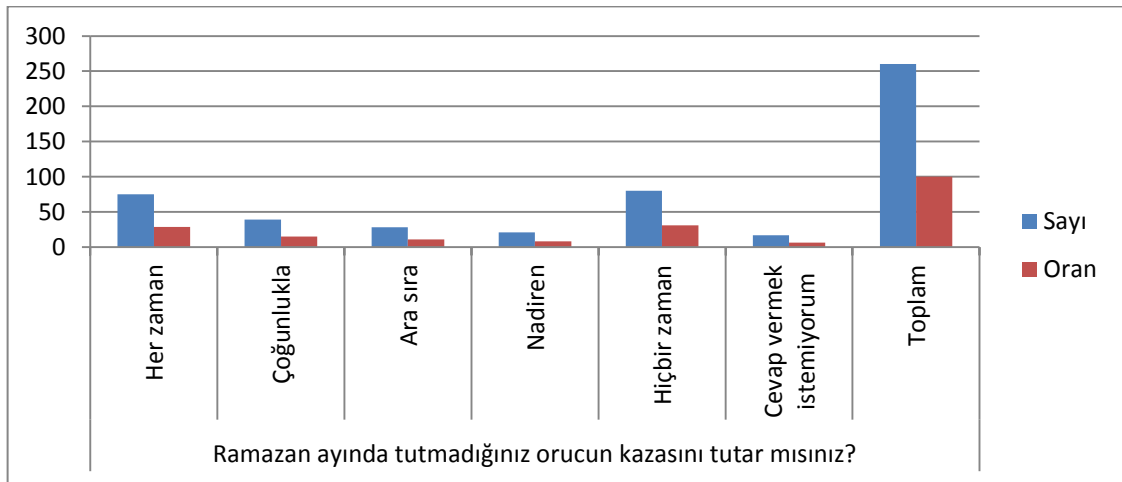
Tablo 2.27.'de gösterilen bulgulara göre katılımcılar ramazan ayında oruç tutma durumları incelendiğinde, %63'ü(163 kişi) her zaman, %14'ü(37 kişi) çoğunlukla, %9'u (23 kişi) ara sıra, %6'sı(16 kişi) nadiren, %4'ü(10 kişi) hiçbir zaman ve %4'ü(10 kişi) cevap vermek istemediğini belirtmektedir. Katılımcıların yarıdan fazlası her zaman tuttuğunu ifade etmiştir.

Gerek bu tabloda gerekse diğer tablolarda ibadet konusunda oruç ön planda gözükmektedir. Oysa “İbadetlerin hangilerini yaparsınız?” tablosundaki soruya 163 kişi oruç ibadetini işaretlemiştir. Yukarıdaki tabloda ise cevap vermek istemiyorum diyenleri eklediğimizde genel olarak 239 kişi oruç tutmuş oluyor. “İbadetlerin hangilerini yaparsınız?” tablosunda 76 kişinin ise oruç ibadetini her zaman yapılan ibadet olarak algılamış olduğu düşünülmektedir.

Oruç ibadetinin diğer ibadetlere oranla fazla yapılmasında bazı etkenler sebep olabilmektedir. Bazı ibadetlerin sevaplarının ne kadar olduğu belirtilmiştir. Fakat orucun sevabı ise belirtilmemiştir. Karşılığının bizzat Allah'ın vereceği hususu onları belki Allah'ın affına mazhar olurum düşüncesi etkilemiştir diye düşünülmektedir.

Tablo 2.28. Ramazan ayında tutmadığınız orucun kazasını tutar mısınız?

	Sayı	Oran
Her zaman	75	28,8
Çoğunlukla	39	15,0
Ara sıra	28	10,8
Nadiren	21	8,1
Hiçbir zaman	80	30,8
Cevap vermek istemiyorum	17	6,5
Toplam	260	100

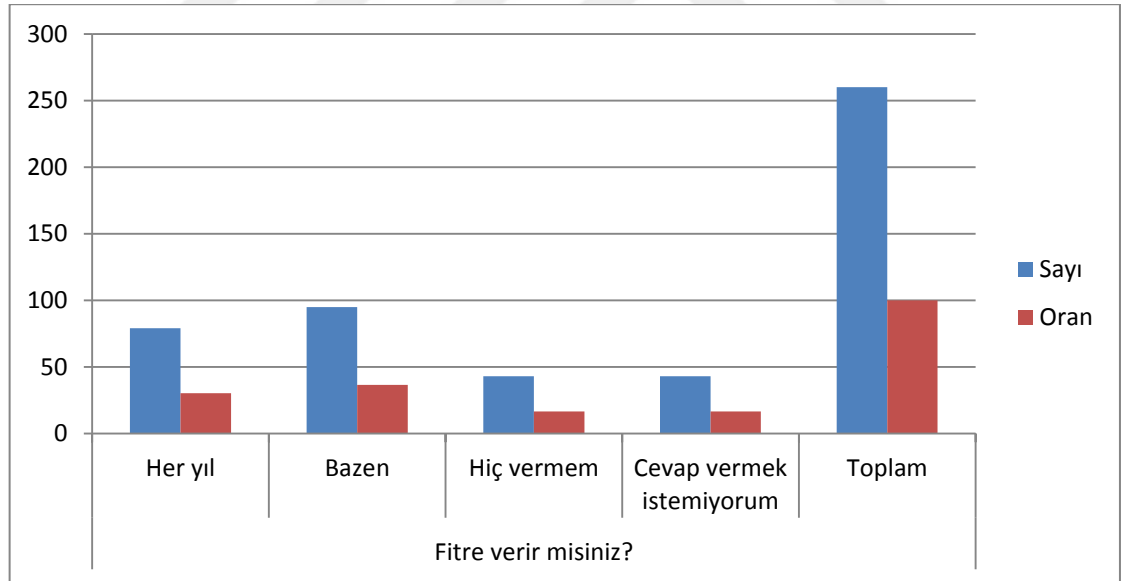
Grafik 2.28. Ramazan ayında tutmadığınız orucun kazasını tutar mısınız?

Tablo 2.28.'da gösterilen bulgulara göre katılımcılar ramazan ayında tutmadıkları orucun kazasını tutmaları incelendiğinde, %28,8'i (75 kişi) her zaman, %15'i (39 kişi) çoğunlukla, %10,8'i (28 kişi) ara sıra, %8,1'i (21 kişi) nadiren, %30,8'i (80 kişi) hiçbir zaman ve %6,5'i (17 kişi) cevap vermek istemediğini belirtmektedir.

Katılımcıların çoğunluğunun Ramazan ayında bireylerin oruçlarını tutmaya çalıştıklarını fakat çalıştıkları iş yoğunluğuna göre bazen tutamadıkları hususunda yorum yapmışlardır. Tutamadıkları orucun kazasını da katılımcıların yaklaşık üçte ikisi tutarım cevabı vermiştir. Dolayısıyla katılımcıların genel olarak oruç konusunda hassas oldukları gözlemlenmektedir.

Tablo 2.29. Fitre verir misiniz?

	Sayı	Oran
Her yıl	79	30,38
Bazen	95	36,54
Hiç vermem	43	16,54
Cevap vermek istemiyorum	43	16,54
Toplam	260	100,0

Grafik 2.29. Fitre verir misiniz?

Tablo 2.29.'da gösterilen bulgulara göre katılımcıların fitre verme durumları incelendiğinde, %30,38'i (79 kişi) her yıl, %36,54'ü (95 kişi) bazen, %16,54'ü (43 kişi) hiç vermem ve %16,54'ü (43 kişi) cevap vermek istemediğini belirtmektedir.

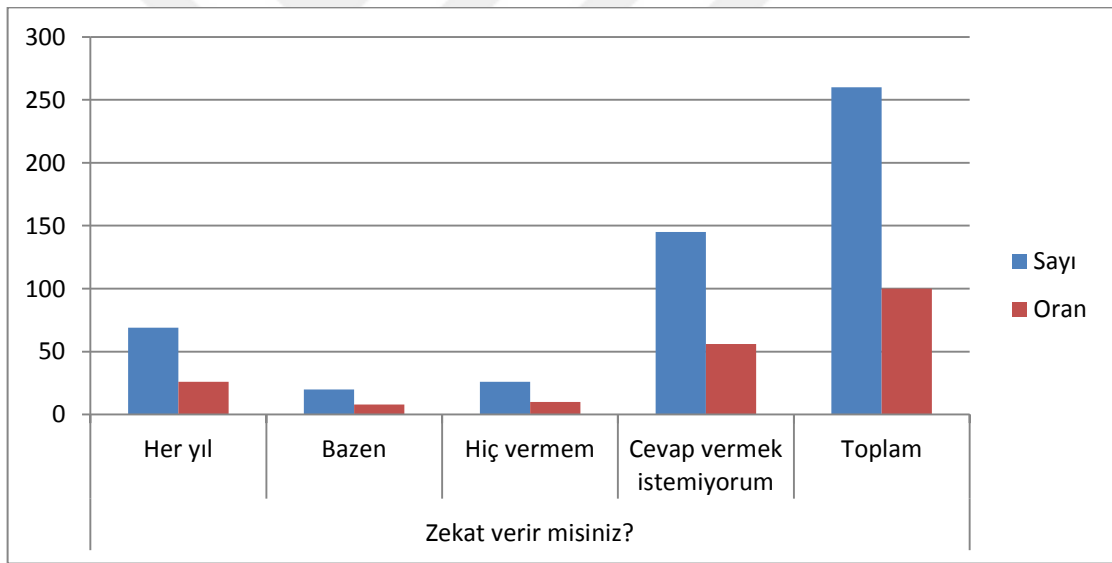
Sözlükte Fıtr "Orucu açmak", fitre de "Yaratılış" anlamına gelmektedir. Buna "Fıtır sadakası" denir. Fıtır sadakası, yani sevap için verilen yaratılış atıyyesi demektir.

Dini bir terim olarak ise; Ramazan Bayramı'na yetişen ve temel ihtiyaçlarının dışında belli bir miktar mala sahip olan Müslümanların kendileri ve velâyetleri altındaki kişiler için yerine getirmekle yükümlü buldukları mali bir ibadettir.

Bu bağlamda katılımcıların genel olarak asgari ücret skalasından gelirleri olmasından dolayı fitre verilmesi hususunda da bütçelerine göre fitreyi vermek istedikleri görülmektedir. Vermeyen kesim ise maddi imkânlarının olmadıkları nedeni ile vermedikleri hususunda yorum yapmıştır.

Tablo 2.30.Zekât verir misiniz?

	Sayı	Oran
Her yıl	69	26,0
Bazen	20	8,0
Hiç vermem	26	10,0
Cevap vermek istemiyorum	145	56,0
Toplam	260	100,0

Grafik 2.30.Zekât verir misiniz?

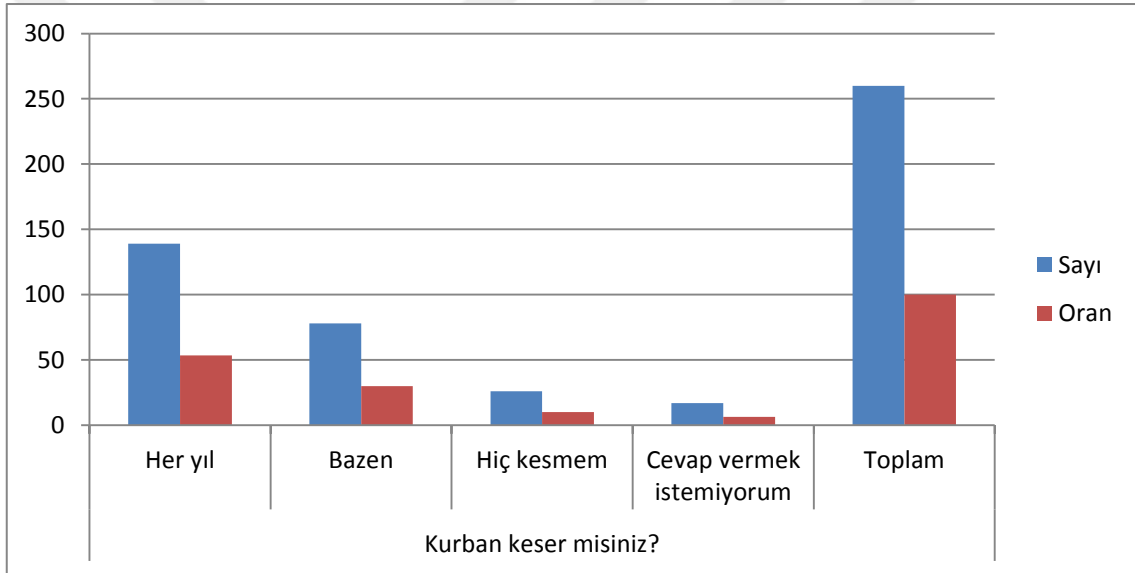
Tablo 2.30.'de gösterilen bulgulara göre katılımcıların zekat verme durumları incelendiğinde, %26,0'ı (69 kişi) her yıl, %8,0'ı (20 kişi) bazen, %10,0'u (26 kişi) hiç vermem ve %56,0'ı(145 kişi) cevap vermek istemediği belirtmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de namazdan sonra zekat peş peşe zikredilmektedir. Zekat vermenin namaz kadar önemli olduğu vurgulanmaktadır. Namaz kişisel bir ibadettir. Zekât ise sosyal bir ibadettir. İnsan da sosyal bir varlık olduğuna göre zekat kişiyi sosyalleştirir. Zenginle fakiri kaynaştırır. Paylaşmanın hazzını yaşattırır.

Tabloya bakıldığında zekat veririm diyenlerin toplamı 89 kişidir. Hiç vermem diyen ve cevap vermek istemiyorum diyenlerin toplamı 171 kişidir. Bu da gösteriyor ki %66'sı zekât konusunda ibadetlerini yerine getirememektedirler. Zira katılımcıların gelir düzeyleri düşüktür.

Tablo 2.31. Kurban keser misiniz?

	Sayı	Oran
Kurban keser misiniz?	Her yıl	53,5
	Bazen	30,0
	Hiç kesmem	10,0
	Cevap vermek istemiyorum	6,5
	Toplam	100,0

Grafik 2.31. Kurban keser misiniz?

Tablo 2.31.'de gösterilen bulgulara göre katılımcıların kurban kesme durumları incelendiğinde,%53,5'i (139 kişi) her yıl, %30,0'u (78 kişi) bazen, %10,0'u (26 kişi) hiç kesmem ve %6,5'i (17 kişi) cevap vermek istemediğini belirtmektedir. Katılımcıların %83'ü kurban ibadetini yapmaktadır. %53,5'i ise her yıl düzenli olarak kurban ibadetini yapmaktadır.

Önceki bölümde sorulan “yapılan ibadetler” konusunda katılımcılar en başta kurban ibadeti cevabını vermişlerdir. Dolayısıyla katılımcıların kurban ibadeti konusunda hassas olduğu gözlemlenmektedir.

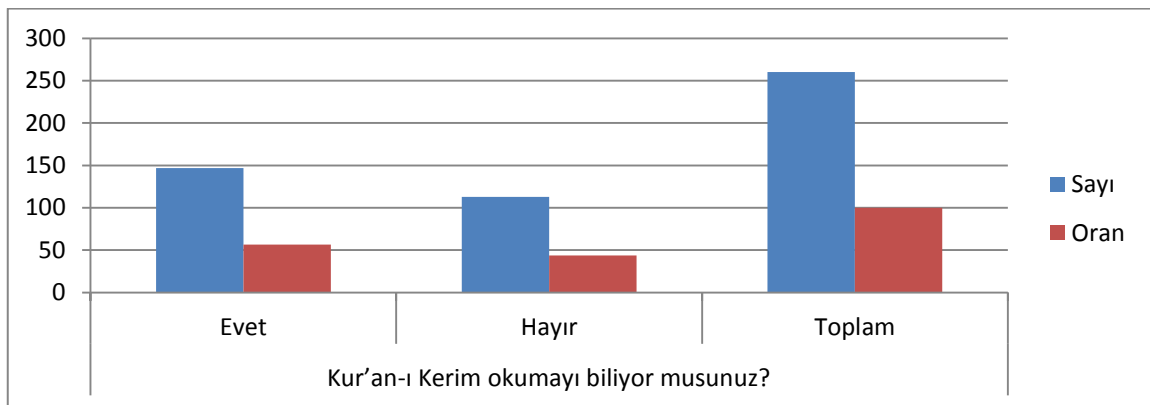
İnsanoğlu somut olan şeyin üzerinde daha fazla durabilmektedir. Veya menfaatine olan şey hakkında daha hassas olabilmektedir. Kişinin kurban ibadetini

yaptıktan sonra ondan kendisinin de faydalanacağını bilerek daha hassas davranabileceği düşünülebilir.

Sözlükte Kurban; yaklaşmak, yaratana yakınlaşmaya vesile olan şey anlamına gelmektedir. Kurban dinî bir terim olarak ise, Allah'a yaklaşmak ve O'nun rızasına ermek için ibâdet maksadıyla, belirli şartları taşıyan hayvanı usulüne uygun olarak kesmeyi ve bu amaçla kesilen hayvanı ifade eder (İbn Âbidin, Redd'l-Muhtâr, VI, 312). Hacda kesilen kurbana hedy, Kurban Bayramı'nda kesilen kurbana udhiyye denir. Akıllı, hür, mukim ve dini ölçülere göre zengin sayılan mümin, Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla kurbanını kesmekle hem Allah'a yaklaşıp, hem de maddi durumlarının yetersiz olmasından dolayı kurban kesemeyenlere yardımda bulunmaktadır (Serahsî, el-Mebsût, XII, 8; İbn Nüceym, el-Bahru'r-Râik, VIII, 197). Bu ibadetin ruhunda Allah'a yakınlık ve halka fedakârlıkta bulunma feraseti vardır. Mezheplerin çoğuna göre udhiyye kurbanı kesmek sünnettir (İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid, Mısır, 1975, I, 429). Hanefide ise tercih edilen görüş, kurbanın vacip olduğu görüşüdür (Merğînânî, el-Hidâye, IV, 70). Kurban, fikhî hükmü ne olursa olsun Müslüman toplumların belirli simgesi ve şiarı sayılan ibadetlerden biri olarak asırlardan beri özellikle milletimizin dini hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Kurban, bir Müslüman'ın bütün varlığını Allah yolunda feda etmeye hazır olduğunun bir nişanesidir.

Tablo 2.32. Kur'an-ı Kerim okumayı biliyor musunuz?

		Sayı	Oran
Kur'an-ı Kerim okumayı biliyor musunuz?	Evet	147	56,5
	Hayır	113	43,5
	Toplam	260	100,0

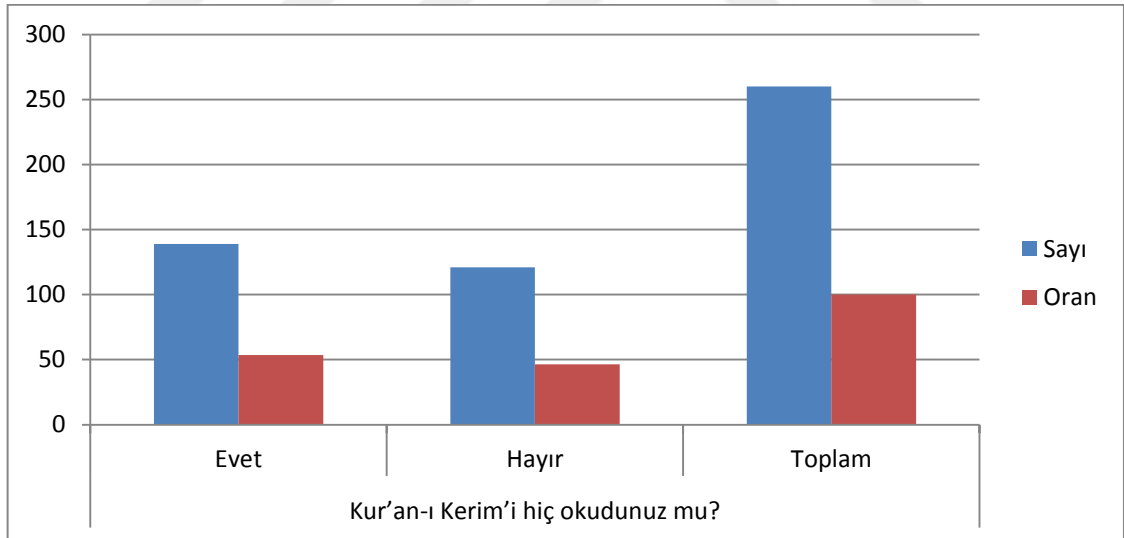
Grafik 2.32. Kur'an-ı Kerim okumayı biliyor musunuz?

Tablo 2.32.'de gösterilen bulgulara göre katılımcıların Kur'an-ı Kerim okumayı biliyor musunuz sorusuna vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde, %56,5'i (147 kişi) Kur'an-ı Kerim okumayı bildiğini ve %43,5'i (113 kişi) Kur'an-ı Kerim okumayı bilmediğini belirtmiştir. Evet diyenlere ailenin vermiş olduğu dini eğitim, camilerde verilen kursların büyük katkısı olmuştur. Hayır diyenlerin sayısı yarıya yakındır. Günümüzde Kur'an-ı Kerim öğrenmek isteyenler için çeşitli imkânlar mevcuttur. Bu imkânlardan istifade edilmediği gözlemlenmektedir.

Çalışmada ortaya çıkan gerçeğe göre katılımcıların yaklaşık yarısı kutsal kitabını okumayı bilmemektedirler. Bunun ise dinin taklidi ve kültürel olarak yaşanmasının sebeplerinden biri olduğu düşünülmektedir.

Tablo 2.33. Kur'an-ı Kerim'i hiç okudunuz mu?

		Sayı	Oran
Kur'an-ı Kerim'i hiç okudunuz mu?	Evet	139	53,5
	Hayır	121	46,5
	Toplam	260	100,0

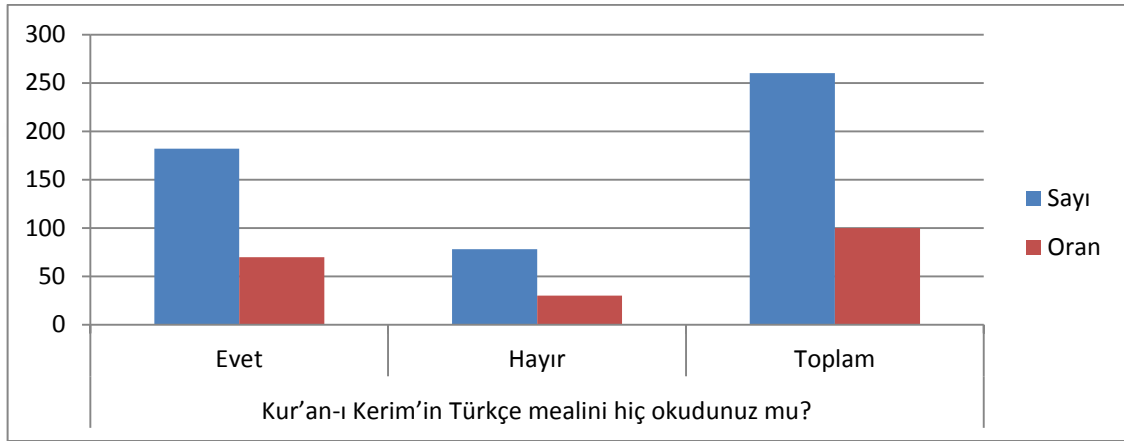
Grafik 2.33. Kur'an-ı Kerim'i hiç okudunuz mu?

Tablo 2.33.'de gösterilen bulgulara göre katılımcıların Kur'an-ı Kerim'i hiç okudunuz mu sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde, %53,5'i (139 kişi) Kur'an-ı Kerim'i okuduğunu ve %46,5'i (121 kişi) Kur'an-ı Kerim'i okumadığını belirtmektedir.

Yapılan çalışmada okuyan bireylerin fazla olduğu görülmektedir. Okumayan kesim ise yaptıkları işin ağır olması ya da ev işleri, çocukla ilgilenmeleri nedeni ile okuyamadıklarını belirtmektedir.

Tablo 2.34. Kur'an-ı Kerim'in Türkçe mealini hiç okudunuz mu?

		Sayı	Oran
Kur'an-ı Kerim'in Türkçe mealini hiç okudunuz mu?	Evet	182	70,0
	Hayır	78	30,0
	Toplam	260	100,0

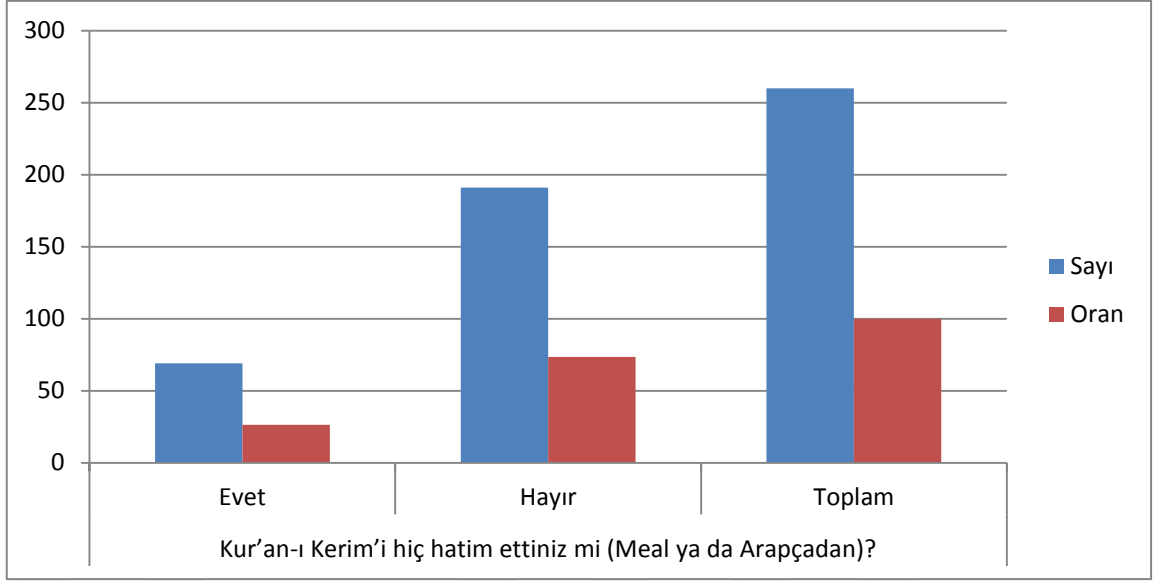
Grafik 2.34. Kur'an-ı Kerim'in Türkçe mealini hiç okudunuz mu?

Tablo 2.34.'de gösterilen bulgulara göre katılımcıların Kur'an-ı Kerim'in Türkçe mealini hiç okudunuz mu sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde, %70,0'i (182 kişi) Kur'an-ı Kerim'in Türkçe mealini okuduğunu ve %30,0'u (78 kişi) Kur'an-ı Kerim'in Türkçe mealini hiç okumadığını belirtmektedir.

Katılımcıların çoğunluğu evet cevabı vermiştir. Tabloda Türkçe mealini ve ne anlama geldiğini, Allah (c.c)'in yüce kelimelerinde nelere değindiğini, kullarına ne gibi mesajları var olduğunu merak eden bireyler daha fazladır.

Tablo 2.35. Kur'an-ı Kerim'i hiç hatim ettiniz mi (Meal ya da Arapçadan)?

		Sayı	Oran
Kur'an-ı Kerim'i hiç hatim ettiniz mi (Meal ya da Arapçadan)?	Evet	69	26,5
	Hayır	191	73,5
	Toplam	260	100,0

Grafik 2.35. Kur'an-ı Kerim'i hiç hatim ettiniz mi (Meal ya da Arapçadan)?

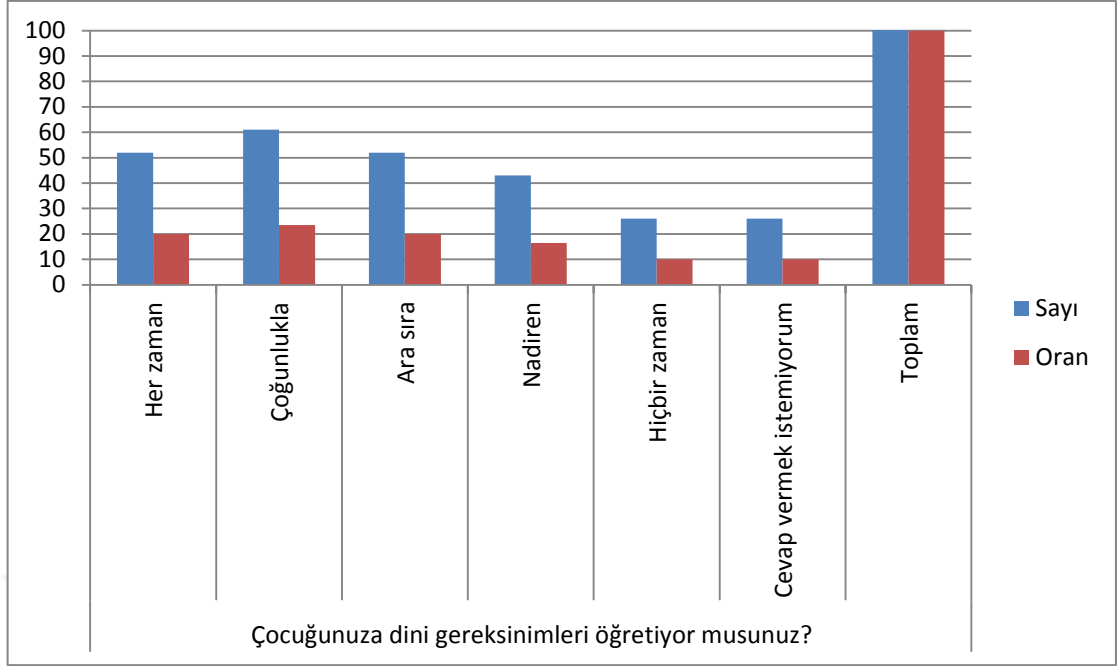
Tablo 2.35.'da gösterilen bulgulara göre katılımcıların Kur'an-ı Kerim'i hiç hatim ettiniz mi (Meal ya da Arapçadan) sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde, %26,5'i (69 kişi) Kur'an-ı Kerim'i hatim ettiğini ve %73,5'i (191 kişi) Kur'an-ı Kerim'i hatim etmediğini belirtmektedir.

Günümüz şartlarını öne sürerek vakit bulamadıkları hususundan dolayı hatim edemediklerini belirtmektedirler. Yukarıdaki tablolara bakıldığında Türkçe mealini okudunuz mu? Sorusunu 182 kişi evet cevabını vermişken, hiç hatim ettiniz mi? Sorusuna ise 191 kişi hayır cevabını vermiştir. Bu durumda başlanmış olan hatimlerin tamamlanmadığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2.36.Çocuğunuza dini gereksinimleri öğretiyor musunuz?

	Sayı	Oran	
Çocuğunuza dini gereksinimleri öğretiyor musunuz?	Her zaman	52	20,0
	Çoğunlukla	61	23,5
	Ara sıra	52	20,0
	Nadiren	43	16,5
	Hiçbir zaman	26	10,0
	Cevap vermek istemiyorum	26	10,0
	Toplam	260	100,0

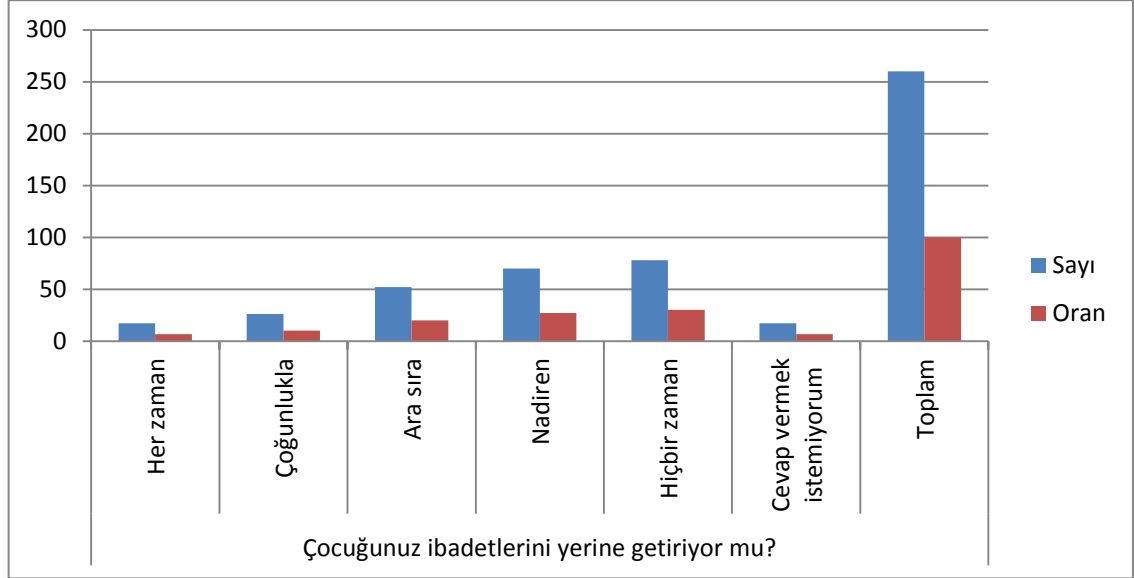
Grafik 2.36.Çocuğunuza dini gereksinimleri öğretiyor musunuz?

Tablo 2.36.'da gösterilen bulgulara göre katılımcılar çocuğuna dini gereksinimleri öğretme ile ilgili verdikleri cevaplar incelendiğinde, %20,0'si (52 kişi) her zaman, %23,5'i (61 kişi) çoğunlukla, %20,0'si (52 kişi) ara sıra, %16,5'i (43 kişi) nadiren, %10,0'i (26 kişi) hiçbir zaman ve %10,0'i (26 kişi) cevap vermek istemediğini belirtmektedir.

Çocuk Aile yuvasının süsü ve mutluluk kaynağıdır. Anne ve babaya Allah'ın bir emanetidir. Anne ve baba çocuklarının terbiyesinden hem Allah'a, hem de topluma karşı sorumludur. Bu bağlamda çocuklara dini gereksinimleri öğretmeye özen gösteren bireylerin daha fazla olduğu görülmektedir. Çocuklara verilen dini gereksinimler ise ilk olarak ailede başlamaktadır. Bununla birlikte katılımcıların yaklaşık üçte birinin böyle bir endişesi bulunmamaktadır. Çalışmanın yapıldığı çevrenin kozmopolit olması ve her görüş ve inançtan insanların bulunması nedeniyle böyle bir sonuç çıktığı görülmektedir.

Tablo 2.37.Çocuğunuz ibadetlerini yerine getiriyor mu?

	Sayı	Oran	
Çocuğunuz ibadetlerini yerine getiriyor mu?	Her zaman	17	6,5
	Çoğunlukla	26	10,0
	Ara sıra	52	20,0
	Nadiren	70	27,0
	Hiçbir zaman	78	30,0
	Cevap vermek istemiyorum	17	6,5
	Toplam	260	100,0

Grafik 2.37.Çocuğunuz ibadetlerini yerine getiriyor mu?

Tablo 2.37.'de gösterilen bulgulara göre katılımcılar “çocuğunuz ibadetlerini yerine getiriyor mu?” sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde, %6,5’i (17 kişi) her zaman, %10,0’u (26 kişi) çoğunlukla, %20,0’si (52 kişi) ara sıra, %26,5’i (70 kişi) nadiren, %30,0’u (78 kişi) hiçbir zaman ve %6,5’i (17 kişi) cevap vermek istemediğini belirtmektedir. Tabloda “Çocuklarınız ibadetlerini yerine getiriyor mu?” sorusuna %30’u “Hiçbir zaman” demiştir.

Katılımcıların çocuklarının yaklaşık üçte ikisi ibadetlerini yerine getirmemektedir. Bunun sebepleri arasında yaşlarının küçük olduğu düşünülebilirse de ilerleyen dönemlerde tedbir alınması gerektiği açıktır.

2.3. BULGULARIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Din bireyin hayatını anlamlandıran, manevi hayatı düzenleyen kurallar getiren, manevi değerleri belirleyen bir olgudur. Toplumun ve bireyin hayatında bu kadar önemli olan bir olgunun nasıl anlaşıldığı çok önemlidir. Aynı zamanda din olgusu içinde bulunan sosyokültürel ortamın getirdiği şartlar çerçevesinde yorumlanarak yaşandığından yorumlar zaman içerisinde değişebilmektedir.

Toplumların devamlı bir değişim halinde olduğu gerçeği düşünüldüğünde dini kültürün ve dini bilginin de değiştiği bir gerçekliktir. Bu gerçeklikler ışığında dini vecibelerini yerine getirmek için camiye giden insanların anatomisi ve dini kültür, dini bilgi durumlarının sosyolojik açıdan incelenmesi bu değişimlere ışık tutabilecektir.

Bağımsız değişkenler açısından araştırmamızdaki katılımcıların çoğu erkektir. Önemli bir çoğunluğu 36-45 yaş aralığında, büyük çoğunluğu evli, yarıya yakını lise mezunu, çoğunluğu emekli, 1501-2500 TL arası aylık kazancı olan, dörtte üçü çocuk sahibi kişilerden oluşmaktadır. Katılımcıların şu ana kadar en uzun ikamet ettiği yer köydür.

Katılımcıların büyük çoğunluğu evinde İslam ilmihali namaz ve dua hocası, Kuran ve Meali ile Hadis Kitapları bulunduran, çoğunluğu ilk dini eğitimlerini okuldan ve anne - babadan almış olan, çoğunluğu dini için özel gayret gösteren ve kendi gayretiyle dinini öğrenmeye çalışan insanlardan oluşmaktadır.

Katılımcılar çoğunlukla namaz, oruç ve kurban ibadetlerini yaptıklarını, yarıya yakını zekât ibadetlerini yaptıklarını, yarıya yakını 5 vakit namazı her zaman kıldığını, yarısının cuma namazını her zaman ve çoğunlukla kıldığını, büyük çoğunluğunun bayram namazını her zaman kıldığını, yarıya yakını teravih namazını ara sıra ve nadiren kıldığını, yarıya yakınının kaza namazını her zaman ve çoğunlukla kıldığı belirtilmiştir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu namazlarını camide kılmaya özen gösteren, yarıya yakını düzenli camiye gitmeye özen gösteren, üçte biri düzenli gitmeyen, yarısı işten dolayı gitmeyen, gidenler ise güzel kıraat ve diğer sebeplerden giden bir gruptur. Yarıya yakını camiye çalıştığı işinden dolayı sık gidemediğini, yarıya yakını caminin çekici ve ferah olmadığını ve imamların sosyal ilişkilerinin zayıf olduğunu düşünerek camiye sık gitmesine engel olduğunu ifade etmiştir. Yarıdan fazlası camilerde dinin emir ve yasaklarından, toplumsal konulardan ve ibadetlerden bahsedilmesini, yaklaşık yarısı camilerde verilen vaaz ve hutbelerin dinimizi yeteri kadar anlamalarını

sağladığını düşünen, daha çok iman, ahlak ve ibadet konularına değinilmesini isteyen bir gruptur.

Katılımcıların yarısından fazlası Ramazan ayında her zaman oruç tutan, genel olarak yarısından fazlası orucun kazasını yapan, yarısından fazlası her yıl ve bazen fitre veren, yarıya yakını her yıl ve bazen zekât veren, yarısından fazlası her yıl kurban kesen ve yarıya yakını bazen kurban kesenlerden oluşmaktadır.

Katılımcıların yarısı Kur'an-ı Kerim okumayı bildiğini ve Kur'an-ı Kerim'i okuduğunu, büyük çoğunluğu ise Kur'an-ı Kerim'in Türkçe mealini okuduğunu, Kur'an-ı Kerim'i hatim etmediğini, yaklaşık yarısı çocuğuna dini gereksinimleri çoğunlukla ve her zaman öğrettiğini belirtmektedir. %27,0'ı nadiren, %20,0'ı ara sıra %10'u çoğunlukla, %6,5'i her zaman, toplamda ise %63,5'i çocuğunun ibadetlerini yerine getirdiğini söylemektedir.

Genel olarak bakıldığında cami cemaatinin kentli olmanın, teknolojinin, kültürel değişmelerin meydana getirdiği süreçten etkilendiği ve dini anlayış, tutum ve davranışlarının da bu süreçten aynı oranda etkilendiği görülmektedir. Ancak yine de modern hayatın getirdiği sosyal yapının etkisi altında ve yapısal farklılıklara rağmen dini yaşam tarzını benimseyen ve bunu kendi hayatına yansıtmaya çalışan cemaatin sayısı da yarıya yakındır.

Bunun yanında şunu da belirtmek gerekir ki, cemaatin benzer şekilde ailesine (eş, çocuklar) aynı yaşam tarzını benimsetmek konusunda çok başarılı olmadıkları da ortaya çıkmıştır. Eş ve çocukların bu yaşam tarzına adapte olamamaları sonraki çalışmalarda daha ayrıntılı olarak incelenmelidir. Bununla birlikte çalışmadaki veriler göz önüne alındığında dinin bir ihtiyaç olduğunun farkına varılmaması önemli bir tehdit olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira bunda katılımcıların payı da vardır. Kendi ailelerinde dini, sosyokültürel bir desen olarak algılamış olan katılımcılar ailelerine de tam olarak örnek olamamakta ve çocuklarını gerektiği gibi besleyememektirler. Bu sonuç ülkemizdeki dini eğitim ve algı konusunda yapılması gereken daha çok konunun olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

SONUÇ

Ülkemizin her bölgesinde görev yapan imam hatipler ve cami görevlileri maddi sorumluluklarından ziyade manevi olarak yüksek sorumluluğa sahip bir kamu görevini yerine getirmektedirler. Bu bağlamda cami görevlileri İslam dininin en iyi şekilde temsil edilmesi, kendilerine gelmiş olan cemaatin en huzurlu ve anlamlı şekilde ibadetlerini yerine getirebilmeleri için büyük özverilerle işlerini hakkıyla yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Yılın her günü, bayram ya da tatil demeden bu görevlerini yerine getiren imam hatipler aynı zamanda cemaatinin dini ve manevi yönden gelişmesi için çalışmalarda yapmaktadırlar. Cami görevlilerinin, yerine getirdiği bu hizmetler ile sadece bireysel olarak değil toplumsal olarak da ulusal dayanışma, toplumun içerisinde meydana gelen huzur ve hoşgörü ortamının sağlanması, toplumsal gelenek ve kültürün devam etmesi, ahlaki değerlerin korunması gibi konularda da bir bütün olarak etkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla imam hatipler sadece camide namaz kıldıran insanlar olmayıp aynı zamanda cemaatinin manevi olarak gelişmesini sağlayan önemli bir yapıtaşındır. Bu yapı taşının bulunduğu ortam olan mescit ve camiler çevrelerinde bir huzur ve esenlik kaynağı olarak hizmet etmekle görevlerini başarıyla yapabilirler. Bu başarı ise cemaatin tam olarak tanınması ve tanımlanması ile mümkündür. Yeterli tanıma ve tanımlama görevini ise ancak hem yeterli hem de tecrübeli cami görevlilerinin yapacağı açıktır.

Bu bağlamda bu çalışmada camilerde görev yapan imam hatiplerce kendilerine gelen cemaatin manevi konulardaki algı ve beklentileri ölçülmeye çalışılmış ve cemaatin genel bir fotoğrafı çekilmiştir. Bu çalışmanın yapıldığı çevre itibarıyla elde edilen verilerin ülkemizde ilk olarak yapıldığı düşünülmektedir. Zira çalışmanın yapıldığı çevre bir eğlence ve iş merkezi olduğu için bu bölgedeki camii cemaatinin duygu ve düşünceleri önem kazanmıştır. Bu noktadan hareketle çalışma, genel itibarıyla orta yaş grubunda, evli, lise ve üst düzey eğitilmiş, orta gelirli ve çocuk sahibi bir örneklem üzerinde yapılmış ve katılımcıların namaz kılma, oruç tutma, kurban ve zekât gibi ibadetleri genel olarak yerine getirdikleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte kişilerin öğrenmiş oldukları dini bilgilerin kendi gayretleri ve aileden gelen bilgilerle katmanlaşarak günümüze geldiği ve böylece edindikleri görülmektedir. Dolayısıyla okullarda ve eğitim sisteminde, dini eğitimle ilgili camilerin daha çok tanıtılması ve

camilerin fonksiyonlarının özellikle lise çağındaki gençlere daha iyi anlatılması önem arz etmektedir.

Bununla birlikte çalışmada öne çıkan en önemli sonuçlardan biri camiye katılım sağlayan bireylerin eş ve çocuklarının aynı derecede dini yaşam tarzını benimsemedikleri gerçeğidir. Bu elbette küresel dünyada ortaya çıkan hızlı yaşamın vermiş olduğu bir algı ile açıklanabilse de özellikle katılımcıların dini konulardaki bilgi eksiklikleri nedeniyle ailelerine yeterli derecede örnek olamadıkları ortaya çıkmaktadır. Zira dini yaşam tarzını benimseyen ve bunu sadece kendi hayatına yansıtmaya çalışan cemaat, katılımcıların ancak yarısını teşkil etmekte, kalan yarısı tam manasıyla dinim için özel gayret gösteriyorum dememektedir. Dolayısıyla bu kısım dinin bir ihtiyaç olduğunun farkına varamadıkları gerçeğini hatırlara getirmektedir. Bununla birlikte ülkemizin hem madden hem de manen gelişmiş birey ve vatandaşlara ihtiyacı olduğu, İslam dininde de bu konunun çok önemli olduğu, bununla birlikte dinin temeli olan ahlak ve ibadet ilkelerinin benimsenmesi noktasındaki ihtiyaç göz önüne alındığında çalışmaya katılan katılımcıların özellikle çocuklarının kendilerinin yaşam tarzını benimsemiyor oluşu ülkemizin ve İslam'ın kaliteli insan anlayışı ile çelişecektir.

Bu noktadan hareketle din, bir bütün olarak yaşamayı hak eden bir kavramdır. Fakat günümüzdeki şartlar gereği, özellikle küreselleşme çağında insanlar dini tüm boyutlarıyla yaşamak yerine sadece belirli kısımları ile iktifa etmeye çalışmaktadırlar. Buna karşın aslında gerçekte olması gereken Müslüman, dinini tüm yönleriyle yaşayan bir bireydir. Hazreti Peygamber döneminde mescitler sadece bir ibadet alanı olmakla kalmayıp aynı zamanda eğitim ve öğretim faaliyetlerinin de gerçekleştirildiği hayatın merkezindeki mekânlardır. Ancak günümüzde mescitler bu fonksiyonunu kaybetmiş ve sadece cemaatin belirli saatlerde gelip namaz kıldıkları bir yer haline gelmiştir. Bu halde bile gelenler sadece çevredeki esnaf ve yolu düşen insanlardır. Bununla birlikte kadın ve çocukların mescitlere devam etmeleri nispeten daha azdır.

Çalışmaya konu olarak seçilen caminin diğer il ve ilçelerdekine oranla sosyal çevresinin, çevresindeki insanların dini yaşayış tarzlarının ve yaşama biçimlerinin farklı olduğu varsayımından hareketle söz konusu cami, birbirlerinden farklı anlayış ve karakteristik yapıya sahip insanları barındırmasının yanında araştırma için özgün bir örnek oluşturmuştur. Bu bağlamda çalışmada elde edilen bulgulardan hareketle bu bölgede dahi dinini ortalamanın üstünde yaşanarak camiye devam eden kişilerin oranının yarı yarıya olması ülkemizdeki din, dindarlık ve dini yaşam konularında halkın

daha da bilinçlendiğini, dinin sadece bir ideolojik kılıf olmak yerine artık bir yaşam biçimi haline geldiğini gözlemiş olduk. Bu sonuç elbette ki ülkemizin derin bir manevi mayası olduğunu ve dinin hala toplum için en kuvvetli birleştirici bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu verilerden hareketle elde edilen bulgular bağlamında camiye devam eden kişilerin hem cami içerisinde hem de eğitim sistemi içerisinde daha çok bilinçlendirilmesi ve bilgilendirilmesi, böylece katılımın artması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte özellikle cami cemaatinin çocuklarının da camiye devam konusunda çalışmalar yapılabilir. Tüm bunların sonucunda kutuplaşmanın yaşandığı, cemaat kavramının içinin boşaltıldığı, cemaat ve dindar kavramlarının gençler arasında değerini yitirdiği ülkemizde, cami merkezli bir hayat perspektifiyle, milli ve manevi duyguları yüksek bir nesil yetiştirmenin toplumu yeniden imar ve ihya etme noktasında hem sosyolojik hem de dini anlamında faydalı olabileceği kanaatini taşımaktayız.

KAYNAKLAR

- Abercrombie, Nicholas, Stephen Hill ve Bryan S. Turner.(1994). "*The Penguin Dictionary of sociology. (3. Ed.), Penguin Books Ltd. England.*"
- Acar, İbrahim.(2002). "*Etkili Bir Din Hizmeti Açısından Hz. Peygamberin Örnekliliği*", Ankara:Diyanet İlmî Dergisi.
- Ağçoban, Sıddık.(2013). "*Türkiye’de Kadın ve Çocuklara Hizmet Veren Bir Kurum Olarak Cami*", (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akarsu, Adem.(2015). "*İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Cemaat Algılarının Dünya Görüşlerine Etkisi*", (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akkaş, İbrahim.(2012). "*Sanal Cemaatler*", (Doktora Tezi), Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktay, Yasin, Köktaş, M. Emin.(1998). "*Din Sosyolojisi*", Ankara: Vadi Yayınları
- Aktay, Yasin.(1999). "*Türk Dininin Sosyolojik İmkânı*", İstanbul:İletişim Yayınları.
- Aktay, Yasin.(2013). "*Din ve Toplum*", Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Alkın, Ruhi Can.(2014). "*A Critical Analysis on the Concept of Religion in Dominant Social Sciences Literature*": An Investigation on Modern and Late Modern Period. *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy*, 4(1).
- Altıntaş, Ramazan.(2004). "*Din Görevlilerinin Kültürel Standardının Yükseltilmesi*", Ankara:Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 166.
- Arslan, Mustafa.(2012). "*Gündelik Hayatta Din*", Ankara: Grafiker Yayınları.
- Bargh, John A. (1997). "*The Automaticity of Everyday Life: Advances in Social Cognition*", Volume X by Robert S. Wyer Jr.
- Bayraklı, Bayraktar. (1994). "*Kur’an-ı Kerim’de Din Adamı Kavramı*", Ankara: Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi.
- Bell, Daniel.(2006). "*Kutsalın Dönüşü*", Çev. A. Köse. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Berger, Peter L.(1985). "*Modernleşme ve Bilinç*", Çeviren: Cevdet Cerit, İstanbul: Pınar Yayınları.

- Biçer, Ramazan.(2011).“*The important of the TV on the religious understanding of Turkish people*”. Ejevoc (Electronic Journal of Vocational Colleges), 1(1),177-183.
- Bilen, Mehmet.(2001). “*Cami İmamlarının Hadis Bilgilerinin Mahiyeti Üzerine Tecrübi Bir Araştırma*”, İslamiyet IV, Sayı: 1.(2001).
- Bilgin, Beyza.(1995).“*Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*”,Ankara:Yeni Çizgi Yayınları.
- Bilgiseven, A.Kurtkan.(1985).“*Din Sosyolojisi*”,İstanbul:Filiz Kitabevi.
- Burke, Peter.(1996).“*Yeniçağ Başında Avrupa Halk Kültürü*”, Çev. G. Aksan, Ankara: İmge Yayınları.
- Cevizci, Ahmet.(2000).“*Felsefe Sözlüğü*”, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çakan,İsmailLütfi.(2000).“*Dini Hitabet Çeşitleri–İlkeleri–Örnekleri*”, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, No: 155.
- Çekin, Ahmet.(2003).“*İmam – Hatiplik Mesleği Üzerine*”,Ankara: Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 154.
- Çelebi, Ahmet.(1998). “*İslam’da Eğitim-Öğretim Tarihi*”, Çev: Ali Yardım, İstanbul:DamlaYayınları.
- Çetin, Ensar.(2013).“*Gündelik Hayat Sosyolojisi*”, İstanbul: Rağbet Yayınlar.
- Çetin, Ensar.(2014).“*Türkiye’de Gündelik Hayatın Tanziminde Din ve Sekülerizm*”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi, Cilt.3,S. 2, ss. 265-285.
- Demir, Çağlar.(2015)“*Camilerdeki Din Hizmetlerin Yapılmasında Cami Cemaatinin Din Görevlilerinden Beklentilerinin Değerlendirilmesi (Altınyayla İlçe Örneği)*”,(Yüksek Lisans Tezi),Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Din Görevlisi El Kitabı, 2. Baskı,(1998).Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Döner, Adem.(2014).“*Cami Hizmetlerinde Cemaatin Beklentileri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz (Sivas / Zara İlçesi Örneği)*”,(Yüksek Lisans Tezi),Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dönmezer, Sulhi.(1990)“*Sosyoloji*”, İstanbul:Beta Yayınları.
- Dönmezer, Sulhi.(1994).“*Toplumbilim*”, İstanbul:Beta Yayınları.
- Er, İzzet.(1998).“*Din Sosyolojisi*”, Ankara:
- Erdentuğ, Nermin.(1977).“*Sosyal Adet ve Gelenekler*”,Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Erdiç, Şaban.(2010).“*Din Görevlilerin Sosyoekonomik ve Kültürel Tabanı – Antalya İli Örneği*”, (Doktora Tezi),Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ersöz, İsmet.(1991).“*Üstün Vasıflı Din Görevlisi İhtiyacı ve Yetiştirilmesi*”, 1. Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri, Ankara:Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Freyer, Hans.(1964).“*Din Sosyolojisi*”, Çeviren: Turgut Kalpsüz, Ankara:AÜ İF Yayınları.
- Fuseh, Inger, Repset, Pal.(2011).“*Din Sosyolojisine Giriş: Klasik ve Çağdaş Kuramlar*”, Çev: İhsan Çapoğlu ve Halil Aydınalp, Ankara:Birleşik Yayınları.
- Gardiner, Michael.(2002).“*Critiques of everyday life: an introduction*”. RoutledgePub.
- Geertz, Clifford.(1968).“*Islam Observed. New HeavenandLondon*”, Yale Un. Press.
- Geertz, Clifford.(1975).“*Religion as a Cultural System*”, The Interpretation of Cultures: Selected Essays by C. Geertz, Hutchinson of London.
- Giddens, Anthony.(2013). “*Sosyoloji*”, İstanbul:Kırmızı Yayınları.
- Gümüş, İlyas.(2004).“*Cami – Din Görevlisi, Din Görevlisi – Cemaat İlişkisi*”, Ankara:Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 166.
- Günay, Ünver.(1986).“*Modern Sanayi Toplumlarında Din: I*”,Kayseri:EÜİFD, Sayı:3.
- Günay, Ünver.(1996).“*Din Sosyolojisi Dersleri*”, Kayseri:Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Günay, Ünver.(1998).“*Din Sosyolojisi*”,İstanbul:İnsan Yayınları.
- Güner, Osman.(2002).“*İslami İletişimde Metodik Esaslar*”, Ankara:Diyanet İlmi Dergi, Cilt: 38, Sayı: 4.
- Haldun, İbni.(1977).“*Mukaddime*”, Çev: Turan Dursun, 1. Cilt,Ankara: Onur Yayınları.
- Haseki, Sezin.(2006).“*20. Yüzyıl Çağdaş Cami Mimarisine Ankara Örnekleri Üzerinden Bir Yaklaşım*”, (Yüksek Lisans Tezi),Ankara:Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Hegel, G. W. F.(1971).“*Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie, cilt 1, Werke in zwanzig Bänden 18 içinde, Ed.. Eva Moldenhauer ve Karl Markus Michel, Suhrkamp*”, Frankfurt.
- Kaya, Mahmut.(2003).“*Din Görevlisinde Bulunması Gereken Özellikler*”, Ankara:Diyanet Avrupa Aylık Dergi, Sayı: 54.

- Kayadibi, Fahri.(2000).“*Yaygın Din Eğitiminde Cami ve Görevlileri*”, Ankara:Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kazıcı, Ziya.(2014).“*İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*”,İstanbul:Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, No: 191.
- Keyifli, Şükrü.(2012).“*Camilerde Din Eğitimi, Din Eğitimi*”, Ankara:Gündüz Yayınları.
- Kılavuz, M. Akif.(2003).“*Yaşlanma Dönemi Din Eğitimi*”, Bursa:Arasta Yayınları.
- Kızılçelik, Sezgin.(1992).“*Sosyoloji Teorileri I*”,Konya:Mimoza Yayınları.
- Koca, Mehmet.(2014) “*Din Görevlilerinin İletişim Becerileri Konusunda Cami Cemaatinin Algıları ve Beklentileri*”,(Yüksek Lisans Tezi),Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köktaş, M. Emin.(1993).“*Türkiye’de Dini Hayat*”,İstanbul:İşaret Yayınları.
- Köktaş, M. Emin.(1997).“*Din ve Siyaset–Siyasal Davranış ve Dindarlık*”, İstanbul:Vadi Yayınları.
- Kösemihal, N. Şazi.(1971).“*Durkheim Sosyolojisi*”, İstanbul:Remzi Kitabevi.
- Köylü, Mustafa.(1990).“*Din Görevlilerinde Bulunması Gereken Nitelikler*”,Samsun:Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 4.
- Kur’an-ı Kerim, A’raf, 172.
- Kur’an-ı Kerim, Sa’f, 61/2.
- Kurnaz, Şuayip.(2013).“*Camilerin Toplumsal Kimlik ve Değerlerin Oluşmasındaki Rolü*”,(Yüksek Lisans Tezi), İzmir:Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Long, Charles.(2004).“*Popüler Din*”,(Çev. M. Arslan), TabulaRasa. 2 (4),(2002), ss. 249-263.
- Lynch, Gordon.(2004).“*Understandingtheologyand popular culture*”. UK: BlackwellPub.
- Mardin, Şerif.(1983).“*Din ve İdeoloji*”,İstanbul: İletişim Yayınları.
- McLeod, Hugh.(2007). “*The religiouscrisis of the 1960s*”. Oxford UniversityPress on Demand.
- Mensching, Gustav.(1994).“*Dini Sosyoloji*”,(Çev. M. Aydın), Konya: Tekin Kitabevi.
- Okumuş, Ejder.(2006).“*Toplumsal Değişme ve Din*”,İstanbul:İnsan Yayınları.

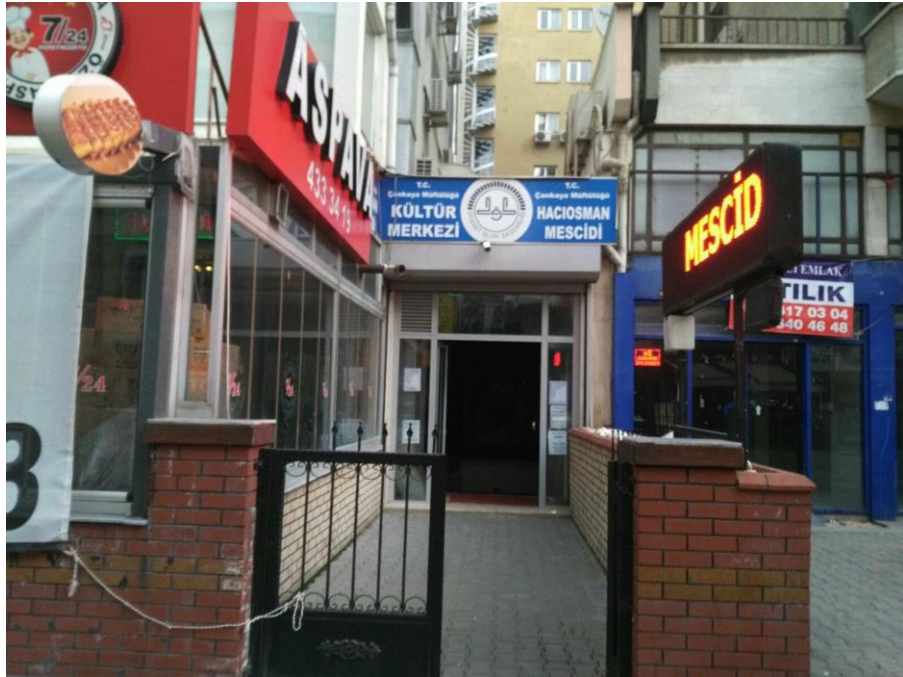
- Ozan, Ömer.(2013).“*Din Görevlisinin Toplumsal İmajını Etkileyen Faktörler (Samsun Örneği)*”, (Yüksek Lisans Tezi),Samsun:Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öcal, Mustafa.(2002).“*Nasıl Din Eğitimcileri Yetiştirmeliyiz?*”, Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye’de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu, Sakarya:Değişim Yayınları.
- Önder, Mustafa.(2003).“*Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Öğretimi*”, Ankara:Asil Yayınevi.
- Özler, İbrahim.(2007).“*Camilerin Zihniyet Değişimdeki Rolü (Erzurum Örneği)*”,(Doktora Tezi), Erzurum:Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Patai, Daphne.(1987).“*Ethical Problems of Personal Narratives, or, Who Should Eat the Last Piece of Cake?. International Journal of Oral History*”, 5-27.
- Redfield, Robert.(1956).“*Peasant society and culture: an anthropological approach to civilization*”, Chicago Un. Press.
- Ruthven, Malise.(1989).“*The divine supermarket: Shopping for God in America. Arbor House PubCo*”
- Sezen, Yümnü.(1988).“*Sosyoloji Açısından Din*”, İstanbul:Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınlar.
- Subaşı, Necdet.(2004). “*Gündelik Hayat ve Dinsellik*”, İstanbul:İz Yayınları.
- Şavran, T. Gönç.(2009).“*Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri*”,Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Tatlılıoğlu, Durmuş.(1995).“*Dini Cemaatlerin Yapısal – Fonksiyonel Analizi: Kayseri ve Ankara İlleri Rifai Cemaati Örneği*”, (Doktora Tezi),Kayseri:Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tetik, Hayati.(1998). “*Yaygın Din Eğitiminde Cami Görevlileri – Cemaat İletişiminin Önemi*”, Ankara:Diyanet İlmi Dergi, Cilt: 34, Sayı: 2.
- Topbaş, Osman Nuri.(2007).“*Faziletler Medeniyeti-2*”, İstanbul:Erkam Yayınları.
- Topçu, Nurettin.(2008).“*İslam ve İnsan Mevlana ve Tasavvuf*”, İstanbul:Dergah Yayınları.
- Tucker, Carol.(1997).“*The 1950s–Powerful Years for Religion. University of Southern California News*, 16.

- Usta, Niyazi .(1997).“*Menzil Nakşiliği Sosyolojik Bir Araştırma*”, Ankara:Töre Yayınları.
- Ülgener, Sabri F.(1981).“*Zihniyet ve din. İslâm, tasavvuf ve çözülme devri iktisat ahlâkı.*”İstanbul: DER Yayınları.
- Wach, Joachim.(1995). “*Din Sosyolojisi*”, Çev: Ünver Günay, İstanbul:MÜİFVY.
- Waardenburg, J.D. Jacques,(1979) "*OfficialandPopularReligion Asa Problem in IslamicStudies*", *Officialand Popular Religion: Analysis of a Theme for Religious Studies*, P. H. Vrijhof ve J. Waardenburg (eds)", New York: TheHague, MoutonPublishers, ss. 341-386.
- Weber, Max.(1966).“*TheSociology of Religion, London*”: *SocialSciencePaperbacks*”.
- Weber, Max.(1996).“*Sosyoloji Yazıları*”, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yaşaroğlu, Kamil.(2017).“*Hitabet ve Mesleki Uygulama, İmam Hatip Liseleri*”, Ankara:Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- Yapıcı, Asım.(2006).“*Algısal Açıdan Müslüman Kimliği ve Dindarlık*”,Adana:Karahan Kitabevi.
- Yazıcı, Seyfettin.(1995).“*Temel Dini Bilgiler “İtikad, İbadet, Ahlak, Siyer*”, Ankara:Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Yelken, Ramazan.(1999).“*Cemaatin Dönüşümü Geç Modern Dönemde Cemaat Sosyolojisi*”, Ankara:Vadi Yayınları.
- Yıldırım, Ergül.(1999).“*Değişen Din Anlayışının Sosyolojisi*”, İstanbul:
- Yılın, Mehmet.(1997).“*Din Eğitimi Açısından Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri ve Cemaatle Olan İlişkileri*”, (Yüksek Lisans Tezi) Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, Hüseyi.(2003).“*Din Eğitimi ve Sosyal Barış*”,İstanbul:İnsan Yayınları.
- Yılmaz, Hüseyin.(2005).“*Camilerin Eğitim Fonksiyonu*”,İstanbul:Dem Yayınları.
- Yılmaz, Hüseyin.(2007).“*Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve CamiEğitimi*”, İstanbul:Değerler Eğitimi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 14.

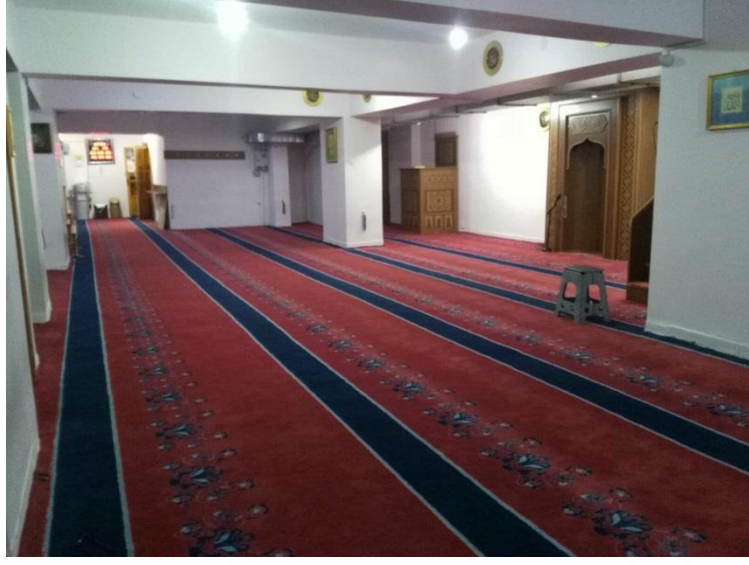
EKLER

Resim 1. Kızılay Hacı Osman Mescidinin Bulunduğu Yer

Resim 2. Kızılay Hacı Osman Mescidi Dış Görünüm

Resim 3. Kızılay Hacı Osman Mescidi İç Görünümü

Resim 4. Kızılay Hacı Osman Mescidi Taşıyıcı Sistemleri

Resim 5. Kızılay Hacı Osman Mescidi Giriş Kapısı (a)

Resim 6. Kızılay Hacı Osman Mescidi Giriş Kapısı (b)

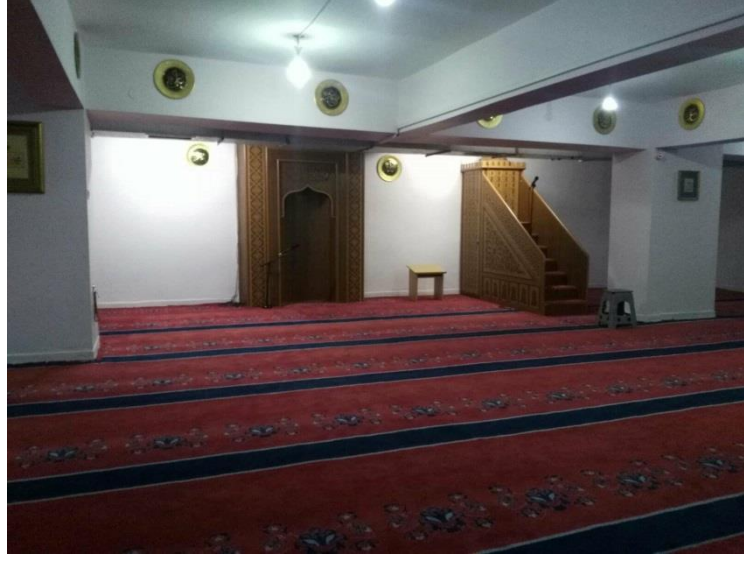

Resim 7. Kızılay Hacı Osman Mescidi Giriş Kapısı (c)

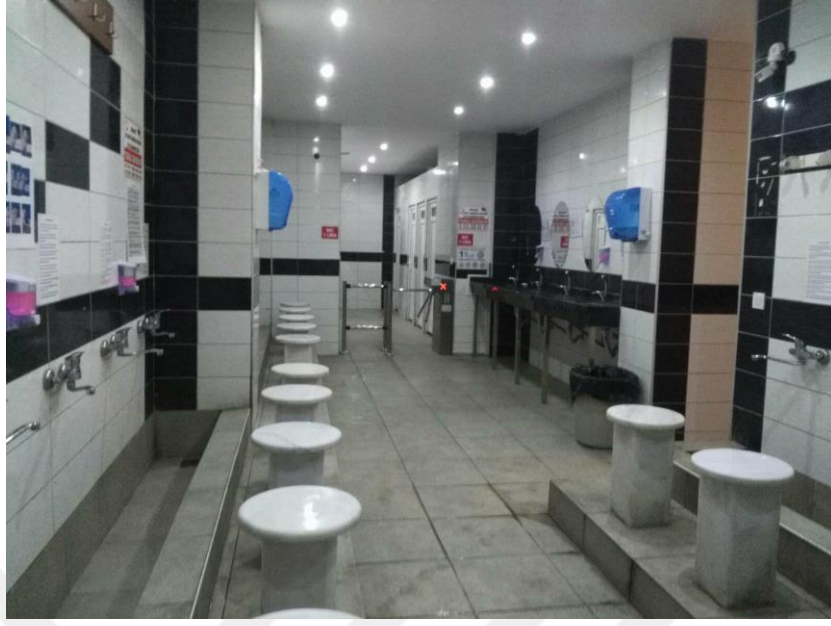
Resim 8. Kızılay Hacı Osman Mescidinde Bulunan Pencereler

Resim 9. Kızılay Hacı Osman Mescidi Mihrabı ve Minberi

Resim 10. Kızılay Hacı Osman Mescidi Vaaz Kürsüsü

Resim 11. Kızılay Hacı Osman Mescidi Şadırvanı ve Tuvaletleri

Anket Formu

Değerli katılımcı,

Yürütülen bu araştırma sadece bilimsel amaçlı kullanılacağından elde edilen bilgiler gizli tutulacaktır. Dolayısıyla ankete isminizi yazmanıza gerek yoktur. Lütfen aşağıdaki soruları kendinize göre cevaplayınız. Çalışmamıza verdiğiniz destekten dolayı şimdiden teşekkür ederiz.

Lütfen aşağıdaki sorulardan kendinize uygun olanları tükenmez kalemle (x) şeklinde işaretleyiniz.

1.Cinsiyetiniz				
☐ Kadın		☐ Erkek		
2.Yaşınız				
☐ 18-25	☐ 26-35	☐ 36-45	☐ 46 ve üzeri	
3.Medeni Durum				
☐ Evli	☐ Bekar	☐ Boşanmış	☐ Dul	
4.Eğitim Durumu				
☐ İlköğretim	☐ Lise	☐ Önlisans	☐ Lisans	☐ Yüksek Lisans ve üzeri
5.Mesleğiniz				
☐ Öğrenci	☐ Memur	☐ Esnaf	☐ İşçi	
☐ Emekli	☐ Serbest Meslek		☐ Başka (Lütfen yazınız) (.....)	
6.Aylık Geliriniz				
☐ 0-1000 TL	☐ 1001-1500	☐ 1501-2500	☐ 2501-3500	☐ 3501+
7.Cocuğunuz Var Mıdır?				
☐ Evet		☐ Hayır		
8.Su an oturduğunuz yerin dışında hayatınızda en uzun ikamet ettiğiniz yer aşağıdakilerden hangisidir?				
☐ Köy	☐ İlçe		☐ İl Merkezi	
9.Aşağıdaki kitaplardan hangisi ya da hangileri evinizde bulunur? (Birden fazla işaretleyebilirsiniz)				
☐ Kuran ve Meali	☐ Hadis Kitapları		☐ İslam İlmihali	
☐ Namaz ve Dua Hocası	☐ Peygamberimizin Hayatı		☐ İslam Tarihi	
☐ Dini Roman ve Hikaye		☐ Başka (.....)		
10.Dini eğitiminizi nereden/kimden aldınız?				
☐ Cami Hocasından		☐ Kur'an Kursundan		
☐ Okuldan		☐ Anne - Babadan		
☐ Başka (Lütfen yazınız) (.....)				
11.Dininiz için özel gayret gösteriyor musunuz?				
☐ Evet		☐ Hayır		☐ Kararsızım
12.Cevabınız evet ise dininizi öğrenmek ve daha iyi yaşamak için nasıl gayret gösterdiğinizi lütfen işaretleyiniz?				
☐ Kendi gayretimle dinin özünü öğrenerek yani kitap okuyarak vb. şekillerde				
☐ Yaşadığım çevrenin dindar insanlardan olmasına dikkat ederek				

☐ Bir mürşide veya cemaat liderine tabi olarak	
☐ Camiye ciddi manada devam ederek, yapılan vaaz ve hutbeleri dikkatle takip ederek	
☐ Başka (Lütfen yazınız) (.....)	
13. Aşağıdaki ibadetlerin hangilerini yaparsınız?	
☐ Namaz	☐ Oruç
☐ Zekat	☐ Sadaka
☐ Kurban	☐ Hac
☐ Başka (Lütfen yazınız) (.....)	
14. Beş vakit namaz kılar mısınız?	
☐ Her zaman	☐ Çoğunlukla
☐ Ara sıra	☐ Nadiren
☐ Hiçbir zaman	☐ Cevap vermek istemiyorum
15. Cuma namazını kılar mısınız?	
☐ Her zaman	☐ Çoğunlukla
☐ Ara sıra	☐ Nadiren
☐ Hiçbir zaman	☐ Cevap vermek istemiyorum
16. Bayram namazını kılar mısınız?	
☐ Her zaman	☐ Çoğunlukla
☐ Ara sıra	☐ Nadiren
☐ Hiçbir zaman	☐ Cevap vermek istemiyorum
17. Teravih namazını kılar mısınız?	
☐ Her zaman	☐ Çoğunlukla
☐ Ara sıra	☐ Nadiren
☐ Hiçbir zaman	☐ Cevap vermek istemiyorum
18. Nافلة namazları kılar mısınız?	
☐ Her zaman	☐ Çoğunlukla
☐ Ara sıra	☐ Nadiren
☐ Hiçbir zaman	☐ Cevap vermek istemiyorum
19. Kılmadığınız bir namazın kazasını kılar mısınız?	
☐ Her zaman	☐ Çoğunlukla
☐ Ara sıra	☐ Nadiren
☐ Hiçbir zaman	☐ Cevap vermek istemiyorum
20. Namazlarınızı camide kılmaya özen gösterir misiniz?	
☐ Evet	☐ Hayır
21. Camiye hangi sıklıkla gidersiniz?	
☐ Bütün vakit namazlarında	☐ Günde üç vakti camide kılarım
☐ Sabah namazı dışındakileri kılarım	☐ Düzenli gitmem
☐ Başka (Lütfen yazınız) (.....)	
22. Camiye sık gitmenize engel olarak aşağıdaki hangi seçenek sizin durumunuzu açıklıyıcıdır?	
☐ Camin çekici ve ferah olmaması. Örneğin; Çevre düzenlemesinin, çay ocağının, dostluk vb. olmaması.	
☐ İmamların sosyal ilişkilerinin zayıf olması ve cemaati camiden soğutması	
☐ Çalıştığım işim beni etkiliyor	
☐ Başka (Lütfen yazınız) (.....)	
23. Camiye sık sık gelmenizden etkili olan nedir?	
☐ Vaazları içeriği	☐ Caminin fiziki koşulları
☐ İmamın tavrı, yetkinliği, yaklaşımı	☐ Güzel kıraat
☐ Başka (Lütfen yazınız) (.....)	

24.Camilerdeki ayet-hadis tabelasına hangi konularla ilgili ayet-hadis yazılmasını istersiniz?			
☐ Ahlaki konular	☐ İbadetler	☐ İnanç meseleleri	☐ Emir ve yasaklar
☐ Toplumsal konular	☐ Cennet-Cehennem	☐ Peygamberler	
☐ Başka (Lütfen yazınız) (.....)			
25.Camilerde verilen vaaz ve hutbeler dinimizi yeteri kadar anlamanızı sağlıyor mu?			
☐ Evet	☐ Hayır	☐ Kararsızım	
26.Cevabınız hayır ise, vaaz ve hutbelerde daha çok hangi konulara ağırlık verilmesini istersiniz?			
☐ İbadetlerle ilgili konulara(Namaz, Oruç, Zekât, Hac, Kelime-i Şahadet vb.)			
☐ Yolsuzluk, rüşvet, hilekârlık, yalancılık ve bunlara benzer ahlaksızlık durumunun anlatılmasına			
☐ Devlet, devletin işleyişi ve siyasetle ilgili konulara ağırlık verilmelidir.			
☐ İmanın şartlarıyla ilgili konulara(Allah'a, peygamberlere, ahirete, meleklerle vd.)			
☐ Başka (Lütfen yazınız) (.....)			
27.Ramazan ayında oruç tutar mısınız?			
☐ Her zaman	☐ Ara sıra	☐ Hiçbir zaman	☐ Çoğunlukla
☐ Ara sıra	☐ Hiçbir zaman	☐ Çoğunlukla	☐ Nadiren
☐ Hiçbir zaman	☐ Çoğunlukla	☐ Nadiren	☐ Cevap vermek istemiyorum
28.Ramazan ayında tutmadığımız orucun kazasını tutar mısınız?			
☐ Her zaman	☐ Ara sıra	☐ Hiçbir zaman	☐ Çoğunlukla
☐ Ara sıra	☐ Hiçbir zaman	☐ Çoğunlukla	☐ Nadiren
☐ Hiçbir zaman	☐ Çoğunlukla	☐ Nadiren	☐ Cevap vermek istemiyorum
29.Fitre verir misiniz?			
☐ Her yıl	☐ Hiç vermem	☐ Bazen	☐ Cevap vermek istemiyorum
☐ Hiç vermem	☐ Bazen	☐ Cevap vermek istemiyorum	
30.Zekât verir misiniz?			
☐ Her yıl	☐ Hiç vermem	☐ Bazen	☐ Cevap vermek istemiyorum
☐ Hiç vermem	☐ Bazen	☐ Cevap vermek istemiyorum	
31.Kurban keser misiniz?			
☐ Her yıl	☐ Hiç	☐ Bazen	☐ Cevap vermek istemiyorum
☐ Hiç	☐ Bazen	☐ Cevap vermek istemiyorum	
32.Kuran'ı Kerim okumayı biliyor musunuz?			
☐ Evet	☐ Hayır		
33. Kuran-ı Kerim'i hiç okudunuz mu?			
☐ Evet	☐ Hayır		
34.Kuran-ı Kerim'in Türkçe mealini hiç okudunuz mu?			
☐ Evet	☐ Hayır		
35.Kuran-ı Kerim'i hiç hatim ettiniz mi (Meal ya da Arapçadan)?			
☐ Evet	☐ Hayır		
36.Çocuğunuza dini gereksinimleri öğretiyor musunuz?			
☐ Her zaman	☐ Ara sıra	☐ Hiçbir zaman	☐ Çoğunlukla
☐ Ara sıra	☐ Hiçbir zaman	☐ Çoğunlukla	☐ Nadiren
☐ Hiçbir zaman	☐ Çoğunlukla	☐ Nadiren	☐ Cevap vermek istemiyorum
37.Çocuğunuz ibadetlerini yerine getiriyor mu?			
☐ Her zaman	☐ Ara sıra	☐ Hiçbir zaman	☐ Çoğunlukla
☐ Ara sıra	☐ Hiçbir zaman	☐ Çoğunlukla	☐ Nadiren
☐ Hiçbir zaman	☐ Çoğunlukla	☐ Nadiren	☐ Cevap vermek istemiyorum

